

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΣΤΟΡΙΑ»

Τίτλος εργασίας: Βεμπεριανή δημοκρατία και ηθική

Καθηγητής: Ανανιάδης Γρηγόρης
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ονοματεπώνυμο: Τσίρμπας Ευάγγελος
ΑΜ: 1113Μ051

ΑΘΗΝΑ 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ. 4

2. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ σελ. 7

Α. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΞΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΥ
ΣΤΗ ΔΥΣΗ σελ. 7

Β. ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ σελ. 13

3. ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ σελ. 18

Α. ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΕΣ σελ. 18

Β. ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ σελ. 21

Β.1. ΤΑ ΑΔΙΕΞΟΔΑ ΤΗΣ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ σελ. 21

Β.2. Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ σελ. 25

Γ. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ σελ. 30

4. ΧΑΡΙΣΜΑ σελ. 39

Α. ΧΑΡΙΣΜΑ: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ σελ. 39

Β. ΤΟ ΧΑΡΙΣΜΑ ΩΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ σελ. 41

Γ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΧΑΡΙΣΜΑΤΟΣ σελ. 43

Δ. ΤΟ ΧΑΡΙΣΜΑ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ σελ. 44

Ε. Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ σελ. 49

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ σελ. 55

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ σελ. 61

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε λίγα χρόνια συμπληρώνεται ένας αιώνας από το θάνατο του Max Weber. Η ξαφνική απώλεια του μεγάλου Γερμανού στοχαστή, στην ηλικία των μόλις 56 ετών, δεν του επέτρεψε να ολοκληρώσει το έργο του. Παρ' όλα αυτά, κατάφερε να αφήσει μια αρκετά πλούσια παρακαταθήκη στους μελλοντικούς πολιτικούς και τους κοινωνικούς επιστήμονες. Τα συνταρακτικά γεγονότα που προηγήθηκαν της γέννησής του, όπως ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός, η γαλλική επανάσταση, οι ναπολεόντειες συγκρούσεις και οι επαναστάσεις του 1848, αποτέλεσαν αφορμή και έμπνευση για έναν πλούσιο και γεμάτο συγκρούσεις θεωρητικό και πολιτικό διάλογο, ένα διάλογο που δεν άφησε ανεπηρέαστο ούτε τον ίδιο και σημάδεψε τη συγγραφή του μετέπειτα έργου του. Ο Weber βίωσε σε πολύ μικρή ηλικία τόσο την ενοποίηση της Γερμανικής Αυτοκρατορίας το 1871, όσο και την μεγάλη ήττα της Γερμανίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο από τις συμμαχικές δυνάμεις της Αντάντ. Παράλληλα βίωσε τα αποτελέσματα της πλήρους εξέλιξης του σύγχρονου καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και οργάνωσης, και τις πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες που αυτή προκάλεσε. Με την αύρα αυτής της πυκνής πολιτικής συγκυρίας ως εφόδιο κι εμπειρία, ο Weber διέκρινε με οξυδέρκεια τη διαμόρφωση αντίθετων, ανταγωνιστικών κι ασυμβίβαστων αξιών κι αυτό αποτέλεσε την αφετηρία της σκέψης του και της ανάπτυξης των θεωριών του γύρω από την πολιτική, το κράτος και τη δημοκρατία.

Σκοπός της παρούσης εργασίας είναι να αναλύσει τη δομή και τη λειτουργία της βεμπεριανής δημοκρατίας, στο πλαίσιο που είχε διαμορφωθεί στη γερμανική πολιτική σκηνή της εποχής. Οι απόψεις του Weber για τη δημοκρατία δεν πηγάζουν από τις θεωρίες του φυσικού δικαίου και του κλασικού φιλελευθερισμού. Αντίθετα, και ανεξαρτήτως από τον δικό του αξιακό προσανατολισμό, η θεωρία του βασίζεται εν πολλοίς στο συγκεκριμένο πολιτικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η Γερμανία και που την εμπόδιζε να ορθώσει το ανάστημά της απέναντι στις ανταγωνίστριες χώρες της εποχής.

Η γραφειοκρατία της Γερμανίας αποτελείτο από εξόχως ικανούς υπαλλήλους, απόλυτα αποτελεσματικούς στη διεκπεραίωση καθημερινών υποθέσεων. Όσο όμως ικανή ήταν στον εξορθολογισμό των διαδικασιών και την αυτοματοποίηση των αυξημένων λειτουργικών αναγκών της κοινωνικής και πολιτικής ζωής στη νεότερη εποχή, άλλο τόσο αναποτελεσματική αποδεικνυόταν όταν καλείτο να πάρει πολιτικές αποφάσεις. Οι πολιτικές αποφάσεις αποτελούσαν αντικείμενο ενασχόλησης του κατ' επάγγελμα πολιτικού. Το κενό εξουσίας που δημιουργήθηκε μετά τη χαρισματική διακυβέρνηση του Bismarck, το κάλυψε η περίφημη γερμανική γραφειοκρατία, υπό την εξουσία των Junkers. Η δημοκρατία αποτελούσε το μηχανισμό, ο οποίος θα έθετε τις προϋποθέσεις ανάδειξης του ικανού πολιτικού ηγέτη και θα εμπόδιζε τη γραφειοκρατία να αυτονομηθεί και να εξαπλωθεί σε περισσότερες αρμοδιότητες από αυτές που οφείλει να αναλάβει. Αυτός ο πολιτικός ηγέτης συγκεντρώνει μια σειρά από χαρακτηριστικά για να μπορέσει να ανταπεξέλθει στο ρόλο του και να λειτουργήσει σαν ήρωας.

Ο ρόλος του πολιτικού ηγέτη ως θεματοφύλακα της δημοκρατικής αρχής, όπως επίσης και η κανονιστική προσέγγιση του Weber για τη δημοκρατία, εγείρει μια

σειρά από προβληματικές και αποτέλεσε σημείο κριτικής για το έργο του. Η κριτική που ασκείτο από τη φιλελεύθερη πλευρά, συνίστατο στο ότι η βεμπεριανή δημοκρατία δεν περιείχε τον αξιακό προσανατολισμό της ουσιαστικής συμμετοχής των μαζών στη πολιτική διαδικασία. Επίσης, αντικείμενο κριτικής αποτέλεσαν οι προτάσεις του Weber για τη δημοψηφισματική ηγετική δημοκρατία, μιας και με βάση αυτές τις κριτικές, άνοιξαν το δρόμο για να την κατάρρευση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και για την άνοδο του Hitler στην εξουσία. Κριτική ασκήθηκε επίσης από τους μαρξιστές, αναφορικά με την ελάχιστονα σημασία που προσέδιδε ο Weber στο ζήτημα των ταξικών ανισοτήτων και την ανάδειξη ελιτίστικων χαρακτηριστικών στην περιγραφή της δημοκρατίας.

Τις διάφορες απόψεις, την κριτική, το πλαίσιο διαμόρφωσης της κοινωνικής σκέψης του Weber και τις θεωρίες του περί δημοκρατίας και κράτους θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε στην παρούσα εργασία. Για το σκοπό αυτό, θα ξεκινήσουμε με μια προεπισκόπηση των βασικών εισαγωγικών εννοιών στο πρώτο κεφάλαιο, έννοιες οι οποίες θα μας βοηθήσουν στην ανάπτυξη των επιχειρημάτων μας εν συνεχεία. Από αυτές, κεντρική έννοια αποτελεί η «απομάγευση του κόσμου», δηλαδή η απομάκρυνση της μεταφυσικής κοσμοθέασης και η ανάδειξη της τεχνολογίας και της επιστήμης στο επίκεντρο της ανθρώπινης νόησης. Αυτή η διαδικασία εξορθολογισμού διαμόρφωσε το νεότερο δυτικό κόσμο, παρείσφρησε στους περισσότερους τομείς του ανθρώπινου βίου και συνέβαλε στην ορθολογικότερη ανάπτυξη της οικονομίας, της πολιτικής και των θεσμών. Κατόπιν, θα προσεγγίσουμε την έννοια του κράτους, δηλαδή την επιτομή της σύγχρονης πολιτικής οργάνωσης. Ο Weber ορίζει το κράτος ως μια σχέση κυριαρχίας ανθρώπων πάνω σε άλλους, μια σχέση δηλαδή που βασίζεται στη νόμιμη βία. Σύμφωνα με τα παραπάνω, όπως θα δούμε αναλυτικά στο εν λόγω κεφάλαιο, η πολιτική, εκτός από ενδεχομενική, είναι κι ένας αέναος αγώνας, μια διαρκής πάλη των ανθρώπων για συμμετοχή στην εξουσία, συνεπώς για έλεγχο του κράτους. Στην εσωτερική δομή ενός κράτους ωστόσο η νομή της εξουσίας δε βασίζεται εν τέλει τόσο στη βία αυτή καθ'αυτήν, όσο στο βαθμό νομιμοποίησης της βίας, δηλαδή την αποδοχή της από τους εξουσιαζόμενους. Γι' αυτό και στο πρώτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε πότε και για ποιούς λόγους οι άνθρωποι υποτάσσονται οικειοθελώς στην εκάστοτε εξουσία, σε ποια δηλαδή εσωτερική ή εξωτερική δικαιολόγηση στηρίζεται αυτή η εξουσία. Κομβικό ρόλο επομένως, στο κοινωνιολογικό και πολιτικό έργο του Βέμπερ, καταλαμβάνει η «δικαιολόγηση» της εξουσίας, η οποία διακρίνεται σε τρεις βασικές νομιμοποιήσεις: στη νομότυπη, την παραδοσιακή και τη χαρισματική. Νομότυπη είναι η εξουσία που βασίζεται στην πίστη στους θεσμούς και τις αρμοδιότητες που εδράζονται σε λογικά δημιουργημένους κανόνες. Παραδοσιακή είναι η εξουσία που προκύπτει από τον ιερό χαρακτήρα των αρχαίων παραδόσεων. Χαρισματική είναι η εξουσία που πηγάζει από την ηγετική προσωπικότητα, την εμπιστοσύνη στις ηγετικές ικανότητες ενός ατόμου και το σεβασμό που αποπνέει η προσωπική αφοσίωση σε έναν απώτερο στόχο.

Το δεύτερο κεφάλαιο επιδιώκει την επισκόπηση και ανάλυση της νομότυπης κυριαρχίας. Όπως θα δούμε, η γραφειοκρατία αντικατοπτρίζει το πιο αξιόπιστο και σύγχρονο εργαλείο κοινωνικής οργάνωσης κι αποτελεί την τεχνικά ανώτερη μορφή διοικητικής οργάνωσης που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα. Θα δούμε πως ο Weber θα επισημάνει τα ειδικά πλεονεκτήματα της γραφειοκρατικής τεχνικής και τα επιτεύγματα της ορθολογικής συμπεριφοράς στο κοινωνικό γίγνεσθαι, ωστόσο

παράλληλα θα υπογραμμίσει τα προβλήματα που δημιουργούνται όταν η γραφειοκρατία από μέσο μετατρέπεται σε σκοπό, και θα τα χρησιμοποιήσει για να βάλλει ενάντια των πολιτικών του αντιπάλων. Στο πλαίσιο αυτό, στο δεύτερο κεφάλαιο θα αναλύσουμε διεξοδικά βεμπεριανές οπτικές για τη δημοκρατία.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε την κομβικής σημασίας έννοια του χαρίσματος. Η έννοια του χαρισματικού ηγέτη εισάγεται σε αντιδιαστολή με τη γραφειοκρατική αυτονομία και η χαρισματική εξουσία εδράζεται ακριβώς στην προσωπικότητα του εν λόγω ηγέτη. Η εξουσία του δεν πηγάζει από την κοινωνική του θέση, αλλά από την ηγετική του ικανότητα να απευθύνεται άμεσα και πειστικά στους οπαδούς του. Επίσης η εξουσία του δεν στηρίζεται σε κάποιο «ορθολογικό» κανόνα, σε αντίθεση με τη γραφειοκρατία, και γι' αυτό μπορεί να γίνει απεριόριστη. Εδώ ακριβώς προκύπτει και η σπουδαιότητα του χαρίσματος στη σκέψη του Βέμπερ. Το χάρισμα είναι ιδιαίτερα ανορθολογική δύναμη και κατ' αυτό τον τρόπο είναι «ξένο προς όλους τους κανόνες». Αυτό είναι που καθιστά τα χαρισματικά κινήματα το κυρίαρχο επαναστατικό στοιχείο στην ιστορία, την πιο ισχυρή πηγή νέων μορφών εξορθολογισμού. Θα δούμε στο κεφάλαιο αυτό ότι η ανάπτυξη του εξορθολογισμού εξαρτάται από δυνάμεις που δεν είναι αυτές καθ' αυτές ορθολογικές. Εναποτίθεται στον χαρισματικό ηγέτη επομένως το βάρος να δημιουργήσει νέες αξίες, να ανακόψει την αυτονομία της γραφειοκρατίας και να την επαναφέρει στην εργαλειακή της ιδιότητα, δηλαδή στην εκτέλεση πολιτικών αποφάσεων. Η ανθρώπινη ζωή είναι μια σειρά από επιλογές, επί των οποίων οι άνθρωποι οικοδομούν ένα σύστημα αξιών. Αυτές οι αξίες εκπορεύθηκαν από ανθρώπινες αποφάσεις, οι οποίες διαφέρουν ανάλογα με τον τρόπο που ο καθένας τις αντιλαμβάνεται. Στο τρίτο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε τα σημαντικά χαρακτηριστικά που θεμελιώνουν την ουσία της ελεύθερης επιλογής, η οποία μπορεί να πει κανείς πως συνίσταται στο ότι κανείς δεν υποχρεώνεται να αναγνωρίσει αξίες που ο ίδιος δεν ενστερνίζεται. Επίσης θα δούμε εξονυχιστικά τα χαρακτηριστικά που οφείλει να συγκεντρώνει ο σύγχρονος πολιτικός ηγέτης και θα διερευνήσουμε πτυχές της ηθικής ως παράγοντα λήψης πολιτικών αποφάσεων.

Τέλος, θα εξετάσουμε την έννοια της ηθικής στην πολιτική. Κατά τον Weber, κάθε ηθικά προσανατολισμένη πράξη μπορεί να καθοδηγείται από μια εκ δύο προοπτικών, θεμελιωδώς διαφορετικών και ασυμφιλίωτων μεταξύ τους: η πράξη μπορεί να είναι προσανατολισμένη προς την «ηθική της ευθύνης» ή προς την «ηθική της πεποίθησης». Η ηθική της ευθύνης απαιτεί ξεκάθαρη τοποθέτηση και υπεύθυνη αντιμετώπιση των συνεπειών των αποφάσεών μας. Κωδικοποιημένα θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ηθική της ευθύνης είναι αυτή που εστιάζει στην αποτελεσματικότητα και επομένως ορίζεται από την επιλογή των μέσων που είναι κατάλληλα για τον επιδιωκόμενο σκοπό. Στον αντίποδα συναντάμε την ηθική της πεποίθησης. Η ηθική της πεποίθησης προτρέπει στο πράττειν με μόνο οδηγό τις υπέρτατες αξίες, χωρίς ρητή ή σιωπηρή αναφορά στις συνέπειες. Είναι η ηθική που έχει ως αποκλειστικό γνώμονα την ατομική αντίληψη, η οποία είναι στενά συνυφασμένη με τις τελικές πράξεις.

Οι έννοιες που εισαγάγει ο Weber είναι πολλές φορές σύνθετες, συχνά εστιασμένες στο συγκεκριμένο πολιτικό σκηνικό της εποχής του αλλά και αρκετές φορές εφαρμόσιμες και σχετικές με τη σύγχρονη πραγματικότητα. Η εργασία που ακολουθεί σκοπό έχει να εξετάσει τη σκέψη του υπό μια σκοπιά κριτικής ανάλυσης

και να προσπαθήσει να υπογραμμίσει το βαθμό στον οποίο η πολιτική του σκέψη παραμένει αναλλοίωτη, πρωτοπόρος και σχετική.

2. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Α. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΞΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΔΥΣΗ

Ο Weber συντάχθηκε με θέρμη στο πολιτικό ρεύμα της Γερμανίας που αναζητούσε την επέκταση των δημοκρατικών πολιτικών, αλλά ταυτόχρονα περιόρισε την ανανέωση της πολιτικής στη δράση του ηρωικού ηγέτη. Το έργο του Weber εναλλάσσεται συνεχώς μεταξύ των προοπτικών της δημοκρατίας ανάμεσα στις αναπτυξιακές τάσεις της νεοτερικότητας και την ιστορική ενδεχομενικότητα ή πιθανότητα¹. Η τελευταία αυτή πρόταση φέρνει στην επιφάνεια δύο κομβικές θεματικές στο έργο του Weber, αυτές της ιστορίας και της πιθανότητας.

Ο Weber, παρακολουθώντας τις φιλοσοφικές διαμάχες του καιρού του στη Γερμανία, έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία, συνεισφέροντας με τις παρατηρήσεις του στο πεδίο της ιστορικής κοινωνιολογίας. Η κοινωνιολογία για τον ίδιο, συγκροτεί τυπολογικές έννοιες κι αναζητεί γενικούς κανόνες για κάθε συμβάν, ενώ η ιστορία επιδιώκει την αιτιατή ανάλυση και τον καταλογισμό ατομικών, πολιτισμικά σημαντικών πράξεων, μορφωμάτων και προσωπικοτήτων². Η ιστορία πραγματεύεται ακολουθίες γεγονότων που δεν μπορούν να επαναληφθούν και προσπαθεί να αποσαφηνίσει τη μοναδική και ανεπανάληπτη αιτιότητα που τις δομεί³. Παρά ταύτα, ο Weber δε δεχόταν την αυστηρή διάκριση της ιστορίας και της κοινωνιολογίας. Αντίθετα, εισήγαγε τη διαφορά ανάμεσα στις εμπειρικές επιστήμες του πράττειν, (όπως η κοινωνιολογία κι η ιστορία), και τις «δογματικές» επιστήμες (νομική, λογική, και ηθική), οι οποίες επιδιώκουν να ερευνήσουν το «ορθό» και το «ισχύον» νόημα⁴, προκρίνοντας τις πρώτες ως πλαίσιο για την έρευνά του.

Οι κοινωνικές επιστήμες ή επιστήμες του ανθρώπινου πράττειν επομένως, ασχολούνται με τον τρόπο που μπορεί να γίνει αντιληπτή η δράση, από τα ίδια τα άτομα και σε αντίθεση με τις φυσικές επιστήμες, δεν μπορούν να διατυπώσουν νόμους ή ντετερμινιστικές αποφάσεις⁵. Κατά τον Weber, οι κοινωνικές επιστήμες συνίστανται «στην επιστήμη της ιστορίας κι του πολιτισμού»⁶ κι αποτελούν μέρος του ευρύτερου γνωστικού τους αντικειμένου. Ως επιστήμες του πολιτισμού, ο Weber

1 Maley Terry, *Democracy and the Political in Max Weber's Thought*, University of Toronto Press, Τορόντο, 2011, σελ 5

2 Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, Σαββάλας, Αθήνα, 2005 σελ. 20

3 Colliot Catherine Thelene, *O Max Weber και η Ιστορία*, μτφρ Κοσμίδης Δημήτρης, Πατάκη, Αθήνα, 2005, σελ. 35

4 Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 4-5

5 Αυτ., σελ. 13

6 Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, μτφρ Κυπραίος Γ. Μιχαήλ, Παπαζήση, Αθήνα, 1991 σελ. 83

χαρακτήριζε εκείνες που επιδιώκουν να γνωρίσουν τα φαινόμενα της ζωής στην πολιτισμική τους σημασία⁷. Ταυτόχρονα όμως επέμεινε σθεναρά στη συστηματική κι επιστημονική μελέτη της επιστήμης του πολιτισμού κι επεξεργάστηκε τη θεωρία της αιτιότητας, όπου τα αντιπαραδείγματα, τα αποδεικτικά στοιχεία κι η πιθανότητα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον τρόπο συμπεριφοράς του ανθρώπου. Οι διάφορες κοσμοθεωρίες διαμορφώνονται από δόγματα θρησκευτικών ή πολιτικών ελίτ, οι οποίες κατέχουν θέσεις διανοητικής κυριαρχίας σε μια κοινωνία. Το περιεχόμενο των ιδεών αυτών, ο βαθμός στον οποίο οι ιδέες αυτές εξαπλώνονται και γίνονται αποδεκτές, μπορεί να επηρεαστεί από οικονομικούς ή πολιτικούς παράγοντες. Οι ιδέες κι οι κοσμοθεωρίες γενικότερα όμως θα πρέπει να γίνουν αποδεκτές ως ένας ξεχωριστός ιστορικός παράγοντας με μια ιδιαίτερη δραστηριότητα στην ιστορία.

Οι απόψεις του Weber έρχονται σε σύγκρουση με την υλιστική θεώρηση της ιστορίας όπως αναπτύχθηκε από τον Marx. Η οικονομική ερμηνεία της ιστορίας διαδραματίζει μεν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των ιδεών αλλά παραγνωρίζει την αυτόνομη δυναμική που αναπτύσσουν οι θρησκευτικές ιδέες ως πολιτιστικό περιεχόμενο, την ιδιαιτερότητά τους και τον καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση ενός χαρακτήρα⁸. Ο Weber δε διαχωρίζει τις διακριτές σφαίρες των επιστημών όπως οικονομία, πολιτική και κοινωνία. Θεωρεί ότι είναι έννοιες αλληλένδετες, ανοιχτές ως προς το περιεχόμενό τους και διαπλέκονται μεταξύ τους με πολλούς τρόπους⁹. Παράλληλα, υιοθετώντας έναν «νιτσεϊκό» προοπτικισμό, δεν προσδίδει βαρύνουσα σημασία στην «αντικειμενική» προσέγγιση ενός γεγονότος αλλά στην οπτική θέση υπό την οποία εξετάζεται, στο γνωστικό ενδιαφέρον μας και τη σημασία που αποδίδουμε σε αυτό το γεγονός σε κάθε δεδομένη περίπτωση¹⁰.

Ο Weber τόνισε το λογικό χάσμα που επικρατεί μεταξύ πραγματολογικών εμπειρικών προτάσεων από την μία πλευρά και αξιολογικών κρίσεων από την άλλη¹¹. Οι πρώτες αναφέρονται σε αυτό που είναι και υπάρχει ενώ οι αξιολογικές κρίσεις αφορούν το δέον, αυτό που θα έπρεπε να υπάρχει. Κοινωνιολογικές θεωρίες της εποχής του πρότειναν τη στενή σύνδεση αυτών των δύο θέσεων, οι οποίες βασίζονταν σε δύο υποθέσεις: α) το δέον ταυτίζεται με αυτό που παραμένει αμετάβλητο και σταθερό και β) το επιθυμητό είναι ριζωμένο στην εξελικτική πορεία των πραγμάτων, εμφανίζοντας το δέον ως κάτι το οποίο αναπόφευκτα θα πραγματοποιηθεί¹². Ο Weber απορρίπτει και τις δύο υποθέσεις, υποστηρίζοντας ότι είναι λογικά αδύνατον μια εμπειρική επιστήμη να θεμελιώνει επιστημονικά, αξιολογικές κρίσεις¹³. Το δέον είναι αδύνατον να συναχθεί από την πραγματικότητα, γιατί είναι αδύνατο να καθοδηγήσει και να θεμελιώσει τις αξιακές μας προτιμήσεις. Επομένως κάθε συζήτηση για το αν θα έπρεπε να προκριθεί οποιαδήποτε επιλογή

⁷ Αυτ., σελ. 92

⁸ Αυτ., σελ. 85

⁹ H.H. Gerth, C. Wright Mills, *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York 1946, σελ 62

¹⁰ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 80

¹¹ Αυτ., σελ. 73

¹² Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου στην Κοινωνιολογία του Max Weber*, Παπαζήση, Αθήνα, 2014, σελ. 21-22

¹³ Weber Max, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, μτφρ Κυπραίος Γ. Μιχαήλ, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, σελ. 123

μπορεί να διακρίνει ανάμεσα στα μέσα που χρησιμοποιούνται και τους στόχους που τα εν λόγω μέσα εξυπηρετούν.

Ο Weber δανείζεται την έννοια της επιστήμης της πραγματικότητας από τον φιλόσοφο Heinrich Rickert¹⁴, για να περιγράψει την κατανόηση των επιμέρους ιστορικών μορφωμάτων μέσα από την ιδιαιτερότητα της δομής και της γένεσής τους, σε αντίθεση με τη νομολογική προσέγγιση. Στο άρθρο *Η Αντικειμενικότητα της Γνώσης* ισχυρίζεται: «η κοινωνική επιστήμη την οποίαν θέλουμε να ασκήσουμε είναι μια επιστήμη της πραγματικότητας. Επιδιώκουμε να κατανοήσουμε, την ιδιομορφία της πραγματικότητας της ζωής, η οποία μας περιβάλλει, στην οποία βρισκόμαστε. Έχουμε σκοπό να κατανοήσουμε, αφενός τη σχέση και τη σημασία των διαφόρων φαινομένων του πολιτισμού, όπως έχουν σήμερα διαμορφωθεί κι αφετέρου τις αιτίες οι οποίες ιστορικά προκάλεσαν τα γεγονότα έτσι κι όχι αλλιώς»¹⁵.

Ο Weber ισχυρίστηκε ότι η επιστήμη, συμπεριλαμβανομένης και της κοινωνικής, δεν είναι δυνατόν να θεμελιώσει τους αξιακούς μας προσανατολισμούς¹⁶. Με δεδομένο έναν στόχο, η επιστήμη μπορεί να μας βοηθήσει να σταθμίσουμε τα μέσα δια των οποίων θα μπορούσε να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, αλλά δεν μπορεί να μας αποδείξει λογικά ποιον συγκεκριμένο σκοπό θα πρέπει να υπηρετήσουμε, με άλλα λόγια η επιστήμη δεν θεμελιώνει ούτε σκοπούς ούτε αξιακές προτιμήσεις. Αναλυτικότερα, μόνο όταν έχουμε έναν απόλυτα δεδομένο σκοπό και αναζητούμε το πιο κατάλληλο μέσο και το κόστος των διαφόρων διαφόρων εναλλακτικών, μόνο τότε μπορούμε να προσφύγουμε στην εμπειρική ανάλυση¹⁷. Επίσης, ο Weber επισημαίνει, ότι η εμπειρική ανάλυση μπορεί να μας δείξει αν η επιλογή κάποιων μέσων έχει ανεπιθύμητες συνέπειες ως προς τον σκοπό ή ως προς την αξία που επιδιώκουμε να υπηρετήσουμε¹⁸.

Επίσης, για την ανάπτυξη πολλών εκ των κοινωνιολογικών του θέσεων (όπως θα δούμε και παρακάτω για το κράτος, την κυριαρχία, τη δύναμη κτλ) χρησιμοποίησε τον όρο της πιθανότητας. Ο ίδιος πίστευε ότι οι κοινωνικές επιστήμες δεν μπορούν να διατυπώσουν νόμους για τα μελλούμενα, παρά μόνο ισχυρές πιθανότητες ότι κάτι μπορεί να συμβεί. Αν όμως οι κοινωνικές επιστήμες δεν μπορούν να αναπτύξουν νόμους σαν αυτούς των φυσικών επιστημών, μπορούν ωστόσο να διατυπώσουν τυπικές πιθανότητες της προσδοκώμενης πορείας ενός κοινωνικού πράττειν με δεδομένα περιστατικά, τα οποία έχουν επιβεβαιωθεί μέσω παρατήρησης¹⁹. Θα μπορούσαμε να πούμε επί πλέον ότι η γνώση των τυπικών χαρακτηριστικών μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων προδιαγράφει μια προσδιορισμένη πορεία, όπως και ότι η παραπλήσια γνώση δίνει ορισμένη βεβαιότητα επιτυχίας της δράσης του

¹⁴ Bruun H. H., *Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology*, Ashgate Publishing Limited 2007, σελ 129-130 σημ.102. Ο Bruun σχολιάζει την φειδωλή χρήση του όρου από πλευράς Weber (μόλις έξι φορές και ποτέ μετά το 1906), Ένας λόγος γι αυτό υποθέτει ο Bruun είναι ότι ο όρος αποτελεί πηγή παρανοήσεων, ιδιαίτερα σε συζητήσεις που αφορούν την ιστορική πίστη σε μία επιστήμη, η οποία είναι ικανή να «αναπαράγει» πραγματικότητα.

¹⁵ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 88

¹⁶ Αυτ., σελ. 70

¹⁷ Αυτ., σελ. 166

¹⁸ Αυτ., σελ. 68

¹⁹ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 19

ατόμου στην περιοχή του αντικειμενικά εφικτού. Η πιθανότητα για τον Weber, χαρακτηρίζεται από μια τυπική και μια τεχνική προοπτική²⁰.

Ένα από τα βασικά ερωτήματα που απασχολούν τον Weber στο σύνολο του έργου του είναι να προσδιορίσει εκείνες τις ιστορικές συνθήκες που κατέστησαν δυνατή την ανάπτυξη του σύγχρονου καπιταλιστικού συστήματος καθώς και της σύγχρονης επιστήμης στη Δύση. Ο Weber είδε τη Δύση ως μοναδική περίπτωση σε πολλά κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της και αναζήτησε τους λόγους για τους οποίους οι Δυτικές κοινωνίες, σε σύγκριση με άλλους πολιτισμούς του πλανήτη, σημείωσαν τόσο σημαντική πρόοδο, ενώ μέχρι ενός σημείου κατείχαν περίπου τις ίδιες δυνατότητες με την Περσία, την Ινδία ή την Κίνα, ενώ πριν από 2.000 χρόνια δεν μπορούσαν να ανταγωνιστούν σε πλούτη και κουλτούρα το Νέο Βασίλειο της Αιγύπτου²¹. Πώς εξηγείται αυτή η ιστορική ιδιαιτερότητα της Δύσης; Γιατί μόνο στη Δύση αναπτύχθηκε ένας πολιτισμός, ο οποίος μπορούμε να πούμε ότι έλαβε παγκόσμια ισχύ και σημασία²²;

Η φιλοσοφία της επιστήμης του Weber, δίνει έμφαση στο ρόλο που διαδραματίζουν οι ερευνητές και οι αξίες που επιλέγουν κατά την εκπόνηση μιας μελέτης. «Το πρώτο βήμα για την ιστορική κρίση είναι μια αφαιρετική διαδικασία, η οποία προχωρεί με ανάλυση και νοητή απομόνωση των συστατικών στοιχείων του δεδομένου γεγονότος και καταλήγει σε μια σύνθεση των πραγματικών αιτιοκρατικών σχέσεων. Ήδη το πρώτο αυτό βήμα μεταβάλλει τη δεδομένη πραγματικότητα για να την κάνει ιστορικό γεγονός, ένα μόρφωμα σκέψης. Κι όπως λέει ο Γκαίτε στο γεγονός ενυπάρχει η θεωρία»²³. Όμως, ακόμη κι αν τα γεγονότα εμπνέονται από τη θεωρία, η ίδια η θεωρία πρέπει να βασίζεται σε γεγονότα. «Η θεωρία πρέπει να ακολουθεί τα γεγονότα κι όχι το αντίθετο»²⁴.

Αυτός ο εμπειρισμός, επομένως, που διεκδικεί ο Weber τού απαγορεύει να επικαλεστεί οντότητες συγκρίσιμες τόσο με τις «δυνάμεις» ή τις τάσεις του εξελικτισμού, όσο και με το πνεύμα ιδεαλιστικών αντιλήψεων περί προόδου²⁵. Ο Weber δεν πιστεύει ότι έχουμε να κάνουμε με κάποια νομοτέλεια ή ιστορική τελεολογία για το παραπάνω φαινόμενο. Θέτει ως πρώτιστη ανάγκη την ανάλυση εκείνων των παραγόντων που κατά την σύγκλιση τους προκάλεσαν, με τρόπο ενδεχομενικό, αυτό το συγκλονιστικό αποτέλεσμα. Το ερώτημα όμως παραμένει. Γιατί τα καπιταλιστικά συμφέροντα δεν προέκυψαν για παράδειγμα στην Κίνα ή τις Ινδίες όπως έγινε στη Δύση; Γιατί η επιστημονική, καλλιτεχνική, πολιτική και οικονομική εξέλιξη δεν ακολούθησαν το μονοπάτι εκείνο της ορθολογικοποίησης που χαρακτηρίζει τη Δύση²⁶;

²⁰ Weber Max, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 47

²¹ Polanyi Karl, *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*, μτφρ Γαγανάκης Κώστας, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2007, σελ 48

²² Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μτφρ Κούρτοβικ Δημοσθένης, εκδόσεις Δημοσιογραφικός Όμιλος Λαμπράκη, Αθήνα 2010 σελ. 15

²³ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 247

²⁴ Weber Max, *The Protestant Ethic Debate*, translated Austin Harrington and Mary Shields, Liverpool Univercity Press, Liverpool 2001, σελ 37

²⁵ Colliot Thelene, *Ο Max Weber και η Ιστορία*, ό.π., σελ. 86

²⁶ Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ό.π., σελ. 24

Για τον Weber, τόσο η επιστήμη όσο κι ο σύγχρονος καπιταλισμός αποτελούν μέρος, ενός ευρύτερου πολιτισμικού φαινομένου, ενός φαινομένου που εξελίχθηκε στη διάρκεια μιας μακράς ιστορικής πορείας. Αυτό ακριβώς το φαινόμενο αποκάλεσε διαδικασία εξορθολογισμού. «Ο Weber αναγνώριζε στοιχεία ορθολογισμού και σε παλαιότερες εποχές, τουλάχιστον σε εμπειρικό επίπεδο²⁷, μέσω θρησκευτικών ή μαγικών μοτίβων που αναπτύχθηκαν σε άλλους πολιτισμούς και θρησκείες. Ωστόσο αυτό που φιλοδοξεί να περιγράψει είναι η ιδιαιτερότητα της ιστορικής πορείας της Δύσης σε σύγκριση με τους πολιτισμούς αυτούς. Στη Δύση στοιχειοθετήθηκαν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που κατέστησαν τον ορθολογισμό μοναδικό²⁸ και σε αντίθεση με άλλες πολιτισμικές περιοχές του κόσμου, μετεξελίχθηκαν έτσι που σταδιακά απομακρύνθηκε η επιρροή της δεισιδαιμονίας και της μαγείας και τελικά υπονομεύθηκε ακόμα και η βάση της θρησκευτικής κοσμοθεωρίας.

Η διαδικασία του εξορθολογισμού θα οδηγήσει στην αυτονόμηση των πεδίων που συγκροτούν τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Για το ίδιο συμβάν καθοριστική σημασία μπορεί να κατέχει η πολιτική, η οικονομία, η αισθητική κ.ο.κ. ανάλογα με τη σκοπιά υπό την οποία προσεγγίζεται. Καθεμία από αυτές τις σφαίρες αναπτύσσει πλέον τη δική της λογική και ακολουθεί τους δικούς της νόμους²⁹.

Για την καλύτερη κατανόηση της έννοιας του εξορθολογισμού θα πρέπει να πούμε ότι, παρότι ενδέχεται να εμπεριέχει επιφανειακά στοιχεία απλότητας ωστόσο ο Weber σπεύδει να τονίσει ότι «χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα». «Τίποτα δεν είναι ανορθολογικό καθ' αυτό, αλλά μόνο μέσα από μία συγκεκριμένη ορθολογική σκοπιά³⁰». Αποτελεί επίσης μια μακροχρόνια διαδικασία, κατά την οποία σταδιακά τόσο οι κοινωνικοί θεσμοί, όσο και η ατομική δράση απομακρύνονται από την επιρροή της μαγείας και των μυστηριακών δυνάμεων, οι ενέργειές τους καθίστανται μετρήσιμες, προβλέψιμες και σχεδόν τα πάντα πλέον «μπορούν να εξουσιαστούν με τον υπολογισμό³¹». Συνδέεται με έναν τύπο συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη κατάλληλων και βέλτιστων μέσων για την επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών, με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο, με τις ελάχιστες δυνατές τριβές και με το χαμηλότερο κόστος.

Στη Δύση, σταδιακά το δίκαιο, η διοίκηση, η οικονομική δραστηριότητα και λοιπές εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής τυποποιούνται κι εξορθολογίζονται με τρόπο τέτοιο που σε συνδυασμό με την άνοδο της επιστήμης, οδηγούν στην αμφισβήτηση της ως τότε καθεστηκυίας τάξης των πολιτικών κι εκκλησιαστικών ελίτ, των παλαιότερων δηλαδή πνευματικών καθοδηγητών.

Η επέκταση της επιστημονικής κι ορθολογικής γνώσης είναι άμεσα συνυφασμένη με την επέκταση της ορθολογικής συμπεριφοράς, η οποία θεσμοποιείται στην «πιο

²⁷ Weber Max, *Οικονομία και κοινωνία τόμος 3*, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2007, σελ 3

²⁸ Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ό.π., σελ. 24

²⁹ Weber Max, *Θεωρία της Θρησκευτικής Αρνησικοσμίας, Ενδιάμεση Θεώρηση*, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2002 σελ. 49-51

³⁰ Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ό.π., σελ. 145

³¹ Weber Max, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 107

μοιραία δύναμη για τη σύγχρονη ζωή³²», τον σύγχρονο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Η επίτευξη των στόχων γίνεται με τον οικονομικότερο κι αποτελεσματικότερο τρόπο. Ο καπιταλισμός, πριν τη Μεταρρύθμιση, δεν μπορεί να περιγραφεί ως μια συστηματική ή ορθολογική μορφή της οικονομίας. Αντίθετα, σύμφωνα με τον Weber, στηρίχθηκε περισσότερο στους πολέμους, την περιπέτεια, την κερδοσκοπία κι οι λειτουργίες του διέπονταν από ανορθολογικό και κερδοσκοπικό πνεύμα³³. Η έλλογη καπιταλιστική επιχείρηση σήμερα είναι μια επιχείρηση με καπιταλιστικό υπολογισμό, λογιστικά πρότυπα και κατάρτιση ισολογισμών³⁴, στηρίζεται δηλαδή στην πειθαρχία και τις επιστημονικές μεθόδους.

Ο Weber θα χαρακτηρίσει την κορύφωση της εξορθολογιστικής διαδικασίας, τη χρήση τεχνικών μέσων και υπολογισμού, με τον ταυτόχρονο εξοβελισμό των μαγικών δυνάμεων και πνευμάτων ως τρόπο κανονάρχησης της ανθρώπινης ζωής, ως απομάγευση του κόσμου [Entzäuberung der Welt]³⁵. Η απομάγευση του κόσμου σημαίνει υπομόνευση της θρησκευτικής κοσμοθεωρίας, της ιδέας ότι υπάρχει ένα αρχιμήδαιο σημείο βάση του οποίου μπορούν να ιεραρχηθούν όλες μας οι προτιμήσεις. Σ' έναν μαγεμένο κόσμο, η δράση των θεών και των δαιμόνων δίνει τις εξηγήσεις για το γίνεσθαι, χωρίς κάποια αιτιώδη συνάφεια, με τη σύγχρονη έννοια του όρου. Αντιθέτως, σε έναν απομαγευμένο κόσμο όλος ο κόσμος έχει «μεταμορφωθεί σε έναν αιτιοκρατικό μηχανισμό³⁶» και αντλεί αυτή τη 'μηχανική' μέσα από μία «πολυθεΐα αξιών». Από που προκύπτουν όμως αυτές οι αξίες; Οι αξίες αυτές τίθενται από τους ανθρώπους που τις υποστηρίζουν και είναι έτοιμοι να πολεμήσουν για αυτές³⁷.

Ο σύγχρονος κόσμος χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη αλληλοσυγκρουόμενων αξιών, καμία από τις οποίες δεν μπορεί να επικαλεστεί την επιστήμη και τον ορθό λόγο να αποδείξει για την ανωτερότητά της. Μπορούμε μέσω της ιστορίας ή της κοινωνιολογίας να κατανοήσουμε πως συγκεκριμένες αξίες γεννήθηκαν ιστορικά, πως εξαπλώθηκαν, αλλά δεν μπορούμε να τις υποστηρίξουμε επιστημονικά. Οι κοινωνικές επιστήμες μπορούν να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε τις συνθήκες υπό τις οποίες κάποια αξιακά συστήματα εξαπλώθηκαν και ρίζωσαν στα μυαλά των ανθρώπων αλλά δεν μπορούν να αποφασίσουν για εμάς³⁸.

Ο Weber διατύπωσε το αίτημα για αξιολογική ουδετερότητα μεταξύ πραγματολογικών προτάσεων και αξιολογικών κρίσεων, όταν μελετούμε τις κοινωνικές επιστήμες³⁹. Η επίκληση της αξιολογικής ουδετερότητας από έναν κοινωνικό επιστήμονα, δε συνεπάγεται την άρνηση συνάφειας της έρευνάς του ως προς τις αξίες. Η κοινωνική πραγματικότητα αποτελείται από ένα χαώδες ανομοιογενές σύνολο, επομένως, η επιλογή ενός αντικειμένου για έρευνα γίνεται πάντα σε συνάρτηση με τα πολιτισμικά ενδιαφέροντα του ερευνητή και τις αξιακές

³² Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ό.π., σελ. 18

³³ Αυτ., σελ. 20

³⁴ Weber Max, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 233

³⁵ Αυτ., σελ. 107

³⁶ Weber Max, *Θεωρία της Θρησκευτικής Αρνησικοσμίας, Ενδιάμεση Θεώρηση*, ό.π., σελ. 101

³⁷ Weber Max, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 119

³⁸ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 72

³⁹ Αυτ., σελ. 161

του προτιμήσεις⁴⁰. Αυτό τίθεται από τη στιγμή της επιλογής του θέματος που διερευνεί. Εφεξής όμως, ο κοινωνικός επιστήμονας οφείλει να διασφαλίσει αξιολογική ουδετερότητα και σχετική αντικειμενικότητα για το υπόλοιπο της έρευνάς του.

Ολοκληρώνοντας αυτήν την ενότητα θα περιγράψουμε μια ακόμα βασική έννοια για την κατανόηση της βεμπεριανής μεθοδολογίας, της έννοιας του ιδεοτύπου. Ο ιδεότυπος αποτελεί τον συνεκτικό κρίκο που συνδέει το ατομικό, αυτό που είναι δεδομένο στην εμπειρία, με το γενικό το οποίο είναι το αντικείμενο της βεμπεριανής κοινωνιολογίας⁴¹. Η νοητική κατασκευή των ιδεοτύπων βοηθά τον κοινωνικό επιστήμονα να τυποποιήσει την πολυπλοκότητα των φαινομένων και να συστηματοποιήσει ένα πλήθος εμπειρικών πληροφοριών. Ο ιδεότυπος δεν είναι μια στιγμιαία αποτύπωση ενός γεγονότος αλλά το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας αφαίρεσης χαρακτηριστικών της πραγματικότητας. Με τον ιδεότυπο ο Weber δεν αξιολογεί ένα φαινόμενο, άλλωστε η χρήση του απαιτεί αξιολογική ουδετερότητα. Η υπόθεση του ιδεοτύπου περιλαμβάνει την πεποίθηση και τις αξίες του κοινωνικού επιστήμονα που τον θέτει και η χρησιμότητά του αξιολογείται από την αποτελεσματικότητά του πάνω στην έρευνα⁴². Με τη βοήθεια ενός ιδεοτύπου μπορούμε να εντοπίσουμε την αιτία, να συγκρίνουμε και να μετρήσουμε την πραγματικότητα⁴³ από μια ορισμένη σκοπιά, ενός ιστορικού γεγονότος μεταξύ πολλών συναφών αιτιών.

B. ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Ο Weber εισάγει έναν τυπικό και ρεαλιστικό ορισμό της έννοιας της πολιτικής. Από την αρχή της ομιλίας του σε φοιτητές, στο Πανεπιστήμιου του Μονάχου το 1918, με τίτλο *Η Πολιτική ως επάγγελμα*, μπαίνει κατευθείαν στο θέμα του τι είναι πολιτική, λέγοντας ότι είναι μια έννοια εξαιρετικά πλατιά και περιλαμβάνει οποιοδήποτε είδος ανεξάρτητης δράσης (πράττειν)⁴⁴. Διαχωρίζοντας όμως την πολιτική από τις υπόλοιπες ανεξάρτητες σφαίρες του ανθρώπινου πράττειν (την οικονομική, αισθητική, πολιτισμική, θρησκευτική κ.α.) δεν αναλύει την πολιτική, στην ευρεία της έννοια⁴⁵, αλλά την τοποθετεί στο πλαίσιο της ηγεσίας ή της επίδρασης της ηγεσίας ενός πολιτικού συνδέσμου [Verband], άρα στη σημερινή εποχή, στο κράτος⁴⁶.

Το κράτος λαμβάνει κεντρική θέση στην υπηρεσία υπεράσπισης των κοινωνικοπολιτικών θέσεων του Weber. Κράτος, διευκρινίζει ο Weber, είναι μια «πολιτική ιδρυματική επιχείρηση» [Anstaltsbetrieb]⁴⁷, όταν κι εφόσον το διοικητικό

⁴⁰ Weber Max, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 116

⁴¹ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 106

⁴² Αυτ., σελ. 114

⁴³ Αυτ., σελ. 113

⁴⁴ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, μτφρ Κυπραίος Γ. Μιχαήλ, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1987 σελ. 95

⁴⁵ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 58

⁴⁶ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 96

⁴⁷ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 55

επιτελείο αυτής εξασφαλίζει επιτυχώς το μονοπώλιο του νόμιμου φυσικού καταναγκασμού για τη διεκπεραίωση των διατάξεων⁴⁸. Ο Weber, σε αυτή τη διατύπωση θέτει μια σειρά ζητημάτων προς εξέταση και παράλληλα μας εισάγει στον τρόπο που αντιλαμβάνεται την εξουσία.

Μια πρώτη παρατήρηση πάνω στον δοθέντα ορισμό είναι η προσπάθεια να αποσυσχετίσει την έννοια του κράτους, από κάθε στοιχείο νομιμοποίησης, που απορρέει είτε από το Φυσικό Δίκαιο, είτε από την ιδεαλιστική φιλοσοφία. Το βεμπεριανό κράτος επομένως, δεν είναι ένα κράτος προϊόν ενός συμβολαίου μεταξύ των ανθρώπων στη φυσική κατάσταση, όπως για παράδειγμα το προσεγγίζει ο Άγγλος φιλόσοφος Thomas Hobbes. Ο Hobbes στο περίφημο έργο του *Λεβιάθαν*, περιγράφει το κράτος, ως μια μορφή ανθρώπινης οργάνωσης η οποία, μέσω του μονοπωλίου της βίας και απόλυτης εξουσίας θα εξασφαλίσει την κοινωνική ειρήνη⁴⁹. Μια σχέση δηλαδή, αφενός εκχώρησης δύναμης από τους πολίτες σε μια ανώτερη εξουσία κι αφετέρου επιβολής αυτής της δύναμης από πάνω προς τα κάτω, με έναν κάθετο τρόπο.

Απορρίπτει επίσης, τη μεταφυσική προσέγγιση του κράτους της γερμανικής παράδοσης. Της παράδοσης του Hegel, ο οποίος θεωρούσε το κράτος ως το σημείο εκείνο που είναι υπεράνω της κοινωνίας κι είναι ικανό να συνενώνει τις επιμέρους διαφορές των ανθρώπων σε επίπεδο κοινότητας, προέτασσε δηλαδή μια ηθική διάσταση στην έννοια του κράτους. Στη *Φιλοσοφία του Δικαίου* γράφει ο Hegel: «Το κράτος είναι η πραγματοποιημένη ηθική Ιδέα, το ηθικό πνεύμα ως ουσιαστική βούληση, συνειδητοποιημένη, πρόδηλη κι εδραιωμένη» και «Το κράτος είναι η πραγματοποίηση της ουσιώδους βούλησης, μιας βούλησης η οποία εδραιώνει την πραγματικότητά της μέσω της ανύψωσης της επιμέρους αυτοσυνείδησης στο επίπεδο του καθολικού και μέσα από αυτή τη καθολικότητα μετουσιώνεται στο απόλυτα λογικό⁵⁰».

Ο Weber επιλέγει μια πιο «ψυχρή» και φορμαλιστική προσέγγιση για το κράτος, όπως αυτή συμπυκνώνεται στη φράση του Nietzsche στο *Τάδε Έφη Ζαρατούστρα*: «το κράτος είναι το πιο παγερό από όλα τα παγερά τέρατα⁵¹». Όπως θα δούμε, σε επόμενο κεφάλαιο σχετικά με τις θέσεις του Weber επί της δημοκρατίας, το κράτος δεν είναι ένας υπερβατικός μηχανισμός που στέκεται πάνω από την κοινωνία. Ούτε είναι ο μηχανισμός που ενσωματώνει κάποια ανώτερη αξία ή εγγενώς εμπλέκεται σε κάποια ηθική βελτίωση της ανθρωπότητας, της εργατικής τάξης ή του ατόμου⁵². Αντιμάχεται επί πλέον και τον μαρξιστικό ταξικό αναγωγισμό στη προσέγγιση του κράτους ως οργάνου που διαχειρίζεται τις υποθέσεις της αστικής τάξης⁵³.

⁴⁸ Αυτ., σελ. 57

⁴⁹ Hobbes Thomas, *Λεβιάθαν*, μτφρ Πασχαλίδης Γ., Μεταξόπουλος Α., Γνώση, Αθήνα. 1989 σελ. 240-241

⁵⁰ Hegel Friedrich G.W., *Elements of the Philosophy of Right*, Cambridge University Press, 1991 σελ. 275

⁵¹ Nietzsche Friedrich, *Τάδε Έφη Ζαρατούστρα*, μτφρ Αλεξίου Πρωταίου Γεωργία Δαμιανός, Αθήνα 1999 σελ. 53

⁵² Maley Terry, *Democracy and the Political in Max Weber's Thought*, ό.π., σελ. 84

⁵³ Marx Karl, Engels Friedrich, *Manifesto of the Communist Party*, Verso, 2012 σελ. 33

Το κράτος, επομένως, ούτε εμπεριέχει εγγενείς σκοπούς ούτε μπορεί να κυβερνηθεί από μία καθολική ή μια μεμονωμένη τάξη που οντολογικά είναι κατάλληλη για να κυβερνά. Το σύγχρονο βεμπεριανό κράτος φαινομενικά διατηρεί μια ουδετερότητα, δεν διακατέχεται από μια αυτοφυή ανώτερη αξία και χαρακτηρίζεται ως ένα απλό τεχνικό βοηθητικό μέσο για την πραγματοποίηση διαφορετικών αξιών, από τις οποίες και μόνο πηγάζει το κύρος του. Αυτό σημαίνει ότι το κράτος, κατά τον Weber, είναι ανοιχτό για να κυβερνηθεί από δημοκρατικά κόμματα τα οποία συμμετέχουν σε περιοδικές ανταγωνιστικές κοινοβουλευτικές εκλογές⁵⁴. Εν τέλει θα μπορούσαμε με ασφάλεια να υποθέσουμε ότι το κράτος δεν μπορεί να προσδιοριστεί από τους στόχους του, αλλά από τα μέσα του.

Από τον αρχικά δοθέντα ορισμό, μπορούμε επίσης να παρατηρήσουμε ότι το κράτος ως αναγκαστική ένωση λαμβάνει χαρακτηριστικά μιας ορθολογικής οργάνωσης που διέπεται από θετικές διατάξεις. Ο ρασιοναλιστικός χαρακτήρας του σύγχρονου Δυτικού κράτους οικοδομήθηκε στην πορεία της ιστορίας. Η ύπαρξη και η παρουσία του κράτους, ως δομή δεν υπάρχει μια για πάντα αλλά αποτελεί ένα ενδεχόμενο, ορισμένου είδους κοινωνικής δράσης για το παρόν και το μέλλον⁵⁵. Ο Weber περιέγραψε περιπτώσεις κρατών από το παρελθόν, σε διαφορετικά μήκη και πλάτη του πλανήτη, όπως για παράδειγμα το αρχαίο καθεστώς της Κίνας⁵⁶, για να τονίσει την ανορθολογικότητα της διάρθρωσης και επίλυσης των κρατικών υποθέσεων αντιπαραβάλλοντάς το με το σύγχρονο Δυτικό κράτος. Το σύγχρονο Δυτικό κράτος στηρίζεται εσωτερικά προπάντων στον υπολογισμό. Για την ύπαρξη του απαιτείται δικαιοσύνη και διοίκηση, η λειτουργία των οποίων μπορεί να υπολογιστεί ορθολογικά, με σταθερούς γενικούς κανόνες⁵⁷. Μελετώντας ακόμη περισσότερο στα παραπάνω, παρατηρούμε την κρισιμότητα ύπαρξης ενός διοικητικού επιτελείου, μιας γραφειοκρατίας, για την επίτευξη των κρατικών σκοπών. Η εφαρμογή όλων των έλλογων θετικών διατάξεων, σε όλους τους υπηκόους ενός κράτους, απαιτεί την ύπαρξη μιας κεντρικής διοίκησης που θα φέρει εις πέρας τις εν λόγω διατάξεις⁵⁸.

Επιστρέφοντας για ακόμη μια φορά στον αρχικό ορισμό, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το ζήτημα της μονοπώλησης του φυσικού καταναγκασμού [Zwang]. Καταλαμβάνοντας θέση καταναγκαστικής κοινότητας που οργανώνει την εξουσία, το σύγχρονο κράτος πέτυχε ιστορικά τη συγκέντρωση των υλικών οργανωτικών μέσων, στα χέρια των ηγετών του (επομένως και των μέσων άσκησης βίας), αφαιρώντας τα από τους αυτόνομους ιδιωτικούς φορείς και κατοχυρώνοντας τελικώς την μονοπώλησή τους⁵⁹.

Το κράτος επίσης, είναι μια σχέση κυριαρχίας ανθρώπων πάνω σε ανθρώπους και μπορεί να οριστεί κοινωνιολογικά από το ειδικό μέσο, που είναι κατάλληλο, σε κάθε

⁵⁴ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 190

⁵⁵ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 28

⁵⁶ Weber Max, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 285-286

⁵⁷ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994 σελ. 147-148. Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 59

⁵⁸ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 54

⁵⁹ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 102-103

πολιτικό σύνδεσμο, δηλαδή τη χρήση της φυσικής βίας [Gewalt]⁶⁰. Η βία δεν αποτελεί ούτε το κανονικό, ούτε το μοναδικό μέσο, ωστόσο αποτελεί την ουσία του κράτους. Ο Weber θεωρεί την αποτελεσματικότητα, της απειλής ή χρήσης βίας ως μέσο κι όχι ως σκοπό για την ύπαρξη του κράτους⁶¹. Επιπλέον αναγνώριζε με οξυδέρκεια τις ενδεχόμενες δυσμενείς συνέπειες της συνεχούς χρήσης βίας στη σταθερή και ομαλή λειτουργία της ανθρώπινης κοινότητας, γι' αυτό συνιστούσε η άσκησή της να γίνεται στο μέτρο του απόλυτα αναγκαίου και για μικρά χρονικά διαστήματα⁶².

Σύμφωνα με τα παραπάνω, παρατηρούμε ότι ο Weber προσδίδει στην έννοια του κράτους μία σχεσιακή διάσταση. Τη διάσταση της επιτυχούς διεκδίκησης της νόμιμης (της νομιμοποιημένης) βίας. Ένα κράτος που δεν είναι επιτυχές σε αυτήν τη διεκδίκηση, παύει να είναι κράτος. Ο Weber δεν αναγνωρίζει κάποιο ηθικό δικαίωμα στην επιτυχία της βίας, αλλά τη συναρτά από τις σχέσεις δύναμης που αναπτύσσονται μέσα στο κράτος⁶³. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι πολιτική για τον Weber σημαίνει «αγώνας για τη συμμετοχή και τον επηρεασμό της εξουσίας» μεταξύ ομάδων⁶⁴.

Η παρουσία και η ισχύς του κράτους, επομένως, δεν εξαντλείται σε έναν εργαλειακό καταπιεστικό μηχανισμό, που χρησιμοποιείται ως απλό αντικείμενο επιβολής μιας κυρίαρχης ομάδας⁶⁵. Το κράτος διατηρεί το μονοπώλιο της βίας, χρησιμοποιεί βία όταν θα κριθεί απαραίτητο, αλλά το χαρακτηριστικό στοιχείο του ορισμού και της προσέγγισης του Weber δεν είναι η βία αυτή καθαυτή, αλλά η νομιμοποίησή της, η επιτυχημένη αξίωση ότι δικαιούται να χρησιμοποιήσει βία. Ο όρος «αξίωση της νόμιμης βίας» φέρνει στο προσκήνιο το ζήτημα της νομιμοποίησης. Στο σημείο αυτό προκύπτει το ερώτημα, τι είναι η νομιμοποιημένη εξουσία στο πολιτικο-κοινωνιολογικό έργο του Max Weber.

Ο ίδιος, αναφερόμενος στη νομιμοποιημένη τάξη, γράφει στο έργο του *Οικονομία και Κοινωνία*: «Το πράττειν, ιδιαίτερα το κοινωνικό πράττειν, και πιο συγκεκριμένα, μια κοινωνική σχέση, μπορούν από την πλευρά των μετεχόντων να είναι προσανατολισμένα στην παράσταση μιας νόμιμης [Legitimen] διάταξης. Η πιθανότητα ότι πραγματικά συμβαίνει κάτι τέτοιο θα ονομάζεται 'ισχύς' [Geltung] της αντίστοιχης διάταξης⁶⁶». Το εάν μια διάταξη έχει ισχύ ή όχι είναι συνάρτηση του κατά πόσο ο κόσμος την αποδέχεται εμπειρικά, στην πράξη. Η στάση του κόσμου διέπεται από μια τέτοιου τύπου «πίστη»⁶⁷ απέναντι στην εξουσία. Επομένως θα

⁶⁰ Αυτ., σελ. 96

⁶¹ Giddens Antony, *Πολιτική και Κοινωνιολογία στη Σκέψη του Max Weber*, μτφρ Ιακώβου Βίκου – Σταυραράκης Γιάννης, Οδυσσέας, Αθήνα, 1993 σελ. 51

⁶² Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2005 σελ. 40-41

⁶³ Weber Max, *Θεωρία της Θρησκευτικής Αρνησικοσμίας, Ενδιάμεση Θεώρηση*, ό.π., σελ. 65

⁶⁴ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 97

⁶⁵ Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ. 72

⁶⁶ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 32

⁶⁷ Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ό.π., σελ. 127. Ο Weber κατά την εξέλιξη του έργου της *Προτεσταντικής Ηθικής*, θα αναλύσει διεξοδικά τη γενεαλογία της πίστης, από την πρωταρχική θρησκευτική μορφή, μέχρι το χαρακτήρα που έλαβε από τον Λούθηρο

λέγαμε ότι η ισχύς της νόμιμης τάξης πραγμάτων σταθμίζεται σε κάθε περίπτωση αναλόγως προς την ένταση αυτής της πίστης από την πλευρά των ανθρώπων που ζουν στο πλαίσιο αυτής της έννομης τάξης.

Πριν αναλύσουμε, το ζήτημα της προέλευσης αυτής της πίστης, θα ήταν χρήσιμο, για την πλήρη αποσαφήνιση της βεμπεριανής ορολογίας, να εξετάσουμε ενδελεχώς την έννοια της εξουσίας, η οποία βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τα παραπάνω. «Εξουσία / Κυριαρχία [Herrschaft] (ο Weber την αντιδιαστέλλει με τη λέξη Δύναμη [Macht], η οποία συνδέεται με την πιθανότητα επιβολής της ίδιας της βούλησης εντός μιας κοινωνικής σχέσης) θα ονομάζεται η πιθανότητα υπακοής σε μια διαταγή συγκεκριμένου περιεχομένου από προσδιορίσιμα πρόσωπα⁶⁸». «Η εξουσία με αυτήν την έννοια, μπορεί, στις μεμονωμένες περιπτώσεις, να στηρίζεται στα πλέον διαφορετικά κίνητρα της ευπείθειας: αρχίζοντας από την αδιαμεσολάβητη συνήθεια μέχρι τους καθαρά ορθολογικούς κατά το σκοπό συλλογισμούς. Ένα συγκεκριμένο *minimum* βούλησης προς υπακοή, δηλαδή: συμφέροντος (εσωτερικού ή εξωτερικού) προς υπακοή, ανήκει σε κάθε γνήσια σχέση εξουσίας⁶⁹». Παρατηρούμε επομένως ότι και στο ζήτημα της εξουσίας ο Weber υιοθετεί μια σχεσιακή προσέγγιση. Η κυριαρχία (εξουσία) συνδέεται με την ειδικά προσανατολισμένη πορεία του ατομικού πράττειν, που έχει αποκλειστικά πολιτικό περιεχόμενο και προφανώς εξυπακούεται ότι δεν είναι διάχυτη στο σύνολο του κοινωνικού σώματος και της κοινωνικής ζωής, όπως η δύναμη. Συνεπώς, η κυριαρχία είναι εξ ορισμού πολιτική, αλλιώς παύει να υφίσταται ως τέτοια⁷⁰.

Το ερώτημα όμως παραμένει. Από που προέρχεται αυτή η πίστη στην «ισχύ» της νόμιμης τάξης των πραγμάτων; Σχετικά με τα αίτια της πίστης αυτής, ο Weber θα αναφερθεί στην τυπολογία της εξουσίας με βάση τρία επίπεδα ιδιωτικής (ατομικής) νομιμοποίησής της, τρεις εσωτερικές δικαιολογήσεις. Η συναίνεση λοιπόν, στην οποία αναφερθήκαμε πρότερα, οργανώνεται γύρω από αυτούς τους τύπους νομιμοποίησης, με τη χρήση τριών ιδεοτύπων. Σύμφωνα με αυτά, η ισχύς της νομιμοποίησης μπορεί να είναι:

α) ορθολογικού χαρακτήρα: να στηρίζεται στην πίστη στο νομότυπο χαρακτήρα θεσπισμένων διατάξεων και στο δικαίωμα διατύπωσης οδηγιών από εκείνους που έχουν κληθεί να ασκήσουν εξουσία από αυτές τις ίδιες τις διατάξεις (νόμιμη εξουσία, γραφειοκρατική εξουσία),

β) παραδοσιακού χαρακτήρα: να στηρίζεται στην καθημερινή πίστη, στην ιερότητα παραδόσεων με ισχύ παλαιόθεν και στην πίστη της νομιμότητας εκείνων των φορέων που έχουν κληθεί να ασκήσουν εξουσία από αυτές τις ίδιες τις παραδόσεις (παραδοσιακή εξουσία),

γ) χαρισματικού χαρακτήρα: να στηρίζεται στην εξαιρετική αφοσίωση, την πίστη στην ιερότητα ή στην ηρωική δύναμη ή στην πρότυπη στάση ενός προσώπου και

και τις καλβινιστικές κοινότητες κι από εκεί στον σύγχρονο εκκοσμικευμένο κόσμο. Η πίστη όπως την μεταχειρίζεται ο Weber διατηρεί θεϊκή προέλευση και ιερή αφοσίωση.

⁶⁸ Αυτ., σελ. 56

⁶⁹ Αυτ., σελ. 241

⁷⁰ Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ. 99

των διατάξεων που έχει το ίδιο το πρόσωπο συντάξει ή δημιουργήσει (χαρισματικού χαρακτήρα εξουσία)»⁷¹.

Το σχήμα επομένως που μας προτείνει ο Weber, είναι η νομιμοποίηση η οποία βασίζεται στην πίστη των ανθρώπων και η πίστη αυτή απορρέει από τις παραπάνω εσωτερικές δικαιολογήσεις. Σε όλες τις παραπάνω τρεις περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με μια αξίωση από την πλευρά της εξουσίας, μια αξίωση αναγνώρισης της εξουσίας. Ο Weber πίστευε ότι, στην νεοτερική κοινωνία, ο πρώτος τύπος της εξουσίας είναι αυτός που απαντά περισσότερο, η γραφειοκρατική εξουσία. Η συνηθέστερη μορφή νομιμοποίησης της εξουσίας είναι η νομότυπη εξουσία, δηλαδή η οικειοθελής συμμόρφωση προς τους κανόνες και τους νόμους. Καίριο επομένως είναι το ερώτημα ποιος είναι ο ρόλος του χαρίσματος στον σύγχρονο κόσμο, στο πλαίσιο μιας σύγχρονης δημοκρατικής πολιτείας. Για τον Weber, η χαρισματική εξουσία δεν αποτελεί μια παρωχημένη πραγματικότητα στις σύγχρονες πολιτικές καταστάσεις και πιστεύει στην άμεση χρησιμότητά της για την διασφάλιση της δημοκρατίας.

3. ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ

A. ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΕΣ

Παρακολουθήσαμε ήδη ότι η διαδικασία «απομάγευσης του κόσμου»⁷², δηλαδή η απομάκρυνση της υπερβατικής κοσμοθέασης από την ζωή των ανθρώπων και η ανάδειξη της τεχνολογίας, της επιστήμης, της ορθολογικότητας της σκέψης στο επίκεντρο του ανθρώπινου πράττειν, αποτέλεσε τομή για την ιστορία του κόσμου. Αυτή η διαδικασία εξορθολογισμού διαμόρφωσε όλη τη νεότερη Δύση, διείσδυσε στους περισσότερους τομείς του ανθρώπινου βίου και συνέβαλε στην ανάπτυξη της οικονομίας, της πολιτικής και των θεσμών με έναν ορθολογικότερο τρόπο. Η νομότυπη κυριαρχία αναδείχθηκε στην πλέον σταθερή μορφή κυριαρχίας στον σύγχρονο κόσμο και εξελίχθηκε ως τέτοια στο πλαίσιο της νεοτερικότητας. Ένας ορθολογικός κόσμος είναι ένας κόσμος στον οποίο βασιλεύει η πεποίθηση ότι καθετί που συμβαίνει εδώ, διέπεται από «νόμους που μπορεί να γνωρίσει η επιστήμη και πάνω στους οποίους μπορεί να κυριαρχήσει η τεχνική»⁷³. Ο γραφειοκρατικός εξορθολογισμός αναδείχθηκε σε επαναστατική δύναμη, έναντι της παράδοσης, δρώντας «έξωθεν», μετατοπίζοντας τις συνθήκες προσαρμογής των ανθρώπων στον εξωτερικό κόσμο, με την ορθολογική σκοποθεσία και τα αντίστοιχα μέσα⁷⁴. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας, ήταν η αντικατάσταση του πατριαρχικού συστήματος διοίκησης από αυτό της γραφειοκρατίας, η αντικατάσταση της παραδοσιακής αρχής από την αρχή που ο Weber ονόμασε «νομότυπη». Η σύγχρονη γραφειοκρατία, σύμφωνα με τον Weber, αποτελεί μέρος

⁷¹ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 244

⁷² Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ό.π., σελ. 80

⁷³ Colliot Thelene, *Ο Max Weber και η Ιστορία*, ό.π., σελ. 103

⁷⁴ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία* τόμος 5, ό.π., σελ. 257

του εξορθολογισμού και εγγενές χαρακτηριστικό μιας ιστορικής περιόδου, η οποία από τη στιγμή που ξεκίνησε ήταν μη αναστρέψιμη⁷⁵.

Ο Weber έθεσε ως πυρήνα της ορθολογικής κυριαρχίας το εκάστοτε δίκαιο, το οποίο είναι «συγκροτημένο μέσω μιας τυπικής ορθά επιλεγμένης θέσπισης»⁷⁶ και μπορεί να αλλάξει μέσω παρόμοιων, ορθολογικών διαδικασιών. Βασίζεται επομένως σε ένα νομικό σύστημα το οποίο λειτουργεί σύμφωνα με την επίσημη θεσμοποίηση, κωδικοποιεί νόμους και κανονισμούς, προσανατολισμένους με βάση συγκεκριμένους σκοπούς και όχι με βάση ηθικούς κανόνες. Οι δραστηριότητες μιας γραφειοκρατικής διοίκησης, συνεπώς είναι, εκτός από υπολογίσιμες και προβλέψιμες, τοποθετημένες σε ένα «σύστημα ορθολογικών συζητήσιμων λόγων», δηλαδή υπάγονται σε κάποιους πρότυπους κανόνες, οι οποίοι σταθμίζουν τα μέσα και τους σκοπούς τους⁷⁷.

Η νεοτερική υπαλληλία ακολουθεί την «αρχή της ιεραρχίας των αξιωμάτων και των βαθμίδων της ιεραρχικής κλίμακας»⁷⁸, δηλαδή ένα σύστημα που περιλαμβάνει επιβολή και υπαγωγή των υφισταμένων, μέσω της επιτήρησης των κατωτέρων από τους ανώτερους. Ο υπάλληλος δε λειτουργεί πολιτικά, δεν παίρνει πρωτοβουλίες για τις ενέργειες που πρέπει να υλοποιήσει, αλλά εκτελεί τις εντολές της προϊσταμένης αρχής, «sine ira et studio»⁷⁹ όπως χαρακτηριστικά τόνιζε ο Weber, δηλαδή «χωρίς πάθος και σκέψη», σαν να συμφωνεί με αυτές. Πράττει με την ίδια διάθεση, ακόμα κι όταν διαφωνεί με την εντολή που έχει λάβει από την ανώτερη αρχή του⁸⁰.

Κατά τον Weber, ο γραφειοκρατικός εξορθολογισμός αντικατοπτρίζει ένα αξιόπιστο και αποτελεσματικό εργαλείο της κοινωνικής οργάνωσης. Η μοντέρνα γραφειοκρατία είναι το πιο ορθολογικό διοικητικό εργαλείο που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα. Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών δραστηριοτήτων επιβάλλει την ύπαρξη μιας κεντρικής διεύθυνσης για το συντονισμό τους. Η σύγχρονη γραφειοκρατία διακρίνεται για την ακρίβεια, την ταχύτητα, την τήρηση φακέλων και ιστορικού, τη διακριτικότητα, την ενότητα και τη μείωση των τριβών. Έτσι, συγκροτεί την τεχνικά ανώτερη από όλες τις μορφές οργάνωσης κι αποτελεί λογική συνέπεια της ανάδυσης και εξέλιξης της καπιταλιστικής οικονομίας⁸¹.

Η γραφειοκρατία είναι ο τεχνικά πλέον αμιγής τύπος της νομότυπης κυριαρχίας. Η καθολική επικράτηση των γραφειοκρατικών τεχνικών, καθώς και η υποτακτική νοοτροπία, είναι ίσως ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά του καθαρού τύπου της έλλογης κυριαρχίας. Αυτή ιδανικά περιλαμβάνει μια παντοδύναμη διοικητική οργάνωση, υποβάλλοντας στις δραστηριότητές της όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής. Οι γραφειοκρατικές οργανώσεις αγκαλιάζουν κάθε πτυχή της κοινωνίας, όπως την καπιταλιστική επιχείρηση, τα πολιτικά κόμματα και το

⁷⁵ Beetham David, *Max Weber and the Theory of Modern Politics*, Polity Press, Norwich, 1985, σελ. 67

⁷⁶ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 401

⁷⁷ Αυτ., σελ. 57

⁷⁸ Αυτ., σελ. 25

⁷⁹ Αυτ., σελ. 50

⁸⁰ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 120

⁸¹ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 48-49

στρατό⁸². Ο Weber πίστευε στη σημασία και την αναγκαιότητα της γραφειοκρατίας στον μοντέρνο κόσμο. Θεωρούσε αναγκαία την ανάπτυξη της σύγχρονης υπαλληλίας σε έξοχης ποιότητας εργατική δύναμη, «εξαιρετικά ειδικευμένη και με μακροχρόνια προπαρασκευαστική εκπαίδευση». «Η σύγχρονη γραφειοκρατία για να πετύχει το τέλειο αποτέλεσμα ανέπτυξε υψηλό αίσθημα ταξικής τιμής»⁸³. Μια εκπαιδευμένη γραφειοκρατία είναι ανώτερη σε όλους τους τομείς, σε σχέση με τις μέχρι τότε μορφές οργάνωσης.

Η γραφειοκρατία προσεγγίζεται από τον Weber ως θεσμός εξουσίας, που προϋποθέτει τη συγκέντρωση των μέσων διοίκησης, πολέμου, παραγωγής στα χέρια εκείνων που κυβερνούν και διευθύνουν τους μηχανισμούς αυτούς. Επίσης, κάθε γραφειοκρατικός οργανισμός είναι σύνθετος, επικρατεί ένας εξειδικευμένος καταμερισμός εργασίας και συντελούνται εξειδικευμένες διεργασίες. Γνώρισμα της γραφειοκρατικής οργάνωσης αποτελεί ο «διαχωρισμός των εργαζομένων από τα μέσα παραγωγής», τα οποία μέσα παραγωγής βρίσκονται στα χέρια εκείνης της «εξουσίας στην οποία υπακούει άμεσα ή σε αυτόν που βρίσκεται στην διάθεση του εκείνος ο μηχανισμός της γραφειοκρατίας»⁸⁴.

Στο κεφάλαιο «Κράτος και Κυριαρχία» εξετάσαμε τις θέσεις του Weber για τους πολιτικούς ιδρυματικούς συνδέσμους. Κάθε πολιτικός / εξουσιαστικός σύνδεσμος, είτε είναι εκλεγμένος είτε διορισμένος, αποτελείται από υπαλλήλους, ενώ οι υπακούοντες είναι πολίτες ή μέλη του συνδέσμου. Η νομότυπη κυριαρχία απαιτεί, όχι μόνο την ύπαρξη των κατάλληλων διαταγών, αλλά αξιώνει και την υπακοή στις εντολές αυτές⁸⁵. Εδράζεται, επίσης, σ' ένα σύστημα τυποποιημένων και γενικευμένων κανόνων, όπως πρόσληψη, μισθός, ωράριο, αρμοδιότητες, σύνταξη⁸⁶, που έχουν δομηθεί με έλλογο τρόπο. Η αφοσίωση του υπαλλήλου επομένως, δεν έχει να κάνει με το πρόσωπο που διατάζει τις εν λόγω διατάξεις, αλλά με την υπηρετηση ενός «απρόσωπου αντικειμενικού σκοπού»⁸⁷.

Ο Weber θα διακρίνει τέσσερις ιδεοτυπικούς τύπους κοινωνικής δράσης και συμπεριφοράς. Την ορθολογική δράση ως προς τον σκοπό [zweckrational], που προσδιορίζεται από το γεγονός ότι ο πράττων συλλαμβάνει καθαρά το στόχο και συνδυάζει τα μέσα για να τον πετύχει, την ορθολογική δράση ως προς την αξία [wertrational], όπου ο πράττων δρα έλλογα, αποδεχόμενος όλους τους κινδύνους, όχι για να πετύχει ένα εξωτερικό αποτέλεσμα, αλλά για να μείνει πιστός στην ιδέα του⁸⁸, την συναισθηματική/συγκινησιακή, δηλαδή την κοινωνική δράση που καθορίζεται από το συναίσθημα, και την παραδοσιακή, όπου ο πράττων λειτουργεί με βάση την ριζωμένη παράδοση και συνήθεια. Οι δύο πρώτοι τύποι συμπεριφοράς αναφέρονται στην ορθολογική δράση και οι δύο τελευταίοι στην κοινωνική.

⁸² Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 146.

⁸³ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 110

⁸⁴ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 147. Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 102

⁸⁵ Mommsen J. Wolfgang, *Political and Social Theory of Max Weber: Collected Essays*, Polity, 1984, σελ. 48

⁸⁶ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 146.

⁸⁷ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 27

⁸⁸ Aron Raymond, *Η Εξέλιξη της Κοινωνιολογικής Σκέψης*, μτφρ Λυκούδης Μπάμπης, Γνώση, Αθήνα, 2008, σελ. 689

Ακριβώς πάνω στην ορθολογική δράση ως προς τον σκοπό είναι που θεμελιώνεται η νομότυπη κυριαρχία, διότι είναι μια δράση στοχοπροσηλωμένη, που διεκδικεί την αναζήτηση βέλτιστων μέσων, καθώς και την αποτελεσματική τους χρήση, για την επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων.

Ο Weber, με την περιγραφή της νομότυπης / ορθολογικής κυριαρχίας δεν προσπαθεί ούτε να εξαλείψει τις κοινωνικές συγκρούσεις, ούτε να τις συγκαλύψει με έναν έντεχνο τρόπο⁸⁹. Αυτό που φιλοδοξεί να πετύχει είναι να σχεδιάσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα λαμβάνει χώρα η οποιαδήποτε αντιπαράθεση, να θέσει τις κανονιστικές αρχές της κοινωνικής διένεξης, από την πλήρη ωμότητα ενός αγώνα ζωής και θανάτου, σε ένα επίπεδο άμιλλας και ανταγωνισμού των υποκειμένων με κριτήριο κοινά καθοριζόμενες αξίες.

B. ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

B.1. ΤΑ ΑΔΙΕΞΟΔΑ ΤΗΣ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ

Ο Weber, υποστήριξε ότι υπάρχει στενή συνάφεια μεταξύ της «μαζικής δημοκρατίας και της γραφειοκρατίας στην νεότεριότητα»⁹⁰, σχέση που τείνει να γίνει αδιαχώριστη. Για την επιτυχή ανάδειξη και προβολή μαζικών αιτημάτων που σχετίζονται με την παιδεία, την υγεία και την κοινωνική ασφάλιση, είναι απαραίτητο να αναπτυχθούν οι ανάλογοι γραφειοκρατικοί μηχανισμοί. Η σύνδεση της γραφειοκρατίας με τη δημοκρατία υπήρξε η αφορμή για τη συγκρότηση των σύγχρονων μορφών κομματικής οργάνωσης, με μαζική στρατολόγηση και οργάνωση οπαδών, με σκοπό την ανάπτυξη της ενότητας και την επιβολή αυστηρής πειθαρχίας⁹¹. Για την αποτελεσματικότερη διεκδίκηση των μαζικών απαιτήσεων η κατασκευή ενός μηχανισμού φαινομενικά δημοκρατικής οργάνωσης⁹².

Ο Weber, επίσης, παραλληλίζει συχνά το κράτος με την καπιταλιστική επιχείρηση. Εντόπισε τη στενή σχέση ανάμεσα στη δομή της καπιταλιστικής επιχείρησης και του σύγχρονου κράτους ακριβώς στις γραφειοκρατικές διαδικασίες που αμφότερα αναπτύσσουν. Ο εκγραφειοκρατισμός ήρθε σε σύγκρουση με τα προϋπάρχοντα φεουδαλικά προνόμια και «ωφέλησε πολλές φορές τα συμφέροντα της κεφαλαιοκρατίας στη νεότεριότητα»⁹³. Ακόμα και στην ορολογία που χρησιμοποιεί, επιλέγει να αναφέρεται τόσο στο κράτος, όσο και στις καπιταλιστικές επιχειρήσεις του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, με τη λέξη «Betrieb»⁹⁴, δηλαδή «επιχείρηση». Σύμφωνα με τον Weber, ο γραφειοκρατικός τρόπος οργάνωσης του κράτους χρησίμευσε συχνά και ως πρότυπο για την οργάνωση των καπιταλιστικών επιχειρήσεων. Στα πρώτα βήματα του καπιταλισμού, η πειθαρχία του στρατοπέδου και του πεδίου των μαχών μεταφέρθηκε στο χώρο της παραγωγής⁹⁵. Απόρροια

⁸⁹ Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ. 184

⁹⁰ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 256

⁹¹ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 131

⁹² Αυτ., σελ. 135

⁹³ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία* τόμος 5, ό.π., σελ. 71

⁹⁴ Breiner Peter, *Max Weber and Democratic Politics*, Cornell University Press, 1996, σελ 146

⁹⁵ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 147.

αυτών των τάσεων είναι η αύξηση των γραφειοκρατικών ελέγχων. Το κράτος κατέχει το μονοπώλιο της βίας και η καπιταλιστική επιχείρηση το μονοπώλιο των μέσων παραγωγής. Έτσι, από το εργοστάσιο μέχρι το εκπαιδευτικό σύστημα και από το στρατό μέχρι τις δημόσιες υπηρεσίες, η εξουσία βρίσκεται στα χέρια εκείνων που ελέγχουν τους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς.

Η γραφειοκρατική οργάνωση, επομένως, είναι το αποτελεσματικό στοιχείο που καθορίζει τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις, καθώς και το χαρακτηριστικό εργαλείο για τη διάρθρωση του μοντέρνου κράτους, είτε αυτό είναι δημοκρατικό, είτε όχι⁹⁶. Όμως η ανάπτυξη και η γιγάντωση της γραφειοκρατίας συνέβαλε και στη δημιουργία του σύγχρονου κράτους, όταν η εξουσία των διαδικασιών της πέρασε από τους μονάρχες στις απρόσωπες κρατικές θεσμικές λειτουργίες. Ο μοντέρνος, σύγχρονος καπιταλισμός απαιτεί έναν προβλέψιμο τύπο κρατικής οργάνωσης, με προβλέψιμο νομικό σύστημα⁹⁷. Η εκπαιδευμένη και ειδικευμένη σύγχρονη γραφειοκρατία, με το απρόσκοπτο χαρακτήρα της, απέκτησε μία αδιάσπαστη εξουσία λόγω της παροχής αποτελεσματικής και ολοκληρωμένης οργάνωσης των πιο βασικών αναγκών της ζωής⁹⁸.

Ο Weber θα καταλήξει σε παρόμοια συμπεράσματα με τον Marx για την καπιταλιστική οικονομία, ότι κάθε άλλο παρά προάγει την ελευθερία και την ισότητα των πολιτών. Θεωρεί ότι η γιγαντιαία καπιταλιστική επιχείρηση επιτείνει κατά πολύ τον εναγκαλισμό της κοινωνίας από την γραφειοκρατία, μιας και η καπιταλιστική επιχείρηση είναι κι αυτή γραφειοκρατικά οργανωμένη. Η καπιταλιστική επιχείρηση, προκειμένου να ανταπεξέλθει σε συνθήκες ανταγωνισμού και να αποφύγει την χρεωκοπία, είναι υποχρεωμένη να επιδιώξει με συστηματικό τρόπο την μεγιστοποίηση του κέρδους και συνεπώς αναπτύσσει όλα τα πρόσφορα μέσα που είναι πρόσφορα, για την επίτευξη αυτού του στόχου⁹⁹. Η μεγάλη καπιταλιστική επιχείρηση προσπαθεί, κατά το δυνατόν, να ελέγξει και να καθυποτάξει το περιβάλλον της στους δικούς της στόχους¹⁰⁰.

Σε αντίθεση όμως με τον Marx, ο Weber θα τονίσει ότι η ανάπτυξη του γραφειοκρατικού δεσποτισμού δεν περιορίζεται στο καπιταλιστικό σύστημα. Όπως επισημάναμε και στις «Εισαγωγικές Έννοιες», ο Weber αντιτάχθηκε στην υλιστική εξήγηση της ιστορίας και παρά την αναγνώριση του σημαντικού ρόλου της οικονομίας στη σύγχρονη ζωή, δεν ασπάστηκε την αντίληψη πως αποτελεί τον παράγοντα που καθορίζει τις πολιτικές θέσεις των δρώντων υποκειμένων. Ο ίδιος υποστήριξε με σαφήνεια ότι μια πολιτική κοινότητα είναι κάτι παραπάνω από μία οικονομική κοινότητα¹⁰¹. Η οικονομική θεωρία μπορεί «να βεβαιώσει το τεχνικό σκοπό και το κατάλληλο μέτρο» που θα χρειαστεί για να διαμορφωθεί μια πολιτική θέση αλλά «δεν μπορεί να μας πει για τον τρόπο με τον οποίο θα ζούμε¹⁰²». Η

⁹⁶ Αυτ., σελ. 146.

⁹⁷ Weber Max, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 265

⁹⁸ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 157

⁹⁹ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 254

¹⁰⁰ Αυτ., σελ. 60-61

¹⁰¹ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία* τόμος 2, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2005 σελ 106

¹⁰² Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 178

οικονομική θεωρία από μόνη της είναι «μια καθαρά ατομιστική θεωρία, απολιτική και χωρίς ηθική¹⁰³».

Στην περίφημη εναρκτήρια διάλεξή του 1895, με τίτλο *Το Εθνικό Κράτος και η Οικονομική Πολιτική*, ο Weber επισημαίνει την εκτενή διάσταση που έχει πάρει ο οικονομικός τρόπος ανάγνωσης των κοινωνικών ζητημάτων στην εποχή που ζούμε. Η οικονομία, στην νεότερη εποχή, τείνει να γίνει αποδεκτή σαν μια φυσική επιστήμη και μια αντικειμενική αξία, για την οποία θα πρέπει να αγωνιστεί όλη η κοινωνία. Η επιστήμη όμως, όπως και η οικονομία ως ένα κομμάτι αυτής, δεν μπορεί να θεμελιώσει αξίες. Η οικονομική, κατά το σκοπό, δράση επομένως στερείται κάποιας εγγενούς αξίας¹⁰⁴, καθώς οι αξίες επιλέγονται από τους ανθρώπους.

Ο στόχος του κράτους, ισχυρίστηκε ο Weber, δεν είναι «η ευημερία που θα απολαύσουν οι άνθρωποι στο μέλλον αλλά τι είδους άνθρωποι θα είναι». Η οικονομική και κοινωνική πολιτική, ως εκ τούτου, θα πρέπει να ασχολείται λιγότερο με την «αναπαραγωγή ευημερίας του λαού» και περισσότερο με «την ποιότητα των ανθρώπων»¹⁰⁵ που αναπτύσσονται σε μια κοινωνία. Ο Weber προσπάθησε να δείξει ότι η πολιτική σφαίρα υπερβαίνει την εργαλειακή σκέψη της οικονομίας και της αγοράς και ότι ουσιαστικότερη σημασία διαδραματίζει η ορθολογική, ως προς την αξία, δράση, η οποία, αν και υποκειμενικού χαρακτήρα, έχει περιεχόμενο διαποτισμένο με αξιολόγηση και ηθική σημασία¹⁰⁶.

Η ισότητα την οποία πρεσβεύει ο Weber δεν πηγάζει επομένως από την οικονομική διαδικασία αλλά από την έννοια της ιδιότητας του πολίτη. Υπό την πολιτική σκοπιά, η ιδιότητα του πολίτη σημαίνει ένταξη στο κράτος, «υπό την έννοια ορισμένων πολιτικών δικαιωμάτων»¹⁰⁷. «Η ιδιότητα του πολίτη ενός κράτους μπορεί να βρεθεί μόνο στο σύγχρονο κράτος», μπορεί «να εκφράσει την πολιτική ενότητα του έθνους» και σκοπός της είναι να δημιουργήσει «ένα ορισμένο αντίβαρο» στις κοινωνικές ανισότητες¹⁰⁸.

Ο Weber συχνά δίνει την εντύπωση ότι εκθειάζει ανεπιφύλακτα την γραφειοκρατία, ωστόσο ταυτόχρονα στέκεται κριτικά απέναντι σε αυτό το φαινόμενο. Θεωρεί ότι η διαρκής ανάπτυξη της γραφειοκρατίας θέτει σε κίνδυνο τις ελευθερίες των ανθρώπων. Όταν θα μιλήσει για το μέλλον της πολιτικής διαδικασίας θα αναρωτηθεί «πως θα ήταν δυνατό να περισωθούν κάποια απομεινάρια της ατομικής ελευθερίας», δεδομένης της «παντοδύναμης τάσης προς γραφειοκρατικοποίηση», πως θα μπορούσε «να καταστεί δυνατή η δημοκρατία» σε αυτές τις συνθήκες και πως θα μπορούσαν να αναπτυχθούν «εκείνες οι δυνάμεις που θαβάλουν όρια και θα ελέγξουν αποτελεσματικά» τη συνεχιζόμενη αύξηση της δύναμης της

¹⁰³ Αυτ., σελ. 186

¹⁰⁴ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 31

¹⁰⁵ Weber Max, «The Nation State and Economic Policy», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994 σελ. 15

¹⁰⁶ Calyvas Andreas, *The Politics of the Extraordinary*, Cambridge University Press, 2009, σελ. 39

¹⁰⁷ Weber Max, *Η Επιστήμη ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 266

¹⁰⁸ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 103

γραφειοκρατίας «των δημόσιων πολιτικών υποθέσεων και του ιδιωτικού οικονομικού τομέα»¹⁰⁹.

Ο Weber, σε μια εποχή που οι πολιτικοί σκοποί και η διοίκηση έγιναν πεδία συνυφασμένα, δεν συμμερίζεται την αισιοδοξία του κλασσικού φιλελευθερισμού, γι' αυτό και χαρακτηρίστηκε εύστοχα από τον Γερμανό ιστορικό Wolfgang J. Mommsen «φιλελεύθερος εν απογνώσει»¹¹⁰. Με τις παρεμβάσεις του προσπαθεί να προειδοποιήσει για τις αρνητικές πτυχές που μπορεί να λάβει το φαινόμενο της γραφειοκρατίας.

Αναλύσαμε σε προηγούμενη ενότητα τους τέσσερις ιδεοτυπικούς τύπους κοινωνικής συμπεριφοράς και δράσης. Στην περίπτωση της γραφειοκρατίας είδαμε ότι εξυπηρετείται η ορθολογιστική συμπεριφορά προσανατολισμένη προς ένα σκοπό. Το σημείο όπου ο Weber εντοπίζει τον μεγάλο κίνδυνο για την πολιτική και την αυτονομία αυτής, έγκειται στο ότι, με την εξάπλωση της γραφειοκρατίας, το ζήτημα του σκοπού μπαίνει σε δεύτερη μοίρα και τα μέσα τείνουν να κυριαρχήσουν πάνω στον σκοπό.

Ο Weber ισχυρίστηκε ότι οι γραφειοκρατικές οργανώσεις βασίζονται σε γενικευμένους και απρόσωπους κανόνες λειτουργίας, όπου η αποτελεσματικότητά τους αυξάνεται στο βαθμό που αντιμετωπίζουν προβλεπόμενες περιπτώσεις, ανάγκες και άτομα. Ταυτόχρονα όμως το χαρακτηριστικό αυτό τις καθιστά δυσκίνητες και αυταρχικές όταν έρχονται αντιμέτωπες με ιδιαίτερες ανάγκες και συγκεκριμένες περιστάσεις, επειδή συνεχώς τυποποιεί διαδικασίες σαν μια «άψυχη μηχανή με παγιωμένο πνεύμα». Αυτή η «άψυχη μηχανή», με την πάροδο του χρόνου, αυξάνει τα δεσμά της εξάρτησης «κάθε ατόμου με την επιχείρησή του, με την τάξη του και στο μέλλον με το επάγγελμά του»¹¹¹. Το ασφυκτικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργεί η σύγχρονη γραφειοκρατία θα οδηγήσει τον Weber να μιλήσει για την μοίρα της εποχής μας, που είναι καταδικασμένη αναπόφευκτα να ζήσει στο «σιδερένιο κλουβί» [stahlhartes Gehäuse]¹¹² της γραφειοκρατίας.

Ο επαγγελματίας υπάλληλος δεν μπορεί να ξεφύγει από το μηχανισμό στον οποίο έχει δεσμευτεί και παραμένει «αλυσοδεμένος στη δραστηριότητά του με τη συνολική υλική και ιδεατή ύπαρξή του»¹¹³. Όσο κλιμακώνεται η ανάπτυξη της γραφειοκρατικής πρακτικής, τόσο λιγότερο είναι σε θέση να εμπνεύσει, τόσο υπαλλήλους της, όσο και αυτούς που οι γραφειοκρατικές οργανώσεις καλούνται να εξυπηρετήσουν. Αυτό οφείλεται στο ότι η γραφειοκρατία, ενώ τελειοποιεί διαρκώς

¹⁰⁹ Αυτ., σελ. 159

¹¹⁰ Mommsen J. Wolfgang, *The Age of Bureaucracy*, Basil Blackwell, Οξφόρδη, 1974, σελ. 95

¹¹¹ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 158

¹¹² Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ό.π., σελ. 133. Στην κυριολεξία ο όρος «stahlhartes Gehäuse» αποδίδεται με την έκφραση «περίβλημα σκληρό σαν ατσάλι» από τα επιμέρους «stahlhartes» που σημαίνει «σκληρό σαν ατσάλι» και το «Gehäuse» που μεταφράζεται ως «περίβλημα» ή «κέλυφος». Η μεταφορική απόδοση με τον όρο «iron cage» οφείλεται στον πρώτο μεταφραστή της «Προτεσταντικής Ηθικής» από τα γερμανικά στα αγγλικά, Talcott Parsons το 1930, και έμελλε να επικρατήσει στην ελληνική βιβλιογραφία ως «σιδερένιο κλουβί». Αναλυτικότερα περί αυτού του θέματος βλ. Baehr Peter, «The “Iron Cage” and the “Shell Hard as Steel”», *History and Theory*, τόμος 40, τεύχος. 2 (May, 2001), σελ. 169

¹¹³ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 68

τα μέσα για την επίτευξη των στόχων της μέσω του καταμερισμού εργασίας, της τεχνοκρατίας, της εξειδίκευσης και του εξορθολογισμού, δεν είναι σε θέση από μόνη της να νομιμοποιήσει τους στόχους που υπηρετεί. Ο Weber θεωρεί ότι αυτή η εξάπλωση της γραφειοκρατίας στο σύγχρονο κόσμο απειλεί εν τέλει την κοινωνία, γιατί περιορίζει την πολιτική και τη δυνατότητα να συζητηθούν και να αναδειχθούν οι σκοποί και οι αξίες που θα έπρεπε να εξυπηρετηθούν. Οι ευκαιρίες για ανάδειξη πολιτικών ηγετών, περιορίζονται μέσα σε αυτή την άκαμπτα διαστρωματωμένη κοινωνία της αυστηρής λογικής, που προσομοιάζει στη λογική που ακολουθεί μια μηχανή. Ο Stephen Kalberg σχολίασε, ότι εάν βασιλεύει μια «αναπόδραστη δύναμη», όπως αυτή της γραφειοκρατικής λειτουργίας, ένας «πασιφισμός της κοινωνικής ανικανότητας»¹¹⁴ και μια απουσία κάθε κοινωνικού δυναμισμού, τότε αυτά «θα οδηγήσουν σε μια στασιμότητα ολόκληρη την κοινωνία»¹¹⁵.

Ταυτόχρονα, η γραφειοκρατία καλλιεργεί έναν ειδικό τύπο ανθρώπου λέει ο Weber. Θα λέγαμε έναν άνθρωπο μηχανή, έναν άνθρωπο χωρίς κρίση, χωρίς φαντασία και πρωτοβουλία. Η γραφειοκρατική οργάνωση, εκ των πραγμάτων, προάγει την ευθυνοφοβία, οι υπάλληλοι καλύπτονται από την ιεραρχία. Θα αποκαλέσει σαρκαστικά αυτού του τύπου τους γραφειοκράτες «ειδικούς χωρίς πνεύμα, αισθησιοκράτες χωρίς καρδιά»¹¹⁶.

Β.2. Η ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Είναι βέβαιο ότι μια ενδελεχής ανάγνωση των «κοινωνιολογικών» κειμένων του Weber, σε σύγκριση με τα πολιτικά του κείμενα, φανερώνει διαφορές. Ακριβώς πάνω σε αυτές τις διαφορές εντοπίζονται οι περισσότερες από τις αντινομίες στο έργο του Max Weber. Στα κοινωνιολογικά έργα του, η προσέγγιση είναι περισσότερο ιδεοτυπική, αφαιρετική και με την πολυτέλεια να ανατρέχει στο βάθος της ιστορίας για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το φαινόμενο της γραφειοκρατίας, ενώ διατηρεί και την ευχέρεια ελεύθερης μετακίνησης μεταξύ πολιτικής, θρησκείας και πολεμικής κατάστασης. Ο Weber όμως είχε την διαύγεια και την επιμονή να αξιολογήσει τις δυνατότητες της θεωρίας του για την γραφειοκρατία σε έναν πραγματικό κόσμο του σήμερα και να εξετάσει το τρόπο με τον οποίο οι νομιμοποιήσεις της εξουσίας επηρεάζουν το πολιτικό γίγνεσθαι και δη, πιο συγκεκριμένα, την πολιτική της εποχής του.

Ο Weber στα έργα του διατηρεί μία ένταση ανάμεσα στις υποκειμενικές πολλαπλές αιτιότητες και στους ισχυρισμούς πως περιγράφει αντικειμενικές τάσεις. Είναι αυτό που έχει κατά νου, όταν ισχυρίζεται ότι παρέχει απλώς υποκειμενικά ριζωμένες και παράλληλα αμερόληπτες εκτιμήσεις των «αντικειμενικών δυνατοτήτων», για την επίτευξη πολιτικών στόχων. Τα προβλήματα προκύπτουν όταν στον Weber «καταρρέει το δυνατό μέσα στο πιθανό και το πιθανό στο αναπόφευκτο, ειδικά όταν

¹¹⁴ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 159

¹¹⁵ Kalberg Stephen, «The Modern World as a Monolithic Iron Cage?», *Max Weber Studies*, Τόμος 1.2, 2001, σελ. 180.

¹¹⁶ Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ό.π., σελ. 134

το κάνει αυτό για να αρνηθεί τη σκοπιμότητα των πολιτικών σχεδίων που θεωρεί ανεπιθύμητα»¹¹⁷.

Ο Weber γράφει τα πολιτικά του κείμενα με φόντο την ιστορική περίοδο κατά την οποία έζησε στην Γερμανία¹¹⁸ και τα οποία καταλαμβάνουν θέση ανοιχτής πολιτικής παρέμβασης. Θα χρησιμοποιήσει τις αναλύσεις του για τη γραφειοκρατία με έναν πολεμικό τρόπο, για να τις επιστρατεύσει εν τέλει ενάντια στους πολιτικούς του αντιπάλους, τους σοσιαλιστές και τους συντηρητικούς Junkers, και να τις συντάξει στο όραμά του για μία ισχυρή Γερμανία.

Είδαμε ότι ο Weber ισχυρίστηκε πως ο εξορθολογισμός και κατ' επέκταση η γραφειοκρατία, λαμβάνει χαρακτηριστικά αναπόφευκτης ιστορικής διαδικασίας. Παρ' όλα αυτά, δεν πρέπει να ξεχνάμε όταν μελετάμε το έργο του, τη θέση του για τους κινδύνους που κρύβει η ανάγνωση της θεωρίας και της ιστορίας με μία «νατουραλιστική πρόληψη»¹¹⁹, έναντι της οποίας προκρίνει μια ενδεχομενική και πλουραλιστική λογική στην ανάγνωση ιστορία. Ο Weber χρησιμοποιεί επιχειρήματα κατά το δοκούν. Ενάντια στους πολιτικούς του αντιπάλους μεταχειρίζεται τα επιχειρήματα της οικουμενικότητας και της μη αντιστρεψιμότητας της γραφειοκρατικής διαδικασίας.

Μετά την παραίτηση του από την θέση του Καγκελάρου το Μάρτη του 1890, ο Bismarck κληροδότησε ένα «αυταρχικό κράτος»¹²⁰ [Obrigkeitsstaat], μια ενοποιημένη και ισχυρή Γερμανία με συγκεντροποιημένη γραφειοκρατία, η οποία όμως δε συμπληρωνόταν από ένα θεσμικό καθεστώς κι ένα κοινοβούλιο ικανό να δημιουργήσει μια ανεξάρτητη πολιτική ηγεσία. Η Γερμανία, τα προηγούμενα χρόνια, είχε πετύχει την πολιτική της ενοποίησης, έχοντας σαν βάση την ισχύ των Junkers (αριστοκρατική τάξη γαιοκτημόνων στην Πρωσία, από την οποία προερχόταν ο μεγάλος Γερμανός πολιτικός) και τη συγκρότησή της σε βιομηχανικό κράτος. Οι Junkers ήταν αυτοί που αποτέλεσαν τον πυρήνα συγκρότησης της περίφημης γερμανικής γραφειοκρατίας. Η συγκεντρωτική πολιτική του Bismarck των τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα, η οποία δεν επέτρεπε να αναδειχθεί κανενός είδους ανεξάρτητη εξουσία¹²¹, εμπόδισε την ανάδυση υπεύθυνης πολιτικής ηγεσίας, ικανή να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της εκβιομηχάνισης. Ο Bismarck, με παρεμβάσεις και νομοθετήματα, επεδίωκε την ισχυροποίηση της γραφειοκρατίας έναντι του κοινοβουλίου, για παράδειγμα μέσω της δημιουργίας «οικονομικού συμβουλίου», το οποίο θα πραγματευόταν οικονομικοκοινωνικά ζητήματα. Δε δίστασε να κατηγορήσει μάλιστα το κοινοβούλιο ότι συμφεροντολογικά επεδίωκε να αποτρέψει το δημοσιοϋπαλληλικό σώμα να γίνει «υπερβολικά ευφύες»¹²². Σύμφωνα με τον Weber, η κυριαρχούμενη από τους Junkers γραφειοκρατία διαδραμάτισε έναν υπερβολικό και οπισθοδρομικό ρόλο στη γερμανική πολιτική.

¹¹⁷ Breiner Peter, *Max Weber and Democratic Politics*, ό.π., σελ 18

¹¹⁸ Lassman P. and Speirs R., Introduction Weber, *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994 σελ. xi

¹¹⁹ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 110

¹²⁰ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 166

¹²¹ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 140.

¹²² Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ 83-84

Η ορθολογική εξουσία, δια μέσου της κρατικής υπαλληλίας, είχε αυτονομηθεί από τις πολιτικές διαδικασίες, διεκδικώντας καθοριστικό και αδέσμευτο ρόλο στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Ο Weber αναγνώριζε τις ικανότητες και την τιμιότητα της γερμανικής γραφειοκρατίας και θεωρούσε ότι ήταν ένας από τους σημαντικότερους λόγους της οικονομικής και στρατιωτικής ανάπτυξης που είχε γνωρίσει η χώρα¹²³. Οι Γερμανοί «ανέπτυξαν δεξιότητες την ορθολογική», με καταμερισμό εργασίας κι εξειδικευμένη «γραφειοκρατική οργάνωση όλων των οργανώσεων της εξουσίας»¹²⁴, από το εργοστάσιο μέχρι το στρατό και το κράτος. Ωστόσο ο Weber θεωρούσε, παράλληλα, ότι η παρουσία ενός ανίσχυρου και ανεύθυνου κοινοβουλίου, «που δεν κρατούσε στα χέρια του την πραγματική εξουσία», μιας και αυτή είχε διοχετευτεί «στη στρατιωτική και πολιτική γραφειοκρατία»¹²⁵, έκλεινε τις πόρτες σε πολιτικά χαρισματικούς ηγέτες, από την στιγμή που τις ουσιαστικές πολιτικές υποθέσεις της διαχειριζόταν η γραφειοκρατία, και με τον τρόπο αυτό συνιστούσε έναν εκ των λόγων αποτυχίας της γερμανικής πολιτικής¹²⁶. Η διακυβέρνηση από έναν σπουδαίο και ικανό άνθρωπο δεν σημαίνει πάντα ότι οι πολίτες εκπαιδεύονται πολιτικά¹²⁷. Το φάντασμα του Bismarck περιπλανιόταν πάνω από την πολιτική ζωή της Γερμανίας, αφού ακόμα και μετά την παραίτησή του, η χώρα κυβερνήθηκε από άνδρες που ήταν «υπάλληλοι» στη νοοτροπία, μιας και ο ίδιος είχε φροντίσει να «αποκλείσει οποιοδήποτε άλλο πολιτικό μυαλό βρισκόταν δίπλα του»¹²⁸.

Ο Weber διαπίστωσε ότι η αποτελεσματικότητα της διακυβέρνησης του Bismarck οφειλόταν στη διανοητική και ηγετική ικανότητά του και όχι στην πολιτική κουλτούρα και κληρονομιά που είχε κληροδοτήσει στην Γερμανία. Η πολιτική του Bismarck χωρίς τον ίδιο στην ηγεσία ήταν μια αδυναμία¹²⁹.

Τα ευρύτερα στρώματα της αστικής τάξης εξαιρέθηκαν σιωπηρά, και μάλιστα με την συγκατάθεση τους, από την άσκηση της πολιτικής εξουσίας, η οποία βρισκόταν υπό την κυριαρχία των Junkers μέσω της γραφειοκρατικής διοίκησης¹³⁰. Ωστόσο, ο ρόλος της πολιτικής κατά τον Weber, θα πρέπει να είναι διακριτός από τον ρόλο της διοίκησης. Οι Junkers αποτελούσαν μια φθίνουσα τάξη, που δεν μπορούσε να μονοπωλεί την πολιτική ζωή της Γερμανίας μετά τη χαρισματική ηγεσία του Bismarck. Ακόμα πιο προβληματική όμως ήταν η εικόνα της αστικής τάξης, που αποκτούσε συνεχώς ασφαλέστερη οικονομική θέση και προσέβλεπε στην εθνική ηγεσία «χωρίς να διαθέτει την πολιτική ωριμότητα που ήταν αναγκαία προκειμένου να καθοδηγήσει τις τύχες ενός σύγχρονου κράτους»¹³¹.

Ο Weber σχολίασε με καυστικό τρόπο τη στάση της αστικής τάξης, χαρακτηρίζοντας την αποστασιοποίηση της από την πολιτική ζωή της Γερμανίας και

¹²³ J. P. Mayer, *Max Weber and German Politics*, Faber and Faber, Λονδίνο 1944 σελ .96

¹²⁴ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ . 155

¹²⁵ Αυτ., σελ . 145

¹²⁶ Weber Max, *The Russian Revolutions*, Polity Press, 1997, σελ 246

¹²⁷ Weber Max, «The Nation State and Economic Policy», ό.π., σελ. 25

¹²⁸ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ . 161

¹²⁹ Scaff A. Lawrence, «Max Weber's Politics and Political Education», *The American Political Science Review*, Τόμος 67, 1973, σελ . 132

¹³⁰ Beetham David, *Max Weber and the Theory of Modern Politics*, ό.π., σελ 157

¹³¹ Giddens Antony, *Πολιτική και Κοινωνιολογία στη Σκέψη του Max Weber*, ό.π., σελ. 29

την επιδίωξη ειρήνης και ησυχίας, ως «θέληση για αδυναμία»¹³². Όμως καμία ειρήνη δεν μπορούσε να υπάρξει στην οικονομική πάλη για επιβίωση. Μόνο εκείνος που «συγγέει το φαινόμενο με την πραγματικότητα, μπορούσε ταυτόχρονα να πιστέψει ότι η ειρηνική απόλαυση της ζωής» ήταν αυτό που το μέλλον επιφυλάσσει στις επόμενες γενεές. Ο Weber υποστήριξε σθεναρά ότι ο ρόλος που θα πρέπει να έχει η πολιτική δεν είναι να «δείξει στους απογόνους το δρόμο για την ειρήνη και την ανθρώπινη ευχαρίστηση», αλλά να καταδείξει ως σημαντικότερο τη διατήρηση και καλλιέργεια της εθνικής ακεραιότητας, μέσω ενός αέναου αγώνα¹³³. Αυτό είναι και το σημείο κλειδί στην ανάλυση της βεμπεριανής δημοκρατίας, η κομβική σημασία του αγώνα, καθώς και του πολιτικού ηγέτη, που θα καταφέρει μέσω της δράσης του να ιδρύσει μια νέα πολιτική. «Αγώνας θα ονομάζεται μια κοινωνική σχέση, εφόσον το αντίστοιχο πράττειν είναι προσανατολισμένο στην πρόθεση επιβολής της ίδιας βούλησης ενάντια στην αντίσταση του εταίρου ή των εταίρων»¹³⁴. Ο αγώνας μπορεί να είναι βίαιος ή ειρηνικός, αλλά σίγουρα συνιστά την καρδιά πολλών διαφορετικών φαινομένων, συμπεριλαμβανομένου του ανταγωνισμού και της επιλογής. Με αυτόν τον τρόπο, ο αγώνας αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνίας: «...δεν μπορούμε να διαγράψουμε από όλη τη ζωή του πολιτισμού τον αγώνα. Μπορεί κανείς να μεταβάλλει τα μέσα του αγώνα, το αντικείμενο του, ακόμα και τη βασική κατεύθυνση και τους φορείς του, αλλά τον ίδιο τον αγώνα δεν μπορεί να τον καταργήσει»¹³⁵.

Είναι, κατά συνέπεια, ξεκάθαρα διακριτός ο ρόλος του πολιτικού από αυτόν του γραφειοκρατικού υπαλλήλου, ο οποίος δεν οφείλει παρά να εκτελεί το καθήκον του, μέσω της άρτιας τεχνικής εκπαίδευσής του και χωρίς πάθος και σκέψη, *sine ira et studio*, να παρέχει τις υπηρεσίες του στον πολιτικό, ο οποίος καλείται να λάβει τις ορθές αποφάσεις¹³⁶. Ο Weber, επομένως, τονίζει την πολιτική ουδετερότητα που πρέπει να διέπει τον χαρακτήρα της γραφειοκρατίας και κατ' επέκταση στρέφει τα βέλη του ενάντια στους Junkers.

Όμως ο Weber, εκτός από τους Junkers, θα βάλει στο στόχαστρο της κριτικής του και τους σοσιαλιστές και για τον σκοπό αυτό θα επικαλεστεί και πάλι, μεταξύ άλλων, τη γραφειοκρατία και τους κινδύνους που αυτή κρύβει όταν διαμορφώνει πολιτικές θέσεις. Ο Weber, σε επιστολή προς τον ανιψιό του Eduard Baumgarten, αντιτάχθηκε στις αντισοσιαλιστικές πολιτικές του Bismarck, λέγοντας ότι «είναι προτιμότερο να μπει φίμωτρο σε όλους, από το να κρατήσεις κάποιους σε αλυσίδες»¹³⁷, αλλά αυτό δεν θα τον εμποδίσει να επιτεθεί στους σοσιαλιστές.

Στο υποκεφάλαιο «Κράτος και Κυριαρχία» εξετάσαμε την ταύτιση, από την πλευρά του Weber, του κράτους και της επιχείρησης. Για τον ίδιο, ο ρόλος του πολιτικού και

¹³² Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 187

¹³³ Weber Max, «The Nation State and Economic Policy», ό.π., σελ. 14

¹³⁴ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 40

¹³⁵ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 166

¹³⁶ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 120

¹³⁷ Mommsen J. Wolfgang, *Max Weber and German Politics 1890-1920*, The University of Chicago Press, Σικάγο και Λονδίνο 1974, σελ. 13

του τυχοδιώκτη επιχειρηματία¹³⁸ εξομοιώνεται, σε αντίθεση με τον ρόλο του υπαλλήλου. Ο επιχειρηματίας βρίσκεται σε θέση καθημερινού αγώνα ύπαρξης μέσα στην οικονομία, σε αντίθεση με τον υπάλληλο, που πασχίζει για την ασφάλεια του μισθού του, ο οποίος εξασφαλίζεται από το καθεστώς που υπηρετεί. Σε αυτόν το ιδιόμορφο καθημερινό αγώνα του επιχειρηματία με τους άλλους επιχειρηματίες, η ίδια του υπόσταση εξαρτάται από την ικανότητά του να καινοτομεί, να αναλαμβάνει κινδύνους και με αποφασιστικότητα να αγωνίζεται για να κερδίσει τον απαιτούμενο χώρο για την προώθηση των προϊόντων του στην αγορά¹³⁹. Όπως ο επιχειρηματίας στη σφαίρα της οικονομίας, έτσι κι ο πολιτικός στη σφαίρα της πολιτικής δραστηριότητας, οφείλει να αναλάβει ατομική ευθύνη, έννοια που δεν υφίσταται όταν η οικονομική και πολιτική δραστηριότητα ασκείται από έναν δημόσιο υπάλληλο. Επομένως για τον Weber η διατήρηση οποιουδήποτε δυναμισμού, είτε στην οικονομική είτε στην πολιτική ζωή, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τη συνέχιση αυτής της επιχειρηματικής δραστηριότητας¹⁴⁰.

Επομένως, η ανάλυση του Weber για τον σοσιαλισμό θα επικεντρωθεί στην εξής παραδοχή: με την επικράτηση του σοσιαλισμού και την κατάργηση του ιδιωτικού καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η «κρατική γραφειοκρατία θα κυριαρχούσε πλέον μόνη της». Η ύπαρξη του καπιταλισμού εξασφάλιζε, σύμφωνα με τον Weber, την ταυτόχρονη λειτουργία της δημόσιας και της ιδιωτικής γραφειοκρατίας, δηλαδή του κράτους και των πολλαπλών, ανεξάρτητων μεταξύ τους, ιδιωτικών γραφειοκρατικών οργανώσεων και επιχειρήσεων, με αποτέλεσμα να ασκούνται ως ένα βαθμό αντίρροπες δυνάμεις και «να αλληλοελέγχονται». Στην περίπτωση του σοσιαλισμού όμως, η παραγωγή τίθεται υπό τον έλεγχο του κράτους κι εκεί που προηγουμένως διοικείτο από τους καπιταλιστές, ως ανεξάρτητος τομέας του κράτους, τώρα βρίσκεται κάτω από «μία και μοναδική ιεραρχία»¹⁴¹, κάτι που καθιστά τη δημόσια, κρατική γραφειοκρατία παντοδύναμη και ανεξέλεγκτη.

Ο Weber θεωρούσε πως ο ορθολογικός σοσιαλισμός συνεπάγεται καθολική αύξηση της γραφειοκρατικοποίησης¹⁴² της πολιτικής ζωής και αυτό αποτελεί παράγοντα ανελευθερίας. Υποστήριξε ότι, σε αυτή την περίπτωση, θα έρχονταν χειρότερες μέρες για την εργατική τάξη, μιας και θα είχε να αντιμετωπίσει μία ενοποιημένη και πανίσχυρη ελίτ που θα δημιουργούσε ο σοσιαλισμός και, αντί για την δικτατορία του προλεταριάτου, θα βίωνε την «δικτατορία του υπαλλήλου»¹⁴³, δηλαδή δαιδαλώδεις διαδικασίες, ρουτίνα και το ενισχυμένο σιδηρένιο κλουβί της γραφειοκρατίας.

Ο Weber, στην ανάλυση του για την πολιτική κατάσταση στη Γερμανία, θα χρησιμοποιήσει την αναπόφευκτη λειτουργία της γραφειοκρατίας, γιατί ουσιαστικά θέλει να υπερασπίσει τις παρακάτω βασικές του θέσεις. Στέκεται κριτικά απέναντι στο φαινόμενο της πλήρους γραφειοκρατικής διάρθρωσης της κοινωνίας,

¹³⁸ Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, ό.π., σελ. 20. Ο Weber θα διακρίνει τον ιστορικό ρόλο των πρώτων τυχοδιωκτών καπιταλιστικών επιχειρηματιών, σε σχέση με τη σύγχρονη έννοια του επιχειρηματία.

¹³⁹ Beetham David, *Max Weber and the Theory of Modern Politics*, ό.π., σελ 82

¹⁴⁰ Mommsen j. Wolfgang, *Max Weber and German Politics 1890-1920*, ό.π., σελ 106

¹⁴¹ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 157-158

¹⁴² Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 254

¹⁴³ Weber Max, «Socialism», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994 σελ. 292

προσπαθώντας να θέσει τα όρια και τις αρχές της πολιτικής, δηλαδή τους σκοπούς και τα μέσα της φιλελεύθερης δημοκρατίας που οραματίζεται για την Γερμανία. Οι συντηρητικοί Junkers και η σοσιαλιστική αριστερά αποτελούσαν, στα μάτια του, σημαντικό κίνδυνο για την αυτονομία της πολιτικής διαδικασίας και την ελευθερία των πολιτών. Μόνο η δράση του χαρισματικού πολιτικού ηγέτη ήταν ικανή να διασφαλίσει τα παραπάνω, όντας η δύναμη που θα αφύπνιζε τους πολίτες, θα τους κινητοποιούσε και θα καθιστούσε την πολιτική διαδικασία μεστή νοήματος στη συνείδηση τους. Με αυτές τις ικανότητες ο Bismarck, είχε καταφέρει να ενοποιήσει το έθνος τα προηγούμενα χρόνια, αλλά η σκιά της επιτυχίας του παρέμενε βαριά στην πολιτική ζωή και έδινε πάτημα για την περαιτέρω γραφειοκρατική ασυδοσία της αντιδραστικής τάξης των Junkers. Ο Weber πίστευε ότι το μέλλον της χώρας έγκειτο στην αποτίναξη αυτής της ιδιότυπης εξουσίας κι αποπειράθηκε, όπως θα δούμε και παρακάτω, να το σκιαγραφήσει, προλαμβάνοντας μια ενδεχόμενη σοσιαλιστική επανάσταση. Έτσι, ταυτόχρονα με την αυτονομία της πολιτικής, προασπίστηκε και την ουδετερότητα του γερμανικού κράτους απέναντι στις οικονομοκεντρικές και ταξικές οπτικές της πολιτικής.

Γ. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

Ο Weber, εκτός από την σφοδρή επίθεση που εξαπέλυσε ενάντια των πολιτικών του αντιπάλων μέσω της ανάλυσης του για τον ρόλο της γραφειοκρατίας, άδραξε επίσης την ευκαιρία να υποστηρίξει σθεναρά στα πολιτικά του κείμενα τις ίσες εκλογές και την υιοθέτηση ενός δημοκρατικού κοινοβουλευτικού συστήματος, στη Γερμανία. Η δημοκρατία, στην αντίληψη του Weber, δεν προϋποθέτει την άνευ όρων αποδοχή της λαϊκής κυριαρχίας¹⁴⁴. Σε επιστολή του προς στον κοινωνιολόγο και φίλο του Robert Michels θα τονίσει ότι: «έννοιες όπως η θέληση του λαού, το κοινό καλό ή η αληθής θέληση του λαού δεν υφίστανται για εμένα εδώ και αρκετό καιρό. Είναι αποκύημα της φαντασίας»¹⁴⁵. Ο Weber θα εντάξει τη δημοκρατία όπως και τη γραφειοκρατία στην κατηγορία της πολιτικής και θα προσπαθήσει να ορίσει τα πλαίσια μέσα στα οποία θα διεξαχθεί ο πολιτικός αγώνας.

Τονίσαμε ήδη σε προηγούμενο κεφάλαιο τη συνάφεια που έχει, στην πολιτική σκέψη του Weber, η δημοκρατία με τη γραφειοκρατία στη νεότερη εποχή. Η σχέση μεταξύ τους διατηρεί μία σπουδαία ένταση στη σύγχρονη κοινωνική τάξη. Η ανάπτυξη γραφειοκρατικών δομών στην κοινωνία αποτέλεσε βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία κοινωνικής και οικονομικής ισότητας ανάμεσα στους πολίτες. Όσο τα δικαιώματα των πολιτών διευρύνονται, τόσο περισσότερο απαιτούνται και οι αντίστοιχες γραφειοκρατικές δομές που θα τα υποστηρίξουν. Αυτή η αναγκαιότητα της γραφειοκρατίας για το χειρισμό πολύπλοκων καθηκόντων της σύγχρονης κοινωνίας όμως, επισκιάζονταν πολλές φορές από την τάση της να υπερβαίνει τη λειτουργία της ως απλό διοικητικό μέσο, γεγονός που δημιουργούσε ένα από τα κυρίαρχα προβλήματα της σύγχρονης πολιτικής. Έτσι, ο Weber έσπευσε να τονίσει ότι η ενδυνάμωση της ανεξέλεγκτης γραφειοκρατικής κυριαρχίας απειλεί, εν τέλει,

¹⁴⁴ Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ. 113

¹⁴⁵ Scaff A. Lawrence, «Max Weber and Robert Michels», *American Journal of Sociology*, Τόμος 86, 1981, σελ. 1277

την ίδια τη δημοκρατία. Αυτήν την παραπάνω αδυναμία θα την ονομάσει «παθητικό εκδημοκρατισμό»¹⁴⁶.

Ο Weber θα τονίσει τους κινδύνους αυτού του παθητικού εκδημοκρατισμού και θα χρησιμοποιήσει επιχειρήματα για τη δημοκρατία, στοχεύοντας για ακόμη μια φορά, όπως έκανε και με τη γραφειοκρατία, ενάντια στους σοσιαλιστές και το αυταρχικό κράτος του Bismarck. Το αυταρχικό κράτος εξακολούθησε να αποτελεί τον πυρήνα της εξουσίας και στη μετά-μπισμαρκιανή Γερμανία του Wilhelm II, στο πλαίσιο της υποτιθέμενης υπεράσπισης του ρεαλισμού και του εθνικού συμφέροντος, αλλά ο Weber στάθηκε κριτικά απέναντι στις μεθόδους και τις αρχές που πήγάζαν από αυτό.

Προσπάθησε να εξηγήσει ότι τα αποτελέσματα του αυταρχικού κράτους θα μπορούσαν να μετριαστούν με την ανάπτυξη μιας ευρύτερης κριτικής σκέψης, καθώς και της κινητοποίησης και μαζικής συμμετοχής των πολιτών στην πολιτική. Το μεγάλο όμως πολιτικό εκτόπισμα του Bismarck είχε καλλιεργήσει στις τάξεις των πολιτών «ένα είδος μη πολιτικού ήρωα»¹⁴⁷, κάτι που προήγαγε την αδράνεια, την απαθή πολιτική στάση κι ένα αδύναμο ουσιαστικά κοινοβούλιο. Αυτή η συμπεριφορά συνδέθηκε με την πολιτική διατήρησης των υφιστάμενων εθνικών ηγετών και διοίκησης της γραφειοκρατίας, μακριά από τον λαϊκό έλεγχο. Άλλωστε βασική αρχή της πολιτικής στάσης του Bismarck ήταν να αποκόβει κάθε κοινωνική ομάδα, άτομα, οργανώσεις και γενικά κάθε αυτοδύναμη εξουσία που απειλούσε να λειτουργήσει αντιπαραθετικά σε αυτόν. Αποτέλεσμα της πολιτικής αδράνειας ήταν αφενός η αδυναμία εμφάνισης αληθινών πολιτικών ηγετών, με εθνικό χαρακτήρα, που θα μπορούσαν να διευθύνουν το κράτος, κι αφετέρου η καταπίεση της όποιας αντιπολίτευσης υπήρχε και η εν γένει διατήρηση των πολιτικών κομμάτων σε υποτακτική θέση. Υπό τις διαμορφωθείσες συνθήκες, τα μόνα θεσμικά όργανα που μπορούσαν ενδεχομένως να αντιπροσωπεύσουν τα συμφέροντα των μαζών και των εργαζομένων στη Γερμανία, ήταν οι σοσιαλιστικές συνδικαλιστικές οργανώσεις, οι οποίες όμως οδηγούσαν τα μέλη τους «σε έναν ακραίο και αμιγώς πολιτικό ριζοσπαστισμό»¹⁴⁸ κάτι που ο Weber θεώρησε επικίνδυνο για τις εθνικές αξίες που υπερασπιζόταν.

Ο Bismarck επεδίωξε την κοινωνική ενότητα και μια ισχυρή διεθνή θέση για την Γερμανία, αλλά δυστυχώς οι πολιτικές του οδήγησαν μακροπρόθεσμα στα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα. Για έναν ορθολογιστή πολιτικό, η κατάλληλη μορφή διακυβέρνησης για κάθε δεδομένη στιγμή, είναι ένα τεχνικό ζήτημα που εξαρτάται από τα πολιτικά καθήκοντα του έθνους. «Από μόνες τους οι τεχνικές αλλαγές στη μορφή της διακυβέρνησης δεν καθιστούν ένα έθνος ρωμαλέο, ευτυχισμένο ή αξιόλογο. Μπορούν μόνο να απομακρύνουν τα τεχνικά εμπόδια και έτσι είναι απλώς μέσα για έναν δεδομένο σκοπό»¹⁴⁹.

Ο Weber θαύμαζε τις πολιτικές αρετές και το έμφυτο ταλέντο του «Σιδερένιου Καγκελάριου» στην διακυβέρνηση, αλλά ταυτόχρονα εμφανιζόταν απογοητευμένος από τις παραπάνω πολιτικές αρχές που είχε εγκαθιδρύσει ο Bismarck στο νέο

¹⁴⁶ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 222

¹⁴⁷ Αυτ., σελ. 144

¹⁴⁸ Αυτ., σελ. 143

¹⁴⁹ Αυτ., σελ. 134

πολιτικό κράτος. Έτσι, ενώ από τη μία ενεργοποίησε ένα κοινωνικό κράτος, που ενίσχυε τους άρρωστους, τους τραυματίες, τους ανάπηρους πολέμου και τους ηλικιωμένους, από την άλλη το κράτος αυτό ποτέ δεν παρείχε στους πολίτες «τις εγγυήσεις που ήταν απαραίτητες για να διατηρήσουν τη σωματική και πνευματική τους δύναμη, καθώς και τη δυνατότητα στους ισχυρούς και υγιείς, να εκπροσωπήσουν τα συμφέροντά τους με αντικειμενικό τρόπο»¹⁵⁰.

Με τη θέσπιση του κοινοβουλίου στην τότε Ευρώπη, ως αποτέλεσμα της ανερχόμενης αστικής τάξης, κατέστη καταφανές το έλλειμμα πραγματικής εξουσίας του θεσμού στη Γερμανία, όπου το κοινοβούλιο εμφανιζόταν αδύναμο να λειτουργήσει ως κέντρο κρίσιμων αποφάσεων ή ως όργανο αντιπροσωπευτικό της λαϊκής γνώμης. Ο Weber επεσήμανε ότι στις σύγχρονες δημοκρατίες, «ο έλεγχος για την διάθεση των χρηματικών πόρων του κράτους γίνεται με το νόμο του προϋπολογισμού, που αποτελεί το αποφασιστικό μέσον της δύναμης του κοινοβουλίου». Σε αντίθεση όμως με το αγγλικό και γαλλικό κοινοβούλιο, τα εκλεγμένα μέλη του Reichstag δεν διέθεταν τη δύναμη να καθορίζουν την οικονομική και εκτελεστική πολιτική της Γερμανίας, αφού αυτή παρέμενε στα χέρια του Kaiser και των, διορισμένων από τον ίδιο, υπουργών του. Αποτέλεσμα ήταν η ελλιπής έκφραση των παραπόνων των πολιτών κατά της εκάστοτε διοίκησης, η αδυναμία καθορισμού του προϋπολογισμού και ο γενικός αποκλεισμός από τη θετική συμμετοχή στη διεύθυνση των πολιτικών υποθέσεων.

Όλα τα παραπάνω οδήγησαν το κοινοβούλιο να υιοθετήσει αντιδραστική στάση στη διευθέτηση των πολιτικών υποθέσεων, «να αντιτάσσεται στους αρχηγούς της διοίκησης όπως σε μια εχθρική δύναμη» και να αποτελεί τροχοπέδη στις απαραίτητες λειτουργίες του κράτους ασκώντας εν τέλει «αρνητική πολιτική»¹⁵¹. Ένα κοινοβούλιο που ασκούσε τελικώς αρνητική πολιτική ήταν ένα αντιδραστικό κοινοβούλιο. ένα τέτοιου ύφους κοινοβούλιο προήγαγε πολιτικούς άνδρες χωρίς συναίσθηση της ευθύνης της εξουσίας, και προωθούσε στην ηγεσία των πολιτικών κομμάτων δημαγωγούς που δε ζύγιζαν τις συνέπειες των λόγων και των πράξεών τους, εκτρέποντας ταυτόχρονα τους πραγματικούς πολιτικούς, με ταλέντο στη διακυβέρνηση, σε άλλους τομείς δραστηριότητας. Το αποτέλεσμα ήταν ότι «κανένας άνθρωπος με ηγετικά προσόντα δεν έμπαινε μόνιμα στο κοινοβούλιο»¹⁵² και την πολιτική, αφού οι επαγγελματίες πολιτικοί διατηρούσαν δευτερεύοντα ρόλο «χωρίς δύναμη και χωρίς καμία ευθύνη ως άλλοι πρόκριτοι», κινούμενοι από «ένστικτα που συνήθως απαντώνται σε οποιαδήποτε άλλη συντεχνία»¹⁵³.

Ο Weber υπερασπίστηκε τη λειτουργία ενός ισχυρού κοινοβουλίου ενάντια στη Δεξιά και την Αριστερά της εποχής του. Κι οι δύο πολιτικές δυνάμεις εναντιώθηκαν στην εγκαθίδρυση ενός ισχυρού κοινοβουλευτικού συστήματος, για διαφορετικούς λόγους η καθεμιά. Η συντηρητική Δεξιά της εποχής του Weber θεωρούσε ότι η κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν άρμοζε στη Γερμανία, «τη χώρα με την πραγματική έννοια της ελευθερίας», διατηρώντας μια αίσθηση ανωτερότητας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες που ακολουθούσαν το μοντέλο αυτό. Αυτό που

¹⁵⁰ Αυτ., σελ . 143

¹⁵¹ Αυτ., σελ . 165

¹⁵² Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 143

¹⁵³ Αυτ., 144-145

ουσιαστικά υποστήριζαν, ήταν ότι το πλέον σημαντικό για τις μεγάλες μάζες του έθνους ήταν η «καλή διοίκηση και αυτό από μόνο του μπορούσε να εγγυηθεί την αληθινή δημοκρατία»¹⁵⁴ στη Γερμανία. Η συγκεκριμένη ανάλυση όμως ήταν προβληματική για την σκέψη του Weber, εφόσον επέτεινε την πολιτική αδράνεια και την ανευθυνότητα των πολιτικών προσώπων.

Η σοσιαλιστική Αριστερά, από την άλλη, προέτασσε την άμεση δημοκρατία, υποτιμώντας τα οφέλη ενός ισχυρού κοινοβουλίου, καθώς θεωρούσε την άμεση δημοκρατία ως περισσότερο επαναστατικό πρόταγμα για τις φτωχές, καταπιεσμένες εργατικές μάζες, που αισθάνονταν αποκλεισμένες από τη νομή της εξουσίας. Ο Weber προβληματιζόταν στην πιθανότητα επιτυχίας μιας θεσμοποιημένης άμεσης δημοκρατίας, σε σύγκριση με τη λειτουργία ενός ισχυρού κοινοβουλίου, στον ζητούμενο έλεγχο της γραφειοκρατίας. Σε μια θεσμοθετημένη άμεση δημοκρατία, την εξουσία της κοινοβουλευτικής γραφειοκρατίας θα αντικαθιστούσε μια περισσότερο απρόσωπη και χωρίς κανέναν έλεγχο γραφειοκρατία των ομάδων που θα λειτουργούσαν μέσα σε αυτή. «Το σύστημα της άμεσης δημοκρατίας» ίσως να ήταν «ένας τεχνικά εφικτός τρόπος λειτουργίας σε μικρά κράτη ή καντόνια» αλλά στο «σύγχρονο μαζικό κράτος θα οδηγούσε σε μία ανεξέλεγκτη εξουσία της γραφειοκρατίας»¹⁵⁵.

Σύμφωνα με τον Weber, μόνο η ηγεσία που θα αναδεικνυόταν από ένα ισχυρό κοινοβούλιο ήταν ικανή να ελέγξει τη γραφειοκρατική ασυδοσία και αυτός ήταν κι ο θεσμός εκείνος που θα μπορούσε να αναδείξει με τον καλύτερο τρόπο τη δημοκρατία στη σύγχρονη εποχή. Ένα αδύναμο κοινοβούλιο προεξοφλούσε την πτώση των υφιστάμενων πολιτικών ταλέντων και την αποτροπή συμμετοχής των πολιτών στην πολιτική ζωή. Ανάμεσα σε αυτές τις δύο προοπτικές ο Weber έκρινε με απόλυτο τρόπο: «είτε η μάζα των πολιτών θα έμενε χωρίς ελευθερία και δικαιώματα σε ένα γραφειοκρατικό, αυταρχικό κράτος, το οποίο θα έκανε την εμφάνισή του μέσω της κοινοβουλευτικής εξουσίας και στο οποίο οι πολίτες θα διοικούνταν σαν ένα κοπάδι πρόβατα ή οι πολίτες θα ενσωματώνονταν στο κράτος ως συγκυβερνήτες. Ένα κυρίαρχο έθνος, το οποίο θέλει να συμμετάσχει στην παγκόσμια πολιτική δεν έχει καμία επιλογή σε αυτό το θέμα»¹⁵⁶.

Ο Weber είχε έναν μοναδικό τρόπο να τοποθετείται στο πολιτικό γίγνεσθαι, προσεγγίζοντας ευρέως διαδεδομένες απόψεις της εποχής του, μέσα από τη δική του ανάλυση και οπτική. Οι παρατηρήσεις του γύρω από το κοινοβούλιο δεν στόχευαν στην ανάδειξη της δημοκρατίας ως ύψιστο αξιακό περιεχόμενο, αλλά ως τη μέθοδο η οποία θα εξασφάλιζε τον βέλτιστο έλεγχο της γραφειοκρατικής τάσης της πολιτικής ζωής της Γερμανίας. Κατά τον Weber το ισχυρό κοινοβούλιο ήταν το μέσο φιλελευθεροποίησης και ο βέλτιστος τρόπος αντιπαράθεσης στην ασυδοσία του μονάρχη και της κραταιάς γραφειοκρατίας των Junkers. Επεδίωξε την εγκαθίδρυση μίας ενεργητικής πολιτικής, με στόχο την αλλαγή του γερμανικού συντάγματος, το οποίο επέτρεπε στην πρωσική αριστοκρατία να διατηρεί εξαιρετικά προνόμια στον έλεγχο του κράτους και στη διαμόρφωση της κύριας πολιτικής στο Ράιχ. Ο Weber,

¹⁵⁴ Weber Max, «Suffrage and Democracy in Germany», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994 σελ. 126

¹⁵⁵ Αυτ., σελ. 127

¹⁵⁶ Αυτ., σελ. 129

με τις παρεμβάσεις του, προσπάθησε να δημιουργήσει μια θετική σχέση της εξουσίας και των μεγάλων πολιτικών ηγετών με τον φιλελευθερισμό, παροτρύνοντας τους φιλελεύθερους να εγκαταλείψουν δια παντός την πρότερη αρνητική τους στάση απέναντι στο κράτος¹⁵⁷.

Στα πολιτικά κείμενα του Weber την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ήταν έκδηλη η θέση του, για πραγματοποίηση ίσων εκλογών, με θεσμοθετημένο μοντέλο κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Με την κοινοβουλευτική ψηφοφορία ο Weber πίστευε ότι θα αντισταθμίζονταν όλοι εκείνοι οι παράγοντες που συνέτειναν στις ανισότητες μεταξύ της πλειοψηφίας της κοινωνίας και των προνομιούχων στρωμάτων¹⁵⁸. Με τις ίσες εκλογές, επίσης, οι πολίτες θα μπορούσαν να αντιπαρατεθούν στην μοναρχική παράδοση που ήταν πανίσχυρη, καθώς και στις ανισότητες που ξεκινούσαν από την «δουλεία άνευ κυρίου»¹⁵⁹ στην εποχή της εκβιομηχάνισης και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Στο κεφάλαιο «Κράτος και Κυριαρχία» εξετάσαμε βασικές θέσεις της βεμπεριανής κοινωνιολογίας γύρω από το κράτος. Σε αυτές τις θέσεις παρατηρήσαμε την αποστροφή του Weber για τις φυσικοδικαϊκές προσεγγίσεις στη θεωρία του κράτους. Κατ' αντιστοιχία μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στην ίδια φιλοσοφία εδράζεται κι η αντίληψη που διαμόρφωσε για τη δημοκρατία. Για τον Weber, οι έννοιες της δημοκρατίας και της ελευθερίας δεν έχουν να κάνουν με μεταφυσικές αξίες, εδραιωμένες σε κάποιο Φυσικό Δίκαιο, αλλά με έννοιες που για τον ίδιο ήταν ιδιαιτέρως εύθραυστες. Οι έννοιες αυτές αποτελούσαν το ενδεχομενικό και συγκυριακό προϊόν της σύγκλισης μιας σειράς ιστορικών παραγόντων, σε μια δεδομένη στιγμή στην ιστορία της Δύσης και αντιστοίχως απειλούνταν από άλλες ιστορικές συνθήκες, όπως ο ανεξέλεγκτος καπιταλισμός και η γραφειοκρατία.

Σε αυτό το πλαίσιο, δεν προσπάθησε να διασώσει τη δημοκρατία μέσω της εκλογικής διαδικασίας λόγω κάποιας ιστορικής νομοτέλειας. Ο Weber ήταν επιφυλακτικός απέναντι στη μαζική δημοκρατία αλλά είχε πλήρη συνείδηση, ότι αυτή ήταν η πολιτική κατάσταση της εποχής. Υπό αυτή την έννοια δεν προσπαθεί να «γυρίσει το χρόνο πίσω», χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ασπαζόταν τη φιλολογία για τη συμμετοχή των μαζών στην πολιτική διαδικασία και την μεταφυσική σκευή του κλασσικού φιλελευθερισμού με τις συμβολαϊκές θεωρίες και τα αναπαλλοτρίωτα φυσικά δικαιώματα. Άλλωστε, ο ίδιος πίστευε ότι στην πραγματικότητα «η ανισότητα των εξωτερικών συνθηκών της ζωής κι ιδιαίτερα της περιουσίας, μπορεί να μετριαστεί στις σχέσεις της κοινωνικής εξάρτησης που παράγει, αλλά δεν μπορεί να εξαλειφθεί εντελώς»¹⁶⁰.

Το πρόβλημα της πολιτικής για τον Weber, τίθεται με όρους εξουσίας και οι ελεύθερες εκλογές, επομένως, δεν λειτουργούν με έναν τελεολογικό τρόπο, αλλά ως το μόνο εργαλείο στα χέρια του σύγχρονου «πολίτη του κράτους», που είναι ικανό να περιορίσει τις αγορές και τις επιπτώσεις του σιδερένιου κλουβιού της

¹⁵⁷ Mommsen J. Wolfgang, *Max Weber and German Politics 1890-1920*, ό.π., σελ 392

¹⁵⁸ Weber Max, «Suffrage and Democracy in Germany», ό.π., σελ. 104

¹⁵⁹ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 363

¹⁶⁰ Weber Max, «Suffrage and Democracy in Germany», ό.π., σελ. 103

γραφειοκρατίας¹⁶¹. Παράλληλα δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το κρίσιμο σημείο της εξουσίας είναι η νομιμοποίησή της στα μάτια των πολιτών. Τα κοινοβούλιο ήταν ο θεσμός που εκπροσωπούσε τους ανθρώπους που κυβερνούσαν με τη βοήθεια της γραφειοκρατίας. «Είναι προϋπόθεση κάθε διακυβέρνησης, ακόμα και της καλύτερα οργανωμένης, να απολαμβάνει ένα ορισμένο μέτρο εσωτερικής σύμφωνης γνώμης, τουλάχιστον από εκείνα τα τμήματα των κυβερνωμένων που κουβαλούν αυτό το βάρος μέσα στην κοινωνία. Τα κοινοβούλια είναι τα μέσα με τα οποία επιτυγχάνεται αυτό το ελάχιστο μέτρο της σύμφωνης γνώμης»¹⁶².

Ο Weber επομένως μιλάει για συμμετοχή της μάζας των πολιτών, μέσω των αντιπροσώπων της, δηλαδή των βουλευτών, ο ρόλος των οποίων όμως θα είναι περιορισμένος και πειθαρχημένος στον ηγέτη ή στη μικρή ομάδα γύρω από αυτόν¹⁶³. Με τη φύση του ηγέτη όμως, τα χαρακτηριστικά του αλλά και τον τρόπο που λειτουργεί στον πολιτικοκοινωνικό ορίζοντα του Weber, θα ασχοληθούμε εκτενώς στην επόμενη ενότητα. Προς το παρόν θα ήταν χρήσιμο να αποσαφηνιστούν μερικά ακόμα σημεία γύρω από το κοινοβούλιο και τη δημοκρατία.

Αναφέραμε ήδη ότι ο Weber υποστήριξε πως το κοινοβούλιο θα μπορούσε να αποτελέσει αντίβαρο της γραφειοκρατίας και από τη στιγμή που θα ελέγχεται από το λαό μέσω των εκλογών, μπορούσε να συμβάλλει στη διαφάνεια της πολιτικής ζωής. Αποτελούσε επίσης χώρο ελεύθερου ανταγωνισμού αντικρουόμενων ιδεών, διαπραγμάτευσης, συμβιβασμών αλλά και τρόπο αποτελεσματικού ελέγχου της υπαλληλίας. «Μόνο οι ειδικευμένοι, επαγγελματίες βουλευτές που έχουν περάσει από τη σχολή εντατικής εργασίας των επιτροπών σε ένα κοινοβούλιο, μπορούν να δημιουργήσουν υπεύθυνους ηγέτες, σε αντίθεση με τους απλούς δημαγωγούς και ερασιτέχνες¹⁶⁴». Αυτή η εκπαίδευση ήταν ικανή να δημιουργήσει ικανούς πολιτικούς, οι οποίοι μέσω του κοινοβουλευτικού αγώνα θα αποκτούσαν την απαιτούμενη δύναμη και υπευθυνότητα ώστε μελλοντικά να σταθούν στη κορυφή της κυβέρνησης. Βλέπουμε για ακόμα μία φορά, ότι ο Weber θα δώσει έμφαση στο ότι η ουσία της πολιτικής είναι ο αγώνας, η αναζήτηση συμμάχων και ακολούθων¹⁶⁵, κάτι που η ανώτερη κρατική γραφειοκρατία δεν έχει ούτε την ικανότητα, αλλά ούτε την ευκαιρία να ασκήσει. Η θέση της υπαλληλίας βρίσκεται πάνω από τα κόμματα, δηλαδή έξω από τον αγώνα. «Ο αγώνας για προσωπική εξουσία και η ανάληψη πλήρους προσωπικής ευθύνης για την επίτευξη του στόχου, που αποτελεί ευθεία απόρροια της εξουσίας - αυτό αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό που καθορίζει την ύπαρξη του πολιτικού και του επιχειρηματία¹⁶⁶».

Η αναζήτηση του ικανού πολιτικού, ο οποίος θα μπορούσε να διαχειριστεί τις υποθέσεις του κράτους με υπευθυνότητα και σε όφελος του έθνους, οδήγησε τον Weber στην άποψη ότι οι ηγέτες ως αρχηγοί της κυβέρνησης, πρέπει να έχουν την «απεριόριστη εξουσία να λάβουν σημαντικές αποφάσεις»¹⁶⁷ με άμεσο τρόπο. Αυτή η

¹⁶¹ Αυτ., 105-106

¹⁶² Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ . 165

¹⁶³ Αυτ., σελ . 174

¹⁶⁴ Αυτ., σελ . 191

¹⁶⁵ Αυτ., σελ . 173

¹⁶⁶ Αυτ., σελ . 161

¹⁶⁷ Αυτ., σελ . 182

«απεριόριστη εξουσία» όμως δεν θα μπορούσε να πηγάζει αποκλειστικά από τη θέση που κατέχει ένας ηγέτης, όπως συνέβαινε για παράδειγμα κατά την περίοδο της εξουσίας του οίκου των Hohenzollern, αλλά αντιθέτως θα πρέπει να πηγάζει από τη δημαγωγική του δεινότητα, που τον καθιστά άξιο να πείθει και, μέσω του κοινοβουλίου, να επηρεάζει τη βούληση του λαού. Χρέος του ικανού ηγέτη είναι να κερδίσει τη στήριξη του κοινοβουλίου για τους στόχους που πιστεύει ότι πρέπει να εξυπηρετήσει και σε περίπτωση αποτυχίας να παραιτηθεί. Έτσι, ο ικανός πολιτικός πρέπει να αποδείξει τα ταλέντα του μέσα σε ένα ισχυρό και ενεργό κοινοβούλιο και από την άλλη το ίδιο το κοινοβούλιο να του υπενθυμίζει τις ευθύνες που έχει¹⁶⁸.

Ο Weber, φοβούμενος αφενός την παλινόρθωση του αυταρχικού κράτους από τη δεξιά, και αφετέρου την ανάπτυξη συνθηκών για μια σοσιαλιστική επανάσταση, εισήγαγε, παράλληλα με τη λειτουργία ενός ισχυρού κοινοβουλίου, την ιδέα του Προέδρου του Ράιχ εκλεγμένου κατευθείαν από το λαό, ως ασφαλιστική δικλείδα της ανάγκης για ηγεσία¹⁶⁹. Είχε στο μυαλό του αφενός το πολιτικό σύστημα που είχε διαμορφωθεί στις ΗΠΑ¹⁷⁰, και αφετέρου το δημοψηφισματικό σύστημα της λεγόμενης δημοψηφισματικής εξουσίας του γαλλικού καισαρισμού¹⁷¹, που διατηρούσε όλα τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά. Με την έλευση της μαζικής δημοκρατίας, ήταν πλέον εφικτό και αναγκαίο ο πολιτικός ηγέτης να μην εκλέγεται από έναν κύκλο «προκρίτων» αλλά να αναδεικνύεται από την εμπιστοσύνη και την πίστη των μαζών στο πρόσωπό του, αποκτώντας ουσιαστικά δύναμη από τα μέσα της μαζικής δημαγωγίας. Το μέσο ανάδειξης του καισαρικού στοιχείου, του ηγέτη, δεν είναι απλώς μία συνηθισμένη ψηφοφορία, αλλά η ομολογία πίστης στον υποψήφιο ηγέτη, μέσω της «δια βοής» εκλογής του, δηλαδή στην σύγχρονη εποχή, μέσω δημοψηφίσματος¹⁷².

Ο Weber προέκρινε έναν συνδυασμό κρατικής εξουσίας. Το κοινοβούλιο και τον Πρόεδρο του Ράιχ. Το κοινοβούλιο, από την μία, θα εξασφάλιζε τη σταθερότητα, την δυνατότητα ελέγχου της δύναμης του δημοψηφισματικού ηγέτη, την ειρηνική απομάκρυνση του καισαρικού δικτάτορα, όταν αυτός θα έχει χάσει την εμπιστοσύνη των μαζών, και θα αποτελούσε ταυτόχρονα μηχανισμό πολιτικής δοκιμασίας και ανάδειξης του ηγέτη¹⁷³. Από την άλλη, η εκλογή του Προέδρου απευθείας από τον λαό θα διασφάλιζε την ισορροπία του πολιτικού συστήματος και θα έδινε στο χαρακτηριστικό ηγέτη, το αδιαμφισβήτητο κύρος, ώστε να ασκεί με υπεύθυνο τρόπο την εκτελεστική εξουσία απέναντι στον απρόσωπο μηχανισμό του κοινοβουλίου και των πολιτικών κομμάτων¹⁷⁴.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να βγάλουμε τα εξής συμπεράσματα. Η δημοκρατία,

¹⁶⁸ Mommsen J. Wolfgang, *Max Weber and German Politics 1890-1920*, ό.π., σελ. 397

¹⁶⁹ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 147

¹⁷⁰ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 152

¹⁷¹ Baehr Peter, *Caesarism, Charisma and Fate*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey 2008, σελ. 32

¹⁷² Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 220-221

¹⁷³ Αυτ., σελ. 222

¹⁷⁴ Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ. 122

στα μάτια του Weber βρίσκεται έξω από φυσικοδικαϊκές αναλύσεις¹⁷⁵ και υπέρτατες ηθικές αξίες ή ανθρωπίνες ελευθερίες. Αυτό που αναγνώρισε ήταν η ανάγκη για τον εκδημοκρατισμό που θα προσέφερε μία σταθερή αρχή, η οποία θα τελούσε υπό την αρχή του νόμου. Το υπόδειγμα της δημοκρατίας που ο Weber περιέγραψε, αφορούσε περισσότερο μια τυπική, παρά μία ουσιαστική δημοκρατία. Γι' αυτό υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Ταυτόχρονα υπερασπίστηκε τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα των πολιτών, ως μια αναπόδραστη τάση της εποχής του, η οποία απειλείτο από την ανεξέλεγκτη γραφειοκρατικοποίηση. Ο Weber αναρωτήθηκε «πώς είναι δυνατόν να διασωθούν τα λείψανα όποιας έννοιας ατομικής ελευθερίας κίνησης, δεδομένης αυτής της παντοδύναμης τάσης για γραφειοκρατία» καθώς και πως θα μπορούσαν να επιβιώσουν τα επιτεύγματα των «Δικαιωμάτων των Ανθρώπων»¹⁷⁶. Το κράτος οφείλει να δώσει τις απαραίτητες «εγγυήσεις για την πολιτική ζωή»¹⁷⁷ σε όλους τους πολίτες και αυτοί με τη σειρά τους, μέσω της δημοκρατικής αρχής, να οριοθετήσουν τη γραφειοκρατία στα πλαίσια των συμφερόντων του έθνους.

Ο ρόλος των πολιτών όμως, από τη σκοπιά ανάλυσης του Weber, δεν ήταν να λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις. Αυτό ήταν υποχρέωση των πολιτικών αντιπροσώπων που εκλέγονταν μέσω της ψηφοφορίας του κοινοβουλίου και του Προέδρου του Ράιχ. Το κοινοβούλιο ήταν αρμόδιο να λαμβάνει τις κατάλληλες πολιτικές αποφάσεις μέσω της διαδικασίας «των διαπραγματεύσεων και των συμβιβασμών»¹⁷⁸. Ο Weber αναδεικνύει επίσης τη σημασία της αρχής της πλειοψηφίας¹⁷⁹ ως το ελάχιστο μέτρο συναίνεσης και ως σταθεροποιητικό στοιχείο, τόσο για την πολιτική εξουσία, όσο και για την κυριαρχία του νόμου, που βασίζεται στην πίστη για τη νομιμότητα μιας τάξης, δηλαδή την υποταγή των κυριαρχούμενων στην ισχύ κάποιας διάταξης που έχει επιβληθεί αφού πρώτα έχει συμφωνηθεί σύμφωνα με κάποια συγκεκριμένη διαδικασία.

Παράλληλα, οι πολίτες αποτελούν το σώμα των ψηφοφόρων που, με την άμεση και καθολική ψήφο τους δίνουν τη δύναμη στον Πρόεδρο του Ράιχ να αντιπαλέψει τις αγκυλώσεις της γραφειοκρατικής δυσκαμψίας και ταυτόχρονα παρέχουν την απαραίτητη νομιμοποίηση ώστε να αντιμετωπίσει τις πολιτικές προκλήσεις του κράτους. Σε αυτό το σχήμα, οι ψηφοφόροι δεν αποφασίζουν άμεσα για τα πολιτικά ζητήματα, αλλά αντιθέτως επιλέγουν τον αντιπρόσωπο που θα αναλάβει το βάρος αυτών των επιλογών. Είναι χαρακτηριστική η αποστροφή του λόγου του Weber στη συζήτηση με τον γερμανό πολιτικό Erich Ludendorff ότι «στη δημοκρατία οι άνθρωποι επιλέγουν το ηγέτη που εμπιστεύονται. Κατόπιν ο εκλεγμένος ηγέτης λέει: Τώρα μη μιλάτε και υπακούστε με. Οι άνθρωποι και τα κόμματα δεν είναι πλέον ελεύθεροι να εμπλέκονται στις υποθέσεις του»¹⁸⁰. Ο Πρόεδρος από την πλευρά του, όταν λήξει η θητεία του θα βρεθεί πάλι υπό την κρίση του πολιτικού σώματος για τις

¹⁷⁵ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 4, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2011 σελ. 299 «...τα αξιώματα του φυσικού νόμου έχουν χάσει την ικανότητα να παρέχουν τη θεμελιώδη βάση ενός νομικού συστήματος...»

¹⁷⁶ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 159

¹⁷⁷ Αυτ., σελ. 232

¹⁷⁸ Weber Max, «Suffrage and Democracy in Germany», ό.π., σελ. 128

¹⁷⁹ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 39

¹⁸⁰ H.H. Gerth, C. Wright Mills, *From Max Weber: Essays in Sociology*, ό.π, σελ 42

αποφάσεις του και αυτές οι αποφάσεις θα τον οδηγήσουν είτε στην επανεκλογή του είτε στην «κρεμάλα».

Η δημοκρατία με ηγέτη είναι αποφασιστικής σημασίας στόχος για τον Weber. «Έχουμε ένα μόνο να εκλέξουμε, μεταξύ δημοκρατίας με ηγέτη και μηχανισμό και δημοκρατίας χωρίς ηγέτη» δηλαδή την κυριαρχία επαγγελματιών πολιτικών, χωρίς τα απαραίτητα ταλέντα και την εσωτερική κλίση και ευθύνη που διακρίνει τον ηγέτη από τον υπάλληλο. Ένα αναλογικό εκλογικό σύστημα χωρίς ηγέτη «διευκόλυνε το πολιτικό εμπόριο μεταξύ των προκρίτων»¹⁸¹ για να βελτιώσουν την προσωπική τους θέση και προσέφερε στις ομάδες συμφερόντων τη δυνατότητα να εκβιάζουν τα πολιτικά κόμματα. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ενός μη πολιτικού κοινοβουλίου και η απώλεια κάθε γνήσιας εξουσίας, καθώς η εξουσία τελούσε δέσμια κάθε συμφέροντος.

Η έμφαση στο χαρακτήρα του ηγέτη προσδίδει αίσθηση μιας δημοκρατίας «από πάνω προς τα κάτω». Η δημοκρατία, στα πλαίσια που την έθεσε ο Weber, μοιάζει με το μηχανισμό της αγοράς, όπου οι ψηφοφόροι είναι οι καταναλωτές και οι πολιτικοί είναι οι επιχειρηματίες. Πρέπει να υπάρξει ανταγωνισμός μεταξύ των «επιχειρηματιών» πολιτικών για να αδράξουν την εμπιστοσύνη των «καταναλωτών» ψηφοφόρων. Σε αυτό το μοντέλο δημοκρατικής πολιτικής, ο Weber υπερασπίζεται τις ίσες εκλογές αλλά παράλληλα και την κατοχή περιουσίας και τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. «Η μοίρα της ανθρώπινης ύπαρξης δεν είναι ίση, είτε υπό την προοπτική της υγείας, είτε της οικονομίας, είτε της κοινωνικής κατάστασης»¹⁸². Ο Weber δεν περιγράφει έναν κοινωνικό εκδημοκρατισμό αλλά μια δημοκρατία που βασικό της γνώρισμα είναι οι ίσες και ελεύθερες εκλογές και η σχέση της με τον κοινοβουλευτισμό¹⁸³.

Η δημοκρατική αρχή που πρεσβεύει ο Weber, δεν βασίζεται στην ουσιαστική ισότητα, στο σύνολο της πολιτικής ζωής, όλων των ανθρώπων αλλά στην κατάρτιση μιας θεσμοποιημένης της μορφής. Το μοντέλο του για τη δημοκρατία περιείχε αρκετούς περιορισμούς, αντικατοπτρίζοντας τους φόβους του για το εύθραυστο κλίμα της εποχής του ως αποτέλεσμα της διακυβέρνησης του Bismarck, του Kaiser και της αυξανόμενης ενδυνάμωσης του εργατικού κινήματος. Τα παραπάνω τον οδήγησαν σε μια πρόταση για απισχνανσμένη δημοκρατία, με αρκετά στοιχεία ελιτισμού. Για τον Weber η αναπόδραστη τάση γραφειοκρατικοποίησης προσέφερε τα κατάλληλα εργαλεία για την επέκταση της εκδημοκρατικοποίησης της πολιτικής, κάτι που ανακούφιζε τις κοινωνικές ομάδες που ήταν καταπιεσμένες από την αυθαίρετη απαγόρευση του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος¹⁸⁴, την πολιτική του Kulturkampf¹⁸⁵ ενάντια των καθολικών, τις απάνθρωπες συνθήκες εργασίας των γερμανών εργατών, την πείνα και τη καταστροφή που είχε επιφέρει η λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

¹⁸¹ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 147

¹⁸² Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 22

¹⁸³ Αυτ., σελ. 209

¹⁸⁴ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 145

¹⁸⁵ Αυτ., σελ. 142

Παράλληλα όμως προώθησε τη συστολή του πολιτικής, παραχωρώντας το προνόμιο ελέγχου της γραφειοκρατίας, στα χέρια των πολιτικών ηγετών. Ο Weber περιόριζε τη συμμετοχή του δήμου στην άμεση πολιτική διαδικασία και προσπάθησε να συγκεράσει τις διαφορές που προέκυπταν, με την δημοκρατική διέξοδο μέσω των πολιτικών αντιπροσώπων στο επίπεδο των ηγετών. Αυτό είναι το σημείο όπου συλλαμβάνεται η ιδέα του χαρισματικού πολιτικού ηγέτη που θα οδηγήσει το έθνος. Αυτός ο ηγέτης θα έχει την ευθύνη να επιλύσει τα βαθιά πολιτικά προβλήματα και να τακτοποιήσει τις όποιες κοινωνικές και οικονομικές αδικίες προέκυπταν στο εσωτερικό της πολιτικής μονάδας.

4. ΧΑΡΙΣΜΑ

A. ΧΑΡΙΣΜΑ: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Μια από τις σημαντικότερες επιδράσεις του Max Weber, στην πολιτική και κοινωνική θεωρία ήταν η έννοια που εισήγαγε περί χαρισματοισμού. Ο ίδιος ο Weber επαινεί το Γερμανό νομικό και θεολόγο Rudolph Sohm και το έργο του: *Εκκλησιαστικό Δίκαιο. Συστηματικό εγχειρίδιο της γερμανικής νομικής επιστήμης* (1892)¹⁸⁶, όπου εισάγει την έννοια του χαρίσματος, έστω και σ' ένα ιστορικό, εξουσιαστικό θρησκευτικό πλαίσιο. Ο Weber με την παραπάνω αφορμή θα επιχειρήσει μια αναλυτική προσέγγιση στο εξουσιαστικό φαινόμενο του χαρισματοισμού, προσπαθώντας να το επεκτείνει σε όλους τους κλάδους του κοινωνικού γίνεσθαι.

Περιγράφει τόσο τη γραφειοκρατική όσο και την παραδοσιακή εξουσία, ακόμα κι όταν αυτές βρίσκονται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους, ως δύο εξουσίες κύριο χαρακτηριστικό των οποίων είναι η σταθερότητα. Αποτελούν, κατά μια έννοια, «μορφώματα καθημερινότητας»¹⁸⁷. Ακριβώς απέναντι σε αυτή την καθημερινότητα ο Weber, θα αντιπαραβάλει την χαρισματική αρχή. «Χάρισμα», λέει ο Weber, «θα ονομάζεται η ισχύουσα ως έκτακτη ιδιότητα μιας προσωπικότητας (πρωταρχικά καθορισμένη μαγικά, τόσο στους προφήτες όσο και στους θεραπευτές, στους νομικούς σοφούς, στους θηρευτικούς αρχηγούς και στους πολεμικούς ήρωες), λόγω της οποίας θεωρείται ως κατέχουσα υπερφυσικές ή υπεράνθρωπες ή τουλάχιστον, συγκεκριμένες έκτακτες δυνάμεις ή ιδιότητες, που δεν είναι προσβάσιμες στον καθένα ή θεωρείται θεόσταλη ή υποδειγματική και ως εκ τούτου, αξιολογείται ως ηγέτης»¹⁸⁸.

Εκ πρώτης όψεως, με τον ορισμό που δίνει ο Weber για την χαρισματική εξουσία, αντιλαμβανόμαστε πως αυτή σχετίζεται με την επίκληση μιας εξαιρετικής προσωπικής ιδιότητας και πάνω στην οποία βασίζεται η χαρισματική εξουσία. Όπως όμως είδαμε και στην περίπτωση της νομιμοποίησης της βίας στο πλαίσιο του κράτους, έτσι κι εδώ έχουμε να κάνουμε με μία μορφή υπακοής, με την ουσιαστική αποδοχή της εξουσίας. Συνεπώς, και στην περίπτωση της χαρισματικής εξουσίας,

¹⁸⁶ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 249. *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ 245

¹⁸⁷ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 247

¹⁸⁸ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 275

αυτό που πρέπει να αναζητήσουμε είναι ο τρόπος λειτουργίας κι ο μηχανισμός αποδοχής αυτής της εξουσίας.

Ο Weber θα ανατρέξει σε παραδείγματα χαρισματικής εξουσίας ιστορικών μορφών του παρελθόντος, περιγράφοντας το χάρισμα ως ένα «θείο» δώρο. Στη νεότεριότητα όμως, το χάρισμα είναι κάτι το οποίο μπορεί να εφαρμοστεί σε μια ορισμένη ποιότητα από ορισμένες προσωπικότητες εξοπλισμένες με υπερφυσικές, υπεράνθρωπες ικανότητες. Αυτές οι ικανότητες δεν χρειάζεται πλέον να προέρχονται από τον Θεό, αντιθέτως αρκεί να πιστεύει κανείς, πως κάποιος είναι ένα υποδειγματικό άτομο κι ότι έχει εξαιρετικές ικανότητες.

Ο Weber θα τονίσει ότι το χάρισμα, δεν αποτελεί, εν τέλει, μια ιδιότητα του χαρισματικού ηγέτη. Ο ηγέτης προφανώς θα πρέπει να συγκεντρώνει μια σειρά ικανοτήτων, αλλά το κρίσιμο δεν είναι αυτές καθαυτές οι ικανότητες. Το βασικό γνώρισμα του χαρισματικού ηγέτη είναι η ικανότητα να εμπνέει και να ενώνει, άρα, κατά επέκταση, το χάρισμα είναι συνάρτηση της σχέσης που είναι ικανός να αναπτύξει με τους ακολούθους του. Επομένως, εκείνο που πιστοποιεί την ισχύ του χαρίσματος είναι «η αναγνώριση από τους κυριαρχούμενους, η οποία βεβαιώνεται μέσω δοκιμασίας, είναι ελεύθερη και προκύπτει από αφοσίωση στην Αποκάλυψη, στην ηρωική λατρεία, στην εμπιστοσύνη στις εγγενείς ηγετικές ιδιότητες»¹⁸⁹. Αυτό ακριβώς το στοιχείο της αναγνώρισης θα τονίσει ο Weber, στοιχείο το οποίο άπτεται κάθε είδους νομιμοποίησης της εξουσίας.

Η χαρισματική εξουσία, λοιπόν, αναφέρεται σε μια σχέση βασισμένη στην αναγνώριση, εκ μέρους των εξουσιαζόμενων, ενός συγκεκριμένου προσώπου ως χαρισματικά πιστοποιημένου και δοκιμασμένου. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, σύμφωνα με τον Weber, η χαρισματική εξουσία μπορεί να λάβει αντιαυταρχικό χαρακτήρα. Η ελεύθερη αναγνώριση, εκ μέρους των εξουσιαζόμενων, αποτελεί προϋπόθεση και θεμέλιο της νομιμοποίησης της χαρισματικής εξουσίας (δημοκρατική νομιμοποίηση)¹⁹⁰.

Το χάρισμα είναι μια ιδιότητα που βασίζεται στις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ του ηγέτη και των ακολούθων του. Δεν προσφέρεται από κάπου αλλά δημιουργείται. Σε αντίθεση με τη γραφειοκρατική οργάνωση, η χαρισματική δομή δεν έχει συγκεκριμένη μορφή, δε γνωρίζει διατεταγμένες διαδικασίες διορισμού ή απόλυσης, δεν εμπίπτει σε θεσμούς λειτουργίας νομικά ορισμένους και ανεξάρτητους από πρόσωπα. Το χάρισμα γνωρίζει μόνο τις δικές του εσωτερικές καθοριστικότητες και τα δικά του όρια. Ο φορέας του χαρίσματος δράττεται της κατάλληλης ευκαιρίας για να απαιτήσει την υπακοή και συμμόρφωση των ακολούθων του στην επιλεγμένη αποστολή του¹⁹¹.

Η θέση του χαρισματικού ηγέτη βρίσκεται υπό διαρκή δοκιμασία. Εάν θέλει να συντηρήσει τη χαρισματική ιδιότητά του, θα πρέπει να δοκιμάζεται συνεχώς από τους ακολούθους του επί του προτάγματος που τους συνένωσε και που ενέπνευσε τη

¹⁸⁹ Αυτ., σελ. 276

¹⁹⁰ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία* τόμος 5, ό.π., σελ. 415-416

¹⁹¹ Αυτ., σελ. 249

δήλωση της πίστης τους σε αυτόν¹⁹². Ο φορέας του χαρίσματος θα πρέπει να συντελεί «θαύματα», εάν θέλει να παραμείνει «προφήτης». Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το χάρισμα το βρίσκουμε βαθιά ριζωμένο στις καταστάσεις εκείνες, όπου ένας χαρισματικός ηγέτης κατασκευάζεται από τους οπαδούς του. Όταν όμως, για κάποιο λόγο, ο θεός του τον «εγκαταλείψει», ή απολέσει την ηρωική του δύναμη, ή οι μάζες παύσουν να πιστεύουν στην ηγετική του ικανότητα, τότε αυτόματα καταρρέει η κυριαρχία του¹⁹³.

Η χαρισματική ισχύς, ως κοινωνική σχέση, στηρίζεται στους καθαρά προσωπικούς και συναισθηματικούς δεσμούς των ακολούθων, οι οποίοι σχηματίζουν μια «συναισθηματική κοινότητα», μέσα στην οποία λειτουργούν και σχετίζονται σαν «οικογένεια». Δημιουργείται έτσι, μια σχέση αφιέρωσης στον αρχηγό, μιας «άνωθεν» κλήσης, μιας αφιέρωσης. Δεν είναι τα χρήματα, ούτε η προαγωγή ή η ανέλιξη και η εξουσία, η οποία κινητοποιεί την κοινότητα. Η εξουσία του χαρισματικού ηγέτη βρίσκεται στον αντίποδα της γραφειοκρατικής εξουσίας, καθώς βασίζεται στη σχέση με τους «μαθητές» του, η οποία δεν οικοδομείται με ορθολογικό τρόπο, ούτε ακολουθεί καμία ορθολογική θεσμική οργάνωση. Αυτό το κατά κάποιο τρόπο οικονομικό στοιχείο, που η χαρισματική εξουσία προσδίδει στα κοινωνικά μορφώματα, που κατ' εξοχήν κυριαρχούνται από οικονομικά συμφέροντα της καθημερινής ζωής δεν είναι ούτε το κύριο ούτε το αποκλειστικό νέο στοιχείο, που την χαρακτηρίζει¹⁹⁴. Είναι μια δύναμη ανοικονομικότητας. Εφοδιάζεται οικονομικά με τα απαραίτητα μέσα, είτε από ιδιώτες μαικήνες, είτε από τιμητικά δώρα, συνεισφορές και άλλες ελεύθερες αποδόσεις από εκείνους στους οποίους στρέφεται¹⁹⁵.

B. ΤΟ ΧΑΡΙΣΜΑ ΩΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Ο Weber δίνει στη χαρισματική εξουσία μια επαναστατική διάσταση, κι αυτό γιατί ένας χαρισματικός ηγέτης στρέφεται εναντίον παγιωμένων μορφών εξουσίας και κατεστημένων δυνάμεων, είτε μιλάμε σε πολιτικό, είτε σε θρησκευτικό επίπεδο.

Όπως ήδη περιγράψαμε, η χαρισματική εξουσία επικαλείται μια εξαιρετική πολιτική ιδιότητα, όπου οι άνθρωποι αφοσιώνονται σε κάποιον, λόγω των εξαιρετικών ικανοτήτων που αυτός διαθέτει. Ποια είναι όμως η βάση ανάδειξης του χαρίσματος; Σε ποιες περιπτώσεις αναδύεται η ανάγκη για την εμφάνιση της χαρισματικής εξουσίας; Η απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα είναι σαφής για τον Weber. Μια χαρισματική ηγεσία κι εξουσία προκύπτει από έκτατες περιστάσεις.

Μια έκτακτη κατάσταση ορίζεται από την αντίθεσή της προς μια κανονική κατάσταση [Alltag], δηλαδή μια κατάσταση προβλέψιμη και θεμελιωμένη. Η νομότυπη ορθολογική εξουσία, όπως είδαμε, ακολουθεί συγκεκριμένες και σταθμισμένες διαδικασίες. Επίσης, στην παραδοσιακή εξουσία έχουμε μια

¹⁹² Αυτ., σελ. 252

¹⁹³ Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ. 243

¹⁹⁴ Φύλιας Ι. Βασίλης, *Μαξ Βέμπερ: Συστηματική Κοινωνιολογία και Μεθοδολογία*, εκδόσεις Νέα Σύνορα Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1976 σελ. 99

¹⁹⁵ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 251

προβλεπόμενη σχέση αναπαραγωγής, με βάση την παράδοση, τους προγόνους μας, την πίστη του αδιάσπαστου χαρακτήρα του ανέκαθεν υπάρχοντος¹⁹⁶.

Στη χαρισματική εξουσία όμως, σε αντίθεση με τα παραπάνω, έχουμε να κάνουμε με μια δύναμη αστάθμητη και απρόβλεπτη. Αυτός είναι και ο λόγος που εμφανίζεται σε εξαιρετικές καταστάσεις. Τα χαρισματικά κινήματα διατηρούν αυτήν την «εξαιρετική» διάσταση, διότι αμφισβητούν τις υπάρχουσες, ευρέως διαδεδομένες πεποιθήσεις, που στηρίζουν τη νομιμότητα της θεμελιωμένης πολιτικής και νομικής τάξης. Επιδιώκουν πρωτίστως να διαταράξουν και να ανατρέψουν τα κίνητρα και τους κανονιστικούς λόγους μια καθιερωμένης θεσμικής και νομικής δομής, πριν την αντικατάστασή τους με κάτι νέο¹⁹⁷.

Με άλλα λόγια, όταν οι άνθρωποι παύουν να αναγνωρίζουν τις υπάρχουσες εξουσίες, δημιουργείται μια κρίση λειτουργίας, αποδοτικότητας κι αξιών, η οποία, για να αντιμετωπιστεί, αναζητά μια νέα εξουσία που θα επαναφέρει την ισορροπία. Σε αυτήν την περίοδο κρίσης, οι υπάρχουσες αξίες αμφισβητούνται, γιατί ακριβώς αποτελούν τα συστατικά στοιχεία την προηγουμένως διαθέσιμης κατάστασης. Ως εκ τούτου, το χάρισμα συμπεριφέρεται επαναστατικά, επαναξιολογώντας τα πάντα και διαρρηγνύοντας με κυριαρχικό τρόπο κάθε παραδοσιακό ή ορθολογικό κανόνα¹⁹⁸. Η ρήση του Ιησού: «Γέγραπται, -εγώ δέ λέγω υμίν (Ετσι είναι γραμμένο, όπως εγώ σας λέω.)», ισχύει για τον «προφήτη» ο οποίος, χωρίς να υπόκειται στις δεσμεύσεις της μέχρι τότε παράδοσης, καλεί τους πιστούς να υπερβούν τα κοινωνικά εσκαμμένα και να χαράξουν νέους ορίζοντες και καινούργιους ηθικούς διακανονισμούς¹⁹⁹.

Ο χαρισματικός ηγέτης, επομένως, είναι αυτός ο οποίος θα ανανοηματοδοτήσει το κοινωνικό γίνεσθαι, θα αντικαταστήσει τις παλιές αξίες, που έχουν χάσει τη δυναμική και τη σημασία τους, με νέες αξίες. Η επαναστατική διαδικασία στο χάρισμα ακολουθεί διαφορετική κατεύθυνση κι αποκτά διαφορετική υπόσταση από ό,τι στην ορθολογική εξουσία. Έτσι, ενώ η ορθολογική εξουσία προκαλεί επανάσταση, όπως είδαμε, στα «εξωτερικά», τεχνικά χαρακτηριστικά των πρακτικών ζητημάτων που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος, το χάρισμα προκαλεί μια επανάσταση «έσωθεν», μέσω μιας κεντρικής μεταστροφής [metanoia] του φρονήματος των εξουσιαζόμενων²⁰⁰. Ο Weber, χρησιμοποιεί την ελληνική λέξη μετάνοια, δίνοντας μια αξιακή διάσταση στον θρησκευτικό όρο. Και συνεχίζει: «Η ελπίδα για λύτρωση έχει τις μεγαλύτερες συνέπειες στον τρόπο ζωής, όταν η λύτρωση συλλαμβάνεται ως διαδικασία που ήδη ρίχνει τη σκιά της στο Εντεύθεν, ή ως πλήρως εγκόσμια εσωτερική διαδικασία. Όταν δηλαδή ισχύει ως ‘καθαγίαση’ ή την προκαλεί ή την φέρει ως προϋπόθεση. Η διαδικασία της καθαγίαςης δύναται τότε να παρουσιαστεί είτε ως σταδιακή διαδικασία εξαγνισμού, είτε ως μεταστροφή του φρονήματος ως μετάνοια, ως παλιγγενεσία²⁰¹».

¹⁹⁶ Αυτ., σελ 91

¹⁹⁷ Calyvas Andreas, *The Politics of the Extraordinary*, ό.π., σελ. 27

¹⁹⁸ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ 253-254

Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ. 243

²⁰⁰ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ 258

²⁰¹ Weber Max, *Οικονομία και κοινωνία τόμος 3*, ό.π., σελ 166

Σύμφωνα με τον Weber, η πολιτική σε μια κανονική κατάσταση είναι η «τέχνη του εφικτού» και ο μέσος πολιτικός είναι επιτυχημένος όταν είναι σε θέση να επιλέξει το καλύτερο μέσο για την επίτευξη του απώτερου στόχου της κατάκτησης, διατήρησης κι ενίσχυσης της κρατικής εξουσίας, λαμβάνοντας υπόψη του όλες τις πιθανές συνέπειες των πράξεων του²⁰². Όμως, πέρα από τις κανονικές συνθήκες, ο Weber διορατικά αναφέρθηκε σε μια ευρύτερη κι ουσιαστικότερη πιθανότητα, αυτή της έκτακτης περίπτωσης, όπου το συμβολικό σύστημα των κατεστημένων μορφών εξουσίας χάνει τη νομιμοποίησή του και η κατάσταση μοιάζει αδιέξοδη. Εκεί, ο πολιτικός ηγέτης καλείται να ανανοηματοδοτήσει τα πράγματα, να προσφέρει νέο αξιακό περιεχόμενο, να αλλάξει την κατάσταση, γιατί ο άνθρωπος δεν θα πετύχαινε το εφικτό εάν δεν πάσχιζε να πραγματοποιήσει το ανέφικτό²⁰³. Εκεί θα πρέπει ο πολιτικός να αποδείξει ότι δεν είναι απλώς ηγέτης, αλλά ήρωας με την κυριολεκτική έννοια της λέξης.

Σε αυτό το πλαίσιο, σημαντικό ρόλο καταλαμβάνει η συναισθηματική ανύψωση των ακολούθων μέσω της ρητορείας, η οποία επενεργεί με τρόπο αντίστοιχο των εορτών και των παρελάσεων. Μαζί με το προσόν της θέλησης, η ισχύς του λόγου και της ομιλίας είναι σημαντική στη φαρέτρα ενός ηγέτη²⁰⁴ και αποτελεί μέσο πειθούς. Με το λόγο απευθύνεται στις μάζες, προσπαθώντας να τις πείσει για μια διαφορετική ιεράρχηση των πραγμάτων. Η ρητορεία συνιστά τη χαρισματική πιστοποίηση του ηγέτη και, στο αποκορύφωμά της, αποτελεί τρόπο αντιμετώπισης της γραφειοκρατικής εκλογίκευσης των κομμάτων, καθώς αυτή μόνη είναι ικανή να αναζωπυρώσει τη λατρεία προς το πρόσωπό του ηγέτη²⁰⁵.

Γ. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΧΑΡΙΣΜΑΤΟΣ

Τα χαρισματικά κινήματα αγωνίζονται, όπως είδαμε, για τη διάδοση νέων αξιών στη θέση παγιωμένων ιδεολογικών διαφορών, κατεστημένων απόψεων και κοινωνικών κατακερματισμών, στο όνομα μια νέας ενιαίας κοσμοθεωρίας, η οποία δημιουργεί, με τη σειρά της, νέες μορφές πολιτικής οργάνωσης, αναδύοντας την πολιτική δράση και επιφέροντας θεσμικές αλλαγές στην ίδια τη μήτρα της εξουσίας²⁰⁶. Τα χαρισματικά κινήματα γεννώνται και αναπτύσσονται ως τέτοια στο πλαίσιο μιας έκτακτης κατάστασης. Τι συμβαίνει όμως όταν αυτή η έκτακτη κατάσταση ολοκληρώνεται; Ή τι συμβαίνει στην περίπτωση που ο προσωπικός φορέας του χαρίσματος απολέσει την ιδιότητά του ή αποχωρήσει από το πολιτικό γίγνεσθαι;

Η νέα κοινότητα που δημιουργήθηκε, στην προσπάθεια να θεμελιώσει τις νέες αξίες που αναδύθηκαν με την έλευση της χαρισματικής εξουσίας, προσπαθεί να εξασφαλίσει τη συνέχιση αυτών των αξιών, να τις συστηματοποιήσει σε μια μορφή καθημερινότητας. Τα κίνητρα της κοινότητας μπορεί να πηγάζουν είτε από το ιδεώδες των αξιών, είτε από το υλικό συμφέρον των ακολούθων²⁰⁷. Επιδιώκει

²⁰² Calyvas Andreas, *The Politics of the Extraordinary*, ό.π., 2009, σελ. 33

²⁰³ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 168

²⁰⁴ Αυτ., σελ. 137

²⁰⁵ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 278

²⁰⁶ Calyvas Andreas, *The Politics of the Extraordinary*, ό.π., σελ. 24

²⁰⁷ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 281

λοιπόν τη συνέχιση της σχέσης που έχει δημιουργηθεί, με την καθημερινοποίηση του χαρίσματος. Σε αυτήν τη διαδικασία διατήρησης του κοινοτικού πράττειν παρατηρούμε ωστόσο και μια δομική μεταστροφή. Το ατομικό πράττειν, του χαρισματικού ηγέτη, υποχωρεί σε όφελος του κοινοτικού²⁰⁸. Έτσι, επιστρέφει στο προσκήνιο η ροπή προς την παράδοση ή την ορθολογική κανονικοποίηση.

Με το πέρασμα του χρόνου, ο χαρισματικός ηγέτης χάνει μέρος της ακτινοβολίας που απέκτησε στην αρχή της δράσης του και τον συναισθηματισμό της επανάστασης ακολουθεί η ρουτίνα της καθημερινής ζωής. Ο Weber επισημαίνει την απώλεια της πίστης, τόσο προς τον χαρισματικό ηγέτη, όσο και προς το ίδιο το περιεχόμενο της πίστης. Το μόνο που απομένει είναι η «συμβατική φρασεολογία που χρησιμοποιήθηκε στην περίοδο της πίστης, από τους πολιτικούς βλάκες και τεχνικούς²⁰⁹».

Είναι βέβαια κρίσιμο να τονίσουμε την αβέβαιη και ασταθή συνθήκη της χαρισματικής εξουσίας. Μια κοινωνία δεν μπορεί να διάγει συνεχώς υπό συνθήκη αβεβαιότητας και υπό συνεχή επανανοηματοδότηση των αξιών. Όταν προκύπτει το χάρισμα σε περίοδο κρίσης, φέρνει νέες αξίες στο προσκήνιο. Αυτές οι αξίες πρέπει να δοκιμαστούν μέσα στην κοινωνία και να αναπτυχθούν. Θα λέγαμε ότι η καθημερινοποίηση του χαρίσματος μπορεί να αποτελεί και μια επιτυχία του ίδιου του χαρίσματος, που δοκιμάστηκε στην έκτακτη κατάσταση και επικράτησε έναντι αντίπαλων αξιών και συναγωνιστών²¹⁰. Θα μπορούσαμε να πούμε επίσης ότι η καθημερινοποίηση του χαρίσματος, διατηρεί και αυτή μια σχετική διάσταση. Μπορεί να έχει δυσμενείς προεκτάσεις, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί την οριστική νίκη και επιβράβευση των αρχικών προταγμάτων του χαρίσματος.

Δ. ΤΟ ΧΑΡΙΣΜΑ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Το σύνολο του έργου του Max Weber διέπεται από αντινομίες και σημεία που γεννούν διάφορες εντάσεις. Στο σύνολο των κειμένων του, χρησιμοποιεί επιχειρήματα ανάλογα με το σκοπό για τον οποίο γράφει. Έχοντας στο μυαλό μας το γεγονός αυτό, προσπαθήσαμε να αναλύσουμε στις προηγούμενες ενότητες, μέσω των κοινωνιολογικών κυρίως κειμένων του, το φαινόμενο του χαρισματισμού. Ο Weber όμως, όπως έχουμε αναφέρει πάλι, επιχειρεί να εφαρμόσει τη θεωρητική του ανάλυση και σε πρακτικά πολιτικά προβλήματα που ταλάνιζαν τη Γερμανία της εποχής του. Η νομιμοποίηση της εξουσίας, είτε αυτή έχει ορθολογικό, είτε παραδοσιακό, είτε, στην προκειμένη περίπτωση, χαρισματικό χαρακτήρα, βρίσκει, για τον γερμανό στοχαστή, πρακτική εφαρμογή στην προσπάθειά του να σκιαγραφήσει μια πολιτική λύση στα αδιέξοδα του γερμανικού πολιτικού συστήματος.

Στο πλαίσιο της πραγματικής ζωής, μπορούμε να δούμε τις νομιμοποιήσεις της εξουσίας να αλληλοδιαπλέκονται, να συνυπάρχουν και να αλληλεπιδρούν σε μια αέναη διαδικασία. Με αυτόν τον τρόπο, ένα δεδομένο είναι η νομιμοποίηση βάσει

²⁰⁸ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία* τόμος 5, ό.π., σελ 281

²⁰⁹ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 164

²¹⁰ Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ. 253

της αναγνώρισης της ισχύος της χαρισματικής εξουσίας από αυτούς που υπόκεινται σε αυτή. Ένα δεύτερο δεδομένο, πιο κοντά στην πραγματικότητα, είναι η νομιμοποίηση βάσει της πίστης στην ισχύ των νομικών κανόνων (δηλαδή στην ισχύ της ορθολογικής εξουσίας) ή στην ισχύ της παραδοσιακής εξουσίας και στην συνέχεια η νομιμοποίηση της χαρισματικής ηγεσίας να επενεργεί συμπληρωματικά της βάσης.

Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει κι ο Αντρέας Καλύβας, που επισημαίνει ότι το χάρισμα, στο κοινωνικοπολιτικό έργο του Max Weber, λαμβάνει δύο μορφές. Η πρώτη απαντά στα προ του 1913 έργα του, δηλαδή στα περισσότερο κοινωνιολογικά κείμενά του, όπου το χάρισμα φαίνεται να έχει μια απρόσωπη και περισσότερο συλλογική, επαναστατική μορφή. Σε αυτήν τη διάσταση, τα χαρισματικά κινήματα είναι οι πολιτικές δυνάμεις που μπορούν να δημιουργήσουν νέες νομιμοποιήσεις απέναντι στις πρότερες και εγκαθιδρυμένες εξουσίες²¹¹. Σε αυτή την εκδοχή, θα λέγαμε ότι η νομιμοποιητική δυναμική του χαρίσματος είναι η διαδικασία που θα σφυρηλατήσει νέους δεσμούς κοινών χαρακτηριστικών, μια νέα νομιμοποιητική αρχή κι ένα νέο πολιτικό μέσα σε μία οργανωμένη κοινωνία.

Η κυριαρχία [Herrschaft] κατά τον Weber, με την γενικότερη έννοια και χωρίς αναφορά σε κάποιο συγκεκριμένο περιεχόμενο, είναι ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία του κοινοτικού πράττειν. «Όλα τα πεδία του κοινοτικού πράττειν επιδεικνύουν χωρίς εξαίρεση βαθύτατη επιρροή από κυριαρχικά / εξουσιαστικά μορφώματα»²¹². Η χρηματική αποζημίωση ή όπως εξετάσαμε ενδελεχώς, η γυμνή βία²¹³, μπορεί να πείσει τους ανθρώπους να ενεργήσουν προς μία κατεύθυνση αλλά η πολιτική κυριαρχία για να είναι αποτελεσματική και σταθερή πρέπει να επιβληθεί στη συμβολική της μορφή. «Η κυριαρχία που είναι απλώς αγοραία ή ρυθμίζεται μέσω ενός συσχετισμού συμφερόντων μπορεί επιπλέον, ακριβώς λόγω της έλλειψης ρύθμισής της, να γίνει αισθητή ως περισσότερο πιεστική σε σύγκριση με μια αρχή που ρυθμίζεται ρητά από συγκεκριμένα καθήκοντα υπακοής»²¹⁴. Επί πλέον, η κυριαρχία στηρίζεται σε ένα σύστημα κοινών αξιωμάτων και φανταστικών κοινωνικών σημασιών, μέσω της «συμμετοχής στην άσκηση των διατακτικών και καταναγκαστικών εξουσιών που εξυπηρετούν τη διατήρηση της κυριαρχίας»²¹⁵.

Η αποτελεσματικότητα της χαρισματικής κυριαρχίας, όπως την διαμόρφωσε ο Weber, στη συμβολική βάση της πολιτικής εξουσίας μπορεί να ερμηνεύσει με καλύτερο τρόπο ιστορικές αλλαγές καθώς και τους λόγους που πυροδοτήθηκαν πολιτικοί, νομικοί και θεσμικοί μετασχηματισμοί. Ο Weber με αυτόν το τρόπο υποτιμά τις ιδεολογικές και οικονομικές προϋποθέσεις, ως μέσο μετάβασης από έναν παγιωμένο ολοκληρωμένο κόσμο σε έναν επόμενο.

Στο κεφάλαιο, «Χάρισμα: Εισαγωγικά», εξετάσαμε κάποιες πρωταρχικές έννοιες γύρω από το φαινόμενο του βεμπεριανού χαρισματισμού. Ο Weber αναγνώριζε στο χάρισμα τις δικές του καθοριστικότητες και όρια. Παράλληλα όμως, τον

²¹¹ Calyvas Andreas, *The Politics of the Extraordinary*, ό.π., σελ. 20

²¹² Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ 3

²¹³ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 158

²¹⁴ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ 11

²¹⁵ Αυτ., σελ 21

απασχολούσε πώς θα μπορούσε να εντάξει το χαρισματικό στοιχείο στη σύγχρονη πολιτική και πώς, από τα δικά του ανεξάντλητα όρια, θα γινόταν μέρος της πολιτικής πραγματικότητας, πώς δηλαδή το χάρισμα θα μπορούσε να αποτελέσει στοιχείο της δημοκρατίας, λαμβάνοντας μάλιστα αντιανταρχικό χαρακτήρα.

Μετά το 1913, στα πολιτικά κυρίως κείμενά του, ο Weber θα επικεντρώσει τις ιδιότητες του χαρίσματος σχεδόν αποκλειστικά στο χαρισματικό ηγέτη, δίνοντας μια περσοναλιστική διάσταση του χαρίσματος που έπρεπε να αντιπαρατεθεί τον γραφειοκρατικό κανόνα, να ενεργοποιήσει τα αδύναμα κοινοβούλια και να αντιμετωπίσει τα αδιέξοδα του σύγχρονου θεσμοποιημένου πολιτικού συστήματος

Παράλληλα, οφείλουμε να θυμόμαστε έναν ακόμα διαχωρισμό της πολιτικής θεωρίας του Weber, αυτόν της κανονικής και της έκτακτης πολιτικής. Η έκτακτη, όπως έχουμε περιγράψει, είναι η κατάσταση κατά την οποία δύναται να αναπτυχθεί το χαρισματικό φαινόμενο. Η κανονική πολιτική είναι το πεδίο που λαμβάνει χώρα ο αγώνας για την απόκτηση, διανομή και άσκηση της εξουσίας στο μοντέρνο γραφειοκρατικό κράτος. Σε αυτό το πλαίσιο, η κανονική πολιτική, για τον Weber, είναι η «τέχνη του εφικτού»²¹⁶ και ο δρώντας πολιτικός είναι αυτός θα επιλέξει τα μέσα και τον τρόπο, στο δρόμο κατάκτησης της εξουσίας με την ανάλογη ανάληψη ευθύνης για τα πεπραγμένα του.

Ο Weber συμπεραίνει ότι η αντιπροσωπευτική δημοκρατία είναι το καταλληλότερο πολίτευμα για τον έλεγχο και την ανάδειξη των χαρισματικών ηγετών. Ο ελεύθερος ανταγωνισμός των ηγεσιών και η καθολική συμμετοχή δημιουργούν ένα πεδίο που επιτρέπει σε κάθε επίδοξο ηγέτη να δοκιμάσει την ικανότητά του να πείσει τις μάζες και να χαράξει αποτελεσματική πολιτική στρατηγική. Ο Weber αποκαλεί το πολίτευμα αυτό «δημοψηφισματική ηγετική δημοκρατία». Σκοπός της δεν είναι η μαζική συμμετοχή όλων των πολιτών στην άσκηση εξουσίας, άλλωστε ο ίδιος Weber αναγνώριζε ότι οι πολίτες είναι δέσμιοι συναισθηματικών και ανορθολογικών επιρροών²¹⁷, αλλά η άμεση ψήφος εμπιστοσύνης στην ηγεσία. Μόνο μια ικανή, υπεύθυνη και χαρισματική ηγεσία, εκλεγμένη από το λαό, μπορεί να αντιπαρατεθεί στη γραφειοκρατία, η οποία δεν λογοδοτεί πουθενά και αντλεί την εξουσία της από την τεχνοκρατική γνώση. Ο Weber αποκαλεί το πολίτευμα αυτό «δημοψηφισματική ηγετική δημοκρατία».

Σύμφωνα με τον Weber, η εκπροσώπηση του λαού δια μέσου του κοινοβουλίου παρουσιαζόταν ως η έσχατη παραχώρηση για τη συνταγματική αποδοχή μιας πολιτικής πραγματικότητας, που άρχισε να σχηματίζεται μετά τον Μεγάλο Πόλεμο και κατέληξε στην εκ βάθρων κοινοβουλευτικοποίηση των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών μετά το πέρας των εχθροπραξιών. Η κοινοβουλευτική εκπροσώπηση προέβαλε ως η αναγκαία διέξοδος για να βρει ερείσματα η δημοκρατική αρχή, σε συνδυασμό μάλιστα με την άνοδο της αστικής τάξης, έναντι του μοναρχίας²¹⁸. Σε αυτές τις συνθήκες, η ανάδειξη χαρισματικών ηγετών που μπορούσαν να προσδιορίσουν το νέο πολιτικό αποτελούσε σημείο ύψιστης σημασίας

²¹⁶ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 163

²¹⁷ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 230

²¹⁸ Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ. 118

για τον Weber, μιας και ο ίδιος γνώριζε ότι η κοινοβουλευτικοποίηση «δεν θα ερχόταν από μόνη της»²¹⁹.

Από το πρώτη στιγμή, η φιλελεύθερη στροφή στο πολιτειακό σύστημα, δεν ικανοποίησε μεγάλο μέρος των επιχειρηματικών κύκλων, των πολιτικών δυνάμεων και της γερμανικής διανόησης²²⁰. Ο αντικοινοβουλευτισμός άλλωστε ήταν πολύ διαδεδομένος ως θεωρία στους θεωρητικούς και πολιτικούς κύκλους στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Με έννοιες όπως ισότητα, κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση και δικαιώματα να κάνουν την εμφάνιση τους, ξέσπασε ένας έντονος διάλογος στο εσωτερικό της χώρας για τη νέα αυτή κατάσταση.

Ένας από τους πιο διακεκριμένους Γερμανούς νομικούς, πολιτειολόγους της εποχής, ο Carl Schmitt, ήταν από τους κυριότερους εκφραστές αυτής της τάσης αντίδρασης. Στο στόχαστρό του βρέθηκε τόσο η φιλελεύθερη Συνταγματική θεωρία του κράτους, όσο και η κοινοβουλευτικοποίηση της Γερμανικής πολιτικής. Στην πρώτη περίπτωση, επειδή το κράτος υπαγόταν στους νόμους, γινόταν δηλαδή ένας εκτελεστής των σκοπών που καθορίζονταν από τους εκπροσώπους της νομοθετικής συνέλευσης και στη δεύτερη περίπτωση, αυτή την κοινοβουλευτικοποίησης, επειδή η πολιτική κυριαρχείται από μια άσκοπη «ατελείωτη συζήτηση» των εκπροσώπων της κοινοβουλευτικής συνέλευσης²²¹.

Η μορφή του κοινοβουλευτικού συστήματος όμως που ονειρευόταν ο Weber, στηριζόταν στη συνύπαρξη της λαϊκής αντιπροσώπευσης και της χαρισματικής ηγεσίας. Θεωρητικά, η θεσμική συμμετοχή του λαού, μέσω των αντιπροσώπων, στην πολιτική ζωή της Γερμανίας, θα απέτρεπε την υπέρμετρη συγκέντρωση εξουσίας στα χέρια του χαρισματικού ηγέτη και ο δημοψηφισματικός χαρακτήρας του θα αποτελούσε δικλείδα ασφαλείας για τη νεοσύστατη δημοκρατία.

Στην ιστορική περίπτωση της Γερμανίας οι θέσεις του Weber εν μέρει διαψεύστηκαν. Ο φόβος για την παλινόρθωση του παλαιού και για την αποπολιτικοποίηση που επιφέρει η γερμανική γραφειοκρατία όταν καλείται να πάρει πολιτικές αποφάσεις, οδήγησαν τον Weber να προσαρμόσει την έννοια και τη λειτουργία της δημοκρατίας στο δημοψηφισματικό ηγέτη. Δεν πρέπει να ξεχνάμε επίσης ότι η δημοψηφισματική ηγεσία υπόκειται κυρίως στο χάρισμα το οποίο λαμβάνει αντιαισθητικό χαρακτήρα, και σε δεύτερο επίπεδο στη νόμιμη αρχή. Στη δημοκρατία της Βαϊμάρης όμως επιβεβαιώθηκε ο κίνδυνος εξέλιξης της δημοψηφισματικής ηγεσίας σε χαρισματικό αυταρχισμό.

Αυτά τα γεγονότα ώθησαν τον Wolfgang Mommsen να ασκήσει δριμεία κριτική στις θέσεις του Weber για τη δημοψηφισματική ηγεσία. Ο Mommsen κατηγορεί τον Weber ότι αντικατέστησε τη νόμιμη δημοκρατική αρχή της αντιπροσώπευσης και τους περιορισμούς του Συντάγματος με την δημοψηφισματική δημοκρατία, την οποία κατέταξε ως άλλη μία εκδοχή των θεωριών της δημοκρατικής ελίτ²²².

²¹⁹ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ . 268

²²⁰ Αυτ., σελ . 175

²²¹ Mouffe Chantal, «C.Schmitt and the paradox of liberal democracy», *Paul Hirst Schmitt's decisionism*, Verso, Λονδίνο, 1999, σελ 16

²²² Mommsen j. Wolfgang, *Max Weber and German Politics 1890-1920*, ό.π., σελ 402

Η πίστη του Weber στον αυξημένο ρόλο του χαρισματικού δημοψηφισματικού ηγέτη, σε συνδυασμό με τη δεδηλωμένη υποταγή βασικών δημοκρατικών αξιών στα συμφέροντα μιας εθνικής πολιτικής, ώθησαν τον Mommsen να υποστηρίξει ότι ο Carl Schmitt βασίστηκε στις δικές του αναλύσεις στην κριτική που άσκησε στη δημοκρατία της Βαϊμάρης. Ο Schmitt, εκμεταλλευόμενος τις θέσεις του Weber πάνω στο δημοψηφισματικό ηγέτη, βρήκε αφορμή να μιλήσει για τον κυρίαρχο και το ρόλο που αυτός έχει στην έκτακτη κατάσταση. «Κυρίαρχος είναι αυτός ο οποίος αποφασίζει για την κατάσταση έκτακτης ανάγκης»²²³. Ο Schmitt προέκρινε, σαν εγγυητή και φύλακα του Συντάγματος στην οριακή κατάσταση της έκτακτης ανάγκης, τον Πρόεδρο του Ράϊχ και όχι τα δικαστήρια ή το κοινοβούλιο. Η ειδική νομιμοποίηση του Προέδρου δεν στηριζόταν στη νομιμότητα, αλλά στην άμεση εκλογή του από τον λαό, άρα στη λαϊκή βούληση. Ο Schmitt διατύπωσε το επιχείρημά του βασιζόμενος στο άρθρο 48 του Συντάγματος της Βαϊμάρης²²⁴, το οποίο χορηγούσε στον Πρόεδρο απεριόριστες έκτακτες εξουσίες. Αυτές έδιναν τη δυνατότητα στον πρόεδρο να καταπολεμήσει τον κίνδυνο που ενείχε ένας ανεξέλεγκτος κομματικός πλουραλισμός, ο οποίος μπορούσε να καταστρέψει εκ των έσω την πολιτική ενότητα σε μια περίοδο κρίσης²²⁵. Κατά τον Mommsen, οι θέσεις του Weber για τη χαρισματική ηγεσία, σε συνδυασμό με τη ριζοσπαστική τυποποίηση της έννοιας των δημοκρατικών θεσμών, βοήθησε, έστω και μόνο οριακά, «τον γερμανικό λαό να εκδηλώσει την υποστήριξή του σε έναν ηγέτη και κατά συνέπεια στον Adolf Hitler»²²⁶.

Το καισαρικό στοιχείο του δημοψηφισματικού ηγέτη αποτελούσε όντως, στη σκέψη του Weber, σύμφυτο χαρακτηριστικό του σύγχρονου κράτους²²⁷. Έτσι ενώ υποστήριζε την ύπαρξη ενός ισχυρού κοινοβουλίου, από την άλλη τον ενδιέφερε η συνύπαρξή του με έναν ισχυρό πρόεδρο, ο οποίος μάλιστα θα πρέπει να εκλέγεται απευθείας από τον λαό, διατηρώντας μια αυτοτελή πολιτική υπόσταση. Σύμφωνα με τον Weber, η τάση κοινοβουλευτικοποίησης που άρχισε να διαφαίνεται στις μαζικές δημοκρατίες των γραφειοκρατικών δυτικών κρατών, δεν ενεργοποίησε αυτομάτως τη θετική συμμετοχή των πολιτών στην άσκηση της κρατικής εξουσίας. Αρχικά διεύρυνε μόνο το νομιμοποιητικό έρεισμα του αρχηγού της εκτελεστικής εξουσίας, ο οποίος στο εξής έπαυε να εκλέγεται από μία κάστα ολίγων και ταυτόχρονα έθετε την εκλογή του στην κρίση του συνόλου του λαού, μέσω της καθολικής και άμεσης ψηφοφορίας²²⁸.

Ο Weber διατύπωσε αρκετές θέσεις για το ρόλο και τις αρμοδιότητες του Προέδρου σε περιστάσεις κρίσης (όπως το περίφημο άρθρο 48 του νέου Συντάγματος της Γερμανίας). Σε περιόδους κρίσης ο Πρόεδρος, επειδή ακριβώς ήταν εκλεγμένος από τον λαό, διατηρούσε αυξημένες αρμοδιότητες ως προς την αντιμετώπιση της κρίσης

²²³ Schmitt Carl, *Πολιτική Θεολογία*, μτφρ Κονδύλης Παναγιώτης, εκδόσεις Λεβιάθαν, Αθήνα 1994 σελ. 2

²²⁴ Αγγελίδης Μανόλης, «Βαϊμάρη: Σύνταγμα και Έκτακτη Ανάγκη», *Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και οι Σημερινές «Αναβιώσεις» της*, εκδόσεις Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, Αθήνα 2012, σελ 77

²²⁵ Schmitt Carl, «The Dictatorship of the Reich president according to Art 48 of the Reich Constitution», *Constellations τόμος 18 τεύχος 3*, 2011 σελ 308

²²⁶ Mommsen J. Wolfgang, *Max Weber and German Politics 1890-1920*, ό.π., σελ 410

²²⁷ Giddens Antony, *Πολιτική και Κοινωνιολογία στη Σκέψη του Max Weber*, ό.π., σελ. 36

²²⁸ Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου ...*, ό.π., σελ 125

εντός του πλαισίου του νόμου, ενώ παράλληλα γνώριζε ότι η θέση του ήταν θεσμικά κατοχυρωμένη. Όμως γνώριζε επίσης ότι κάθε απόπειρα, από πλευράς του, κατάχρησης των εξουσιών που του εμπιστευόταν η χώρα, θα τον οδηγούσε στην κρεμάλα. Στο κείμενο του, ο Πρόεδρος του Ράϊχ σημειώνει: «Θα πρέπει να διασφαλίσουμε ότι ο Πρόεδρος του Ράϊχ πρέπει να βλέπει την προοπτική της αγχόνης ως ανταμοιβή σε κάθε προσπάθεια παρέμβασής του στους νόμους ή σε μια αυταρχική διακυβέρνηση. Ας αποκλείσουμε όλα τα μέλη των δυναστειών από το αξίωμα αυτό, προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε παλινόρθωση, μέσω ενός δημοψηφίσματος. Ας θέσουμε την προεδρία του Ράϊχ σε μια στέρεα δική της δημοκρατική βάση»²²⁹. Ο Weber πραγματευόταν ένα διμέτωπο αγώνα, τόσο ενάντια στην παλινόρθωση του παλαιού καθεστώτος, όσο και στη γερμανική δεξιά της εποχής του, απέναντι στην οποία στέκεται κριτικά. Στη σκέψη του Weber υπάρχει πάντα το δημοψηφισματικό στοιχείο και τον ενδιαφέρει ο ενδεχόμενος «καισαρισμός». Η απόδοση ικανότητας του «καισαρισμού», ως μιας εξουσιαστικής οργάνωσης, η οποία αναπτύσσεται συνήθως μέσα από τη δημοκρατία, βασίζεται εν γένει, από τεχνική άποψη, στο ότι ο καίσαρας «είναι ελεύθερος, αδέσμευτος εκ παραδόσεως, έμπιστος των μαζών και, ακριβώς γι' αυτό, απεριόριστος κύριος ενός επιτελείου άκρως πιστοποιημένων αξιωματικών και υπαλλήλων, που έχουν επιλεγεί ελεύθερα, προσωπικά από αυτόν και χωρίς αναφορά σε κάποια παράδοση και άλλα κριτήρια»²³⁰.

Ο Weber εμπνεύστηκε τον σύγχρονο χαρισματικό ηγέτη, ως συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας στον μοντέρνο κόσμο. Θεώρησε τη θεσμική και πολιτική δυναμική, που μπορούσε να αναπτυχθεί γύρω από το πρόσωπό του, κομβικής σημασίας για την αντιμετώπιση των προκλήσεων του νεοτερικού καπιταλιστικού κράτους και της σύγχρονης γραφειοκρατικής οργάνωσης. Οι αρχές της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και του σεβασμού για τις ατομικές και πολιτικές ελευθερίες θα πραγματώνονταν με τη δράση του χαρισματικού ηγέτη, στην κατεύθυνση της εμπέδωσης του φιλελεύθερου ιδεώδους και της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας.

Σε αυτόν τον απομαγευμένο κόσμο, ο Weber προσπάθησε να συρρικνώσει την εμβέλεια του χαρίσματος στο πρόσωπο του δημοψηφισματικού ηγέτη, προκειμένου αυτό να μην εκλείψει εντελώς. Θεώρησε ότι η εισαγωγή του χαρίσματος, με την κοινωνιολογική του προσέγγιση αδύνατη στη σύγχρονη Γερμανία και γι' αυτό προσπάθησε να το περιορίσει σε μία περισσότερο προσωπική διάσταση παρά να την αφήσει έρμαιο του χαρισματικού κινήματος στο συμβολικό, λόγω της νεοτερικότητας και της πολυθεΐας των αξιών.

Ε. Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ

Στο πρόσωπο του πολιτικού ηγέτη ο Weber βρήκε τον ήρωα που ήταν απαραίτητος για να συνενώσει διαφορετικές πολιτικές απόψεις, να ανοικοδομήσει την εύθραυστη πολιτική δημόσια σφαίρα στη Γερμανία, να κομίσει νέες αξίες, να ανανοηματοδοτήσει την πολιτική και να αποτελέσει τον εγγυητή του νέου

²²⁹ Weber Max, «The President of the Reich», *Political Writings*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994 σελ. 305.

²³⁰ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, ό.π., σελ. 32

δημοκρατικού πολιτεύματος, με συναίνεση και υπευθυνότητα. Με τη θεσμοθέτηση του Συνταγματικού Κράτους στη Δύση, η έννοια του πολιτικού ηγέτη συνδέθηκε με την έννοια του κομματικού ηγέτη²³¹. Τα κόμματα αποτέλεσαν βασικό θεσμικό πυλώνα στη σύγχρονη δημοκρατία, αλλά για να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στη σύγχρονη πολιτική συνθετότητα ήταν απαραίτητη η ανάπτυξη αντίστοιχων γραφειοκρατικών διαδικασιών. Η ίδια η δύναμη των κομμάτων στηρίζεται ακριβώς στην ποιότητα της οργάνωσης της γραφειοκρατίας²³². Όμως η γραφειοκρατικοποίηση της κομματικής ζωής είχε πολλές φορές ως συνέπεια οι κομματικοί αγώνες να μην προσβλέπουν σε αντικειμενικούς στόχους, αλλά στην πατρωνία δημοσίων αξιωμάτων²³³. Αυτό δημιουργεί μια αναντιστοιχία μεταξύ των συμφερόντων των οργανωμένων μαζών στους κόλπους ενός κόμματος από τη μία και των συμφερόντων της υπαλληλίας που ενσαρκώνει τον κομματικό οργανισμό από την άλλη²³⁴. Ο Weber, αντιλαμβανόμενος τις συνθήκες στις οποίες διεξαγόταν ο πολιτικός αγώνας, δεν πίστευε στην «κατάργηση» της κομματικής γραφειοκρατίας προς όφελος μιας κενής και αόριστης δημοκρατικοποίησης. Αντίθετα, υποστήριζε ότι μια μικρή, ευέλικτη κομματική ελίτ ήταν αυτή που έπρεπε να κυριαρχεί στην πολιτική δράση και οι ακόλουθοι θα έπρεπε να υπακούν σε αυτή²³⁵. Αυτό που διέκρινε ο Weber ήταν η ανάδειξη, από τις γραμμές του κόμματος, εκείνου του πολιτικού ηγέτη που θα κατάφερνε να χαλιναγωγεί την κομματική γραφειοκρατία, που θα καθόριζε τις αξίες και τους στόχους που θα έπρεπε να εξυπηρετηθούν, με λίγα λόγια τον χαρισματικό ηγέτη που θα έθετε τη ζωή του στην υπηρεσία μιας υπόθεσης και «θα ζούσε για την πολιτική και όχι από την πολιτική». Ο πολιτικός αυτός πρέπει «να απολαμβάνει την απλή κατοχή εξουσίας, που ασκεί ή τροφοδοτεί την εσωτερική του ισορροπία και την αυτοπεποίθησή του με τη συνείδηση, ότι η ζωή του έχει νόημα μόνο όταν υπηρετεί μια υπόθεση»²³⁶.

Ο Weber προσπάθησε με επίμονο τρόπο, κυρίως στα πολιτικά του κείμενα, να σκιαγραφήσει τα χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει ένας πολιτικός που ζει για την πολιτική. Επεσήμανε σθεναρά πως αυτός που ασχολείται με την πολιτική, πρέπει να έχει «μια ζωή που δεν επηρεάζεται από οικονομικές καταγίδες» και να είναι «οικονομικά διαθέσιμος», ούτως ώστε αυτή η διαθεσιμότητα να εξυπηρετεί πολιτικούς σκοπούς «τόσο εξωτερικά, όσο και κυρίως εσωτερικά»²³⁷. Η «εσωτερική διαθεσιμότητα» που αναφέρει ο Weber αφορά την οικονομική ανεξαρτησία και την «απόσταση» που πρέπει να έχει αυτός που ασκεί το επάγγελμα του πολιτικού. Μια απόσταση από τις «καθημερινές συγκρούσεις συμφερόντων στην ιδιωτική οικονομική σφαίρα»²³⁸. Ο Weber ήταν επιφυλακτικός απέναντι στις φτωχές μάζες

²³¹ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 99

²³² Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 153

²³³ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 109

²³⁴ Michels Robert, *Κοινωνιολογία των Πολιτικών Κομμάτων στη Σύγχρονη Δημοκρατία*, μτφρ Ανδρουλιδάκης Γιώργιος, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1997 σελ. 536

²³⁵ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 174

²³⁶ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 105

²³⁷ Weber Max, «Suffrage and Democracy in Germany», ό.π., σελ. 110

²³⁸ Αυτ.

που ασχολούνταν με την πολιτική «γιατί έπρεπε καθημερινά να μάχονται για την επιβίωσή τους», συνθήκη που τους μετέτρεπε σε «πιο ευαίσθητους σε συναισθηματικά κίνητρα και πάθη» πολιτικούς, αντίθετα με τα «ψύχραιμα μυαλά» αυτών που ο πλούτος τους επέτρεπε να «σκέφτονται υπεράνω αυτής της ανάγκης»²³⁹. Αντίστοιχο ζήτημα «διαθεσιμότητας» αντιμετωπίζει κι ο επιχειρηματίας, καθώς και για αυτόν είναι αρκετά δύσκολο «να αντικατασταθεί στην επιχείρησή του»²⁴⁰, συνεπώς είναι αντιστοίχως δύσκολο να αφοσιωθεί στην πολιτική.

Για την περαιτέρω ανάλυση των χαρακτηριστικών του πολιτικού ήρωα, όπως τον περιέγραψε ο Weber, θα ανατρέξουμε και πάλι στις νομιμοποιήσεις της εξουσίας. Ο Weber θα υπογραμμίσει πως στην κοινωνία της νεωτερικότητας «η συνηθέστερη μορφή νομιμοποίησης της εξουσίας είναι η νομοτυπία, η συμμόρφωση προς τους κανόνες»²⁴¹. Παρότι η νομότυπη εξουσία είναι και η συνηθέστερη, ο Weber θα προσπαθήσει να ορίσει τη διακριτή θέση που έχει το χάρισμα στον σύγχρονο κόσμο και στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού κράτους. Το χάρισμα δεν συνιστά ξεπερασμένη έννοια, με αναφορά μόνο στις προνεωτερικές εποχές, αλλά κατέχει σημαντικό ρόλο στο σήμερα. Θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε πως όταν ο Weber περιγράφει τις τρεις νομιμοποιήσεις της εξουσίας έχουμε να πραγματευτούμε τρεις ιδεότυπους. Η πραγματικότητα είναι πολύ πιο σύνθετη κι οι τρεις νομιμοποιήσεις αλληλοδιαπλέκονται. Ο Weber άλλωστε θα τονίσει ότι οι «θεωρητικές κατασκευές», όπως είναι οι ιδεότυποι, «υπάρχουν αποκλειστικά για την εξυπηρέτηση της γνώσης της πραγματικότητας, την οποία δεν προσφέρουν διόλου οι ίδιες, γιατί συντρέχουν κι άλλα περιστατικά και σειρές κινήτρων, τα οποία δεν περιέχονται στις προϋποθέσεις τους»²⁴². Επίσης οφείλουμε να έχουμε κατά νου ότι, στην ανάλυση του Weber, οι νομιμοποιήσεις της εξουσίας δεν ακολουθούν μια εξελικτική διαδικασία, αλλά υλοποιούνται ταυτόχρονα όλες μαζί στο παρόν.

Ο Weber, στο τέλος της ομιλίας του με τίτλο *Η πολιτική ως επάγγελμα*, θα προσδιορίσει τρεις ιδιότητες αποφασιστικής σημασίας που πρέπει να συγκεντρώνει ο πολιτικός του σήμερα: «πάθος, αίσθημα ευθύνης και αίσθηση του μέτρου». Ο Weber διευκρινίζει ότι το πάθος που οφείλει να έχει ένας πολιτικός δεν αφορά μια «εσωτερική συμπεριφορά», ούτε συνιστά «στείρα εξάρτηση», αλλά συνίσταται στην «παράφορη αφοσίωση σε μια υπόθεση στο θεό ή στο διάβολο που είναι κύριος του»²⁴³. Εξετάζοντας τις αναφορές του Weber για το πάθος, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι διατηρεί μια επιφύλαξη απέναντι σε πράξεις ορμώμενες από το θυμικό και προκρίνει την ιδιότητα του χαρίσματος ως πηγή προσωπικής έμπνευσης. Αυτός είναι κι ο λόγος που παραθέτει, μαζί με το πάθος, το αίσθημα ευθύνης, τη σημασία της ανάληψης της ευθύνης των πράξεων και των αποφάσεων ενός

²³⁹ Αυτ., σελ. 113

²⁴⁰ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 107

²⁴¹ Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία*, τόμος 1, ό.π., σελ. 39

²⁴² Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 187

²⁴³ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 149

πολιτικού. Όμως, κατά την γνώμη μας, η αποφασιστικής σημασίας ιδιότητα ενός πολιτικού, όπως την παρουσιάζει ο Weber, είναι η αίσθηση του μέτρου και της κρίσης. Η «αίσθηση του μέτρου» [Augenmaß]²⁴⁴ είναι η «ικανότητα να αφήνει την πραγματικότητα, με εσωτερική συγκέντρωση και ηρεμία, να επιδρά επάνω του». Είναι λοιπόν αναγκαίο να διατηρεί «απόσταση από τα πράγματα και τα πρόσωπα». «Η έξη της απόστασης» είναι η «σταθερή δάμωση της ψυχής», η οποία διακρίνει «τον πολιτικό που έχει πάθος και τον διαφοροποιεί από τον απλό ερασιτέχνη πολιτικό με τη στείρα έξαρση»²⁴⁵.

Ο Weber θα χρησιμοποιήσει με αμφίσημο τρόπο την έννοια του δημαγωγού στα κείμενα του για να περιγράψει τύπους πολιτικών ηγετών. Έτσι, θα ισχυριστεί ότι στην συνταγματική δημοκρατία ο δημαγωγός είναι «ο τυπικός πολιτικός ηγέτης στην Δύση»²⁴⁶, ο ηγέτης ο οποίος στηρίζεται στην πίστη των μαζών προς το πρόσωπό του και όχι στην εμπιστοσύνη μικρότερων ελίτ. Ο Weber ορίζει την έννοια του δημαγωγού εμπνεόμενος από τον πολιτικό ήρωα της αρχαίας Ελλάδας και μεταφέρει τα χαρακτηριστικά της ρητορικής δεινότητας και της αμεσότητας του λόγου στη σύγχρονη εποχή και τη σύγχρονη πολιτική ηγεσία, υπό τη μορφή αρχηγού κοινοβουλευτικού κόμματος²⁴⁷, προσδιορίζοντας έτσι τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου χαρισματικού ηγέτη. Από την άλλη, ο Weber θα χρησιμοποιήσει και πάλι το δημαγωγό για να περιγράψει τον τύπο του πολιτικού ηγέτη που χρησιμοποιεί τη λάμψη της προσωπικότητάς του για να γοητεύσει το λαό, αλλά ταυτόχρονα λειτουργεί με έλλειψη αντικειμενικότητας και ευθύνης²⁴⁸.

Ο Weber αντιτάχθηκε, με σφοδρότητα στο μοντέλο του καθαρού «πολιτικού της δύναμης» (power politician). Απέρριψε κατηγορηματικά τον «πολιτικό της δύναμης» γιατί πίστευε «ότι μπορεί να δίνει την εντύπωση ότι μπορεί να λειτουργεί έντονα αλλά κατ' ουσίαν επιδρά στο κενό και άνευ νοήματος. Η πολιτική αυτή είναι προϊόν «ενός τιποτένιου και επιπόλαιου μπλαζεδισμού μπροστά στο νόημα του ανθρώπινου πράττειν, η οποία δεν έχει καμία σχέση με τη συνείδηση της τραγικότητας με την οποία κάθε πράξη, ιδιαίτερα όμως η πολιτική, είναι αληθινά συνυφασμένη»²⁴⁹. Είναι ενδιαφέρον ότι η κύρια ένσταση του Weber στην «πολιτική της δύναμης» δεν έγκειται στον απεριόριστο και αυθαίρετο χαρακτήρα της, αλλά στο συμβολικό

²⁴⁴ Gane Nicholas, *Max Weber and Postmodern Theory*, Palgrave, Νέα Υόρκη, 2002, σελ 67. Ο Weber χρησιμοποιεί τη λέξη «Augenmaß», λέξη η οποία μεταφράστηκε στα αγγλικά ως proportion από τους Gerth και Mills στο *From Max Weber: Essays in Sociology* σελ 116, δηλαδή «αναλογία», και ως «judgement» από τους Lassman και Spiers στο «Parliament and Government in Germany», *Political Writings* σελ 352, δηλαδή «κρίση». Ο Gane, όμως, σωστά επισημαίνει ότι ο όρος «Augenmaß» δεν συνιστά ούτε «μαθηματική αναλογία» ούτε πρέπει να συγχέεται με την καντιανή κρίση [Urteil]. Ο Μ. Κυπραίος σωστά μεταφράζει το «Augenmaß» ως αίσθηση του μέτρου, όχι με την έννοια της μετριοπάθειας αλλά με την έννοια της απόστασης, της αίσθησης των αναλογιών και της κρίσης.

²⁴⁵ Αυτ., σελ. 150

²⁴⁶ Αυτ., σελ. 121

²⁴⁷ Αυτ., σελ. 99

²⁴⁸ Αυτ., σελ. 151

²⁴⁹ Αυτ.

έλλειμμα και την αδυναμία της να επηρεάζει τις συλλογικές αναπαραστάσεις και να συνδράμει στη συνειδητοποίηση της πολιτιστικής αξίας. Αυτή η πολιτική επιδιώκει δύναμη για χάρη της ίδιας της δύναμης και συνεπώς δεν αποτελεί τίποτα περισσότερο από μια σπατάλη. Τα μέσα της πολιτικής γίνονται στόχοι του πολιτικού. Αυτή η ανατροπή των νοημάτων σημαίνει μια σειρά πραγμάτων. Το τέλος των σχέσεων που οριοθετεί η χρήση της δύναμης, την κατάλυση της συμβολικής δυναμικής των σχέσεων και την αποτυχία επηρεασμού προσανατολισμένων αξιών²⁵⁰.

Ο Weber υποστήριξε ότι οι ανθρώπινες πράξεις δημιουργούν ή ορίζονται σε αναφορά προς αξίες. Ωστόσο στο πλαίσιο της «απομάγευσης του κόσμου», οι τελικές και υπέρτατες αξίες αποσύρθηκαν από τις δημόσιες και κοινωνικές σχέσεις²⁵¹. Αυτό που επικρατεί σε όλες τις σφαίρες της ανθρώπινης δραστηριότητας είναι μια πολυθεΐα αξιών. Στη νεότερη εποχή δύο αυτόνομες αξιακές σφαίρες, όπως η πολιτική και η ηθική, αλληλοδιαπλέκονται. Όπως έχουμε αναφέρει, το αποφασιστικό μέσο της πολιτικής, για τον Weber, είναι η βία κι όταν αυτό συναντά την ηθική αυτόματα δημιουργεί σημεία έντασης. Ο Weber θα επιδιώξει να διαχωρίσει τον πολιτικό που είναι κατάλληλος για την πολιτική από τον ερασιτέχνη, μεταχειριζόμενος δύο ηθικές διαστάσεις. Ο χώρος της πολιτικής δράσης περιστρέφεται γύρω από δύο ηθικούς πόλους, την ηθική της ευθύνης και την ηθική της πεποίθησης. Ο ένας πόλος είναι η γραφειοκρατική λογική, η πολιτική της ρουτίνας, η πολιτική που ενστερνίζεται τη λογική της τεχνοκρατικής αναπαραγωγής. Ο δεύτερος πόλος είναι η λογική της απόλυτης εξυπηρέτησης μιας υπέρτερης αξίας, η πολιτική του σκοπού, η πολιτική στάση που βασίζεται στην πεποίθηση, μια λογική διαρκούς επανάστασης. Πίσω από αυτές τις δύο ηθικές στάσεις βρίσκεται η ιδεοτυπική ανάλυση του Weber για τους τύπους της κοινωνικής δράσης, την ορθολογική δράση ως προς το σκοπό και την ορθολογική δράση ως προς την αξία.

Η ηθική της ευθύνης αντιπροσωπεύει τον πολιτικό ο οποίος λαμβάνει υπόψη τον αντίκτυπο των πράξεών του. Εκείνος ο πολιτικός που λειτουργεί με βάση αυτό το ηθικό πρόταγμα, θα πρέπει να είναι διατεθειμένος να αποδεχθεί ακόμα και «διαβολικές δυνάμεις που είναι κρυμμένες σε κάθε βία»²⁵². Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί λογική συνείδησης της ευθύνης, αναγνώρισης της πραγματικότητας της ζωής, καθώς και συναίσθησης του μέτρου, πέραν του οποίου ελλοχεύει το χαοτικό αστάθμητο. Από την άλλη, ο Weber θα επισημάνει μια έτερη ηθική στάση στην πολιτική, η οποία εκπορεύεται από ένα άπιαστο ιδανικό, μία υπέρτατη αξία που κινητοποιεί τον κόσμο και τον αναγκάζει να επιφέρει στην πραγματικότητα ανατροπές, ούτως ώστε να πλησιάσει το στόχο του. Αυτή είναι η πολιτική της πεποίθησης, όπου τα πάντα γίνονται για χάρη του ιδανικού. Ταυτόχρονα όμως, ο Weber θα προειδοποιήσει ότι η ηθική της πεποίθησης

²⁵⁰ Calyvas Andreas, *The Politics of the Extraordinary*, ό.π., σελ. 36

²⁵¹ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 127

²⁵² Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 164

«αποτυγχάνει να λύσει το πρόβλημα της δικαίωσης των μέσων από τον σκοπό»²⁵³. Η πιστή ακολουθία της ηθικής της πεποιθήσης ενέχει τον κίνδυνο ο πολιτικός ηγέτης να μετατραπεί σε έναν «χιλιαστή προφήτη», ο οποίος, για την επίτευξη του στόχου του, δεν θα διστάσει να θυσιάσει το οτιδήποτε. Για παράδειγμα, η δικαιολόγηση της βίας στο όνομα μίας ανώτερης αξίας σήμαινε δράση χωρίς να συνυπολογίζονται οι επιπτώσεις της. Ο Weber έκρινε αυτήν την πολιτική στάση ως ανεύθυνη και πολιτικά ανώριμη²⁵⁴. Σκιαγραφεί την ηθική της πεποιθήσης ως μια πρακτική που αντιπροσωπεύει τον θρησκευτικό λόγο, «ο χριστιανός πράττει το σωστό και αφήνει τα αποτελέσματα στο χέρι του Κυρίου»²⁵⁵. Η «επί του Όρους Ομιλία» ως πολιτική θέση αποτελεί, κατά τον Weber, την καθαρότερη μορφή αυτού του είδους της ηθικής, αλλά αποτελεί θέση που δεν αρμόζει σε αυτόν που θέλει να ασχοληθεί με την πολιτική. Στο βαθμό που η βία αποτελεί αποφασιστικό μέσο της πολιτικής, δεν αναζητά «τη σωτηρία της δικής του ψυχής και των άλλων σε αυτή, γιατί η πολιτική έχει εντελώς διαφορετικά προβλήματα, που μπορούν να επιλυθούν μόνο μέσω της βίας»²⁵⁶. Η αναζήτηση λύτρωσης, μέσω του πνευματικού εξαγνισμού που προσφέρει μια απόλυτη ηθική, δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί στην πολιτική. Η συναισθηματική πειθώ μέσω της ηθικής της πεποιθήσης, η οποία επενεργεί χωρίς την εκ των προτέρων συνειδητοποίηση των συνεπειών που μπορεί να έχει μια πράξη, μπορεί να είναι ένα απατηλό πρόταγμα μιας κατά τα λοιπά επαναστατικής πράξης.

Με μια πρώτη ματιά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Weber προκρίνει την ηθική της ευθύνης ως αυτή που αρμόζει περισσότερο σε έναν πολιτικό. Όμως, οφείλουμε να παρατηρήσουμε με περισσότερη προσοχή μια σειρά ζητημάτων. Η ηθική της πεποιθήσης και η ηθική της ευθύνης δεν αποτελούν δύο αντιθετικές στάσεις. Ο πολιτικός, για να απαντήσει σε αυτό το δίπολο, πρέπει να ανατρέξει στην παράμετρο της επιστήμης. Όμως θα πρέπει να θυμόμαστε ότι μία εμπειρική επιστήμη «δεν μπορεί να διδάξει κανέναν τι οφείλει, αλλά μόνο τι μπορεί και τι θέλει»²⁵⁷. Αυτό που εν τέλει χρειάζεται είναι ο συνδυασμός των δύο ηθικών. Ο πολιτικός, στα μάτια του Weber, θα πρέπει να βρίσκεται μέσα στην πραγματική ζωή και να σταθμίζει τις συνέπειες των πράξεών του, ενώ παράλληλα θα πρέπει να είναι εσωτερικά έτοιμος για μια ενδεχόμενη ετερογονία των σκοπών του. Επίσης, στο μέτρο του δυνατού, θα πρέπει να είναι προετοιμασμένος να κρίνει ποιές μπορεί να είναι οι συνέπειες των επιλογών του. Επομένως ο πολιτικός χρειάζεται να συστρατευθεί σε κάποια ιδέα. Εάν όμως στις προνοεοτερικές εποχές υπήρχε σύμπτωση ιδεολογίας και αξιών στην κοινωνία, στη σύγχρονη πολιτική με τον πλουραλισμό αξιών, δεν υπάρχει κανένα θέσφατο.

Η επιλογή, επομένως, της αξίας που θα υπηρετήσει ο πολιτικός είναι θεμελιώδες ζήτημα, αλλά εάν η υπηρετήση αυτής της ιδέας υπαχθεί στην ηθική της πεποιθήσης,

²⁵³ Αυτ., σελ. 159

²⁵⁴ Weber Max, «Parliament and Government in Germany», ό.π., σελ. 231

²⁵⁵ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 157

²⁵⁶ Αυτ., σελ. 165

²⁵⁷ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 70

μπορεί να επιφέρει καταστροφικά αποτελέσματα. Ο Weber θα καταλογίσει μια τέτοια προσέγγιση στη πολιτική, διάφορους πολιτικούς της εποχής του. Στο στόχαστρό του θα βρεθούν ριζοσπαστικές σοσιαλιστικές ομάδες που χρησιμοποιούν «παιδική συνθηματολογία»²⁵⁸, καθώς και εθνικιστές πολιτικοί που ζητούσαν εκδίκηση για την ήττα της Γερμανίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατά τον Weber, όταν κάποιος έχει συνείδηση της ιστορίας, τότε δεν μπορεί να έχει ως όραμα την απόλυτη επιβολή των δικών του αξιών, διότι αναγνωρίζει τον αναπόφευκτο πλουραλισμό, την πολλαπλότητα αξιών οι οποίες, μολονότι ενδέχεται να βρίσκονται σε σύγκρουση μεταξύ τους, ωστόσο αποτελούν σημείο ταύτισης για τμήματα του κοινωνικού και πολιτικού γίνεσθαι και, ως τέτοια, θα πρέπει να αναγνωρίζονται και να συνυπάρχουν.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στα κεφάλαια τα οποία προηγήθηκαν προσπαθήσαμε να κάνουμε μια ανασκόπηση βασικών εννοιών της βεμπεριανής κοινωνιολογίας και να εξετάσουμε την πολιτική οπτική του μεγάλου Γερμανού στοχαστή. Σε αυτήν την αναδρομή αναλύσαμε βασικές θέσεις του Weber γύρω από την ιστορία, τον ανθρώπινο πράττειν, την επιστήμη, την απομάγευση του κόσμου και τη διαδικασία εξορθολογισμού στη Δύση. Ταυτόχρονα προσεγγίσαμε έννοιες όπως η βία και το κράτος και εξετάσαμε τον τρόπο με τον οποίο αλληλοδιαπλέκονται, για να φθάσουμε στο κομβικής σημασίας, για την κατανόηση του έργου του Weber, ζήτημα της νομιμοποίησης της εξουσίας. Αναλύσαμε πτυχές της νομότυπης και χαρισματικής εξουσίας ανατρέχοντας στα κοινωνιολογικοπολιτικά κείμενα του Max Weber, εντοπίσαμε αντινομίες και εντάσεις στα γραπτά του και επικεντρωθήκαμε στα σημεία που θα μπορούσαν να δώσουν μια ξεκάθαρη εικόνα για τον πολιτικό του ορίζοντα.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του μεγάλου γερμανού στοχαστή είναι η δυνατότητά του να αναγνωρίζει τη μοναδικότητα των ιστορικών χαρακτηριστικών της εκάστοτε εποχής. Αυτό του επέτρεψε να διακρίνει τις τεκτονικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν, κατά την ιστορική περίοδο στην οποία έζησε, στα άλλοτε κραταιά πολιτικά συστήματα στις δυτικές κοινωνίες και οι οποίες οδήγησαν στην εκ βάθρων αμφισβήτηση των μέχρι τότε ιδεολογικών τους παραδοχών. Τα πολιτικοκοινωνικά συστήματα, στη διαδρομή της μετάβασής τους από την προνεοτερική εποχή στη νεότερη, κι υπό την επίδραση του εξορθολογισμού, απεμπόλησαν τις καθολικές αξίες που καθόριζαν με ολιστικό τρόπο τις ζωές των ανθρώπων. Έτσι φθάσαμε στη σύγχρονη πολιτική, η οποία χαρακτηρίζεται από πολυθεΐα αξιών, οι οποίες μάλιστα δε δύνανται να ιεραρχηθούν σε ανώτερες και κατώτερες. Οι αξίες, επομένως, δεν μπορούν να αποδείξουν με αντικειμενικό τρόπο ντετερμινιστικές θέσεις. Σημασία πλέον έχει ποιες από αυτές επιλέγουμε εμείς οι ίδιοι να υπηρετήσουμε, σύμφωνα με την εκάστοτε, προσωπική μας σκοπιά. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε πως μια αξιολογική προσέγγιση στις απόψεις του Weber

²⁵⁸ Weber Max, «Suffrage and Democracy in Germany», ό.π., σελ . 89

αντιμάχεται τη θεμελιακή του αρχή του πλουραλισμό αξιών, οι οποίες αξίες πολλές φορές μάλιστα ενδέχεται να αλληλοσυγκρούονται.

Από τα πρώτο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας, φροντίσαμε να καταστήσουμε σαφή το διαχωρισμό που θέτει ο Weber ανάμεσα στην εγκυρότητα της εμπειρικής ή επιστημονικής γνώσης από τη μια και στην εγκυρότητα της αξιολογικής κρίσης από την άλλη. Η δράση του πολιτικού ηγέτη δύναται να καθοδηγηθεί από την εμπειρική γνώση που του προσφέρει η ιστορία, αλλά ποτέ η συγκεκριμένη γνώση δεν μπορεί να θεμελιώσει αξιακά τους σκοπούς για τους οποίους αγωνίζεται ο ηγέτης. Αυτή η αδυναμία κανονιστικής θεμελίωσης πολιτικών στόχων αποτελεί για τον Weber εφαλτήριο για την αντιπαράθεσή του με τις πολιτικές δυνάμεις τις εποχής του, τους μαρξιστές σοσιαλιστές και τους Γερμανούς εθνικιστές.

Σε πολύ νεαρή ηλικία ο Weber βίωσε την αναβάθμιση ισχύος του γερμανικού εθνικού κράτους με την ενοποίησή του υπό τη σιδηρά διακυβέρνηση του Bismarck, γεγονός που καθόρισε εν πολλοίς τον αξιακό του προσανατολισμό προς μια εθνική κατεύθυνση. Η διακυβέρνηση του Bismarck όμως, εκτός από την αναβάθμιση της Γερμανίας, άφησε ως παρακαταθήκη ένα προβληματικό πολιτικό σύστημα, που χαρακτηριζόταν από την έλλειψη ικανής κι υπεύθυνης ηγεσίας και την καλλιέργεια μιας απολιτικής κουλτούρας. Η θεσμική απουσία φιλελεύθερων και σοσιαλιστών από το πολιτικό γίγνεσθαι της Γερμανίας, σε συνδυασμό με την πολιτική ανωριμότητα των πολιτών, έστρεψε τους μέχρι τότε κυβερνώντες στην αναζήτηση πολιτικών λύσεων δια μέσου της επιστήμης. Αυτή η απολιτική στάση εκφράστηκε μέσω της, ούτως ή άλλως αναπόφευκτης για τη νεότερη εποχή και το σύγχρονο κράτος, τάσης προς γραφειοκρατικοποίηση. Ο Weber, με τα πολιτικά και ακαδημαϊκά κείμενά του, επιχείρησε να βρει τρόπους υπέρβασης αυτής της ανώριμης αντίδρασης και αναζήτησε πιθανά αντίβαρα στον άφευκτο εκγραφειοκρατισμό της πολιτικής ζωής. Ως πιθανή λύση αυτού του προβλήματος υπερασπίστηκε τη ριζοσπαστική για την εποχή του, λύση της κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης και της δημοκρατίας. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι προτάσεις του Weber για δημοκρατία και κοινοβουλευτισμό κινούνταν σε ένα περισσότερο κανονιστικό παρά αξιακό πλαίσιο. Η κοινοβουλευτική δημοκρατία, κατά τον Weber, ήταν η θεσμοθέτηση ενός μηχανισμού που θα επιτελούσε δύο συγκεκριμένους ρόλους. Από τη μία θα αποτελούσε έδαφος πρόσφορο για την ανάπτυξη ενός εργαλείου ελέγχου των υπαλλήλων. Απ' την άλλη θα δημιουργούσε το θεσμικό πεδίο όπου θα μπορούσαν να ανταγωνιστούν μη αποκλειόμενες πολιτικές δυνάμεις και κόμματα. Οι πολιτικοί οι οποίοι θα αναδεικνύονταν από τον κοινοβουλευτικό αγώνα, θα αποδείκνυαν την ικανότητα τους να επιλέγουν υπεύθυνα μεταξύ εναλλακτικών προτάσεων, επιχειρώντας την πρακτική εφαρμογή των αξιών που πρέσβευαν, μέσα στη κοινωνία, κάτι που δεν αποτελούσε δυνατότητα για τη γραφειοκρατία.

Το κράτος, κατά τον Weber, είναι ο χώρος που μπορεί να αναπτυχθεί η δημοκρατική πολιτική. Η πολιτική για τον ίδιο είναι αγώνας για δύναμη [Macht] μεταξύ ομάδων, μέσω εκλογικών διαδικασιών, με σκοπό τον προσωρινό έλεγχο πάνω στο κράτος. Παρατηρούμε ότι η πολιτική επομένως δεν αποσκοπεί στην επίτευξη ενός κοινού σκοπού, αλλά επικεντρώνεται περισσότερο στον διαγκωνισμό οργανωμένων συνόλων, με στόχο την απόκτηση και διανομή δύναμης, τον έλεγχο του κράτους και την κατάκτηση του επάθλου της νόμιμης επιβολής βίας. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η σχέση αξιακών ορθολογικών κινήτρων και αρχών στην πολιτική είναι

πρωτίστως και κύρια ενδεχομενική. Ο Φιλανδός καθηγητής Kari Palonen θα σχολιάσει εύστοχα ότι η δύναμη, όπως κι οι υπόλοιπες βεμπεριανές έννοιες του ανθρώπινου πράττειν, ενέχει το στοιχείο της πιθανότητας. Ως εκ τούτου, εκφράζεται ο ενδεχόμενος χαρακτήρας της πολιτικής ως δραστηριότητα, ως πιθανότητα κι ως ευκαιρία. Με αυτόν τον τρόπο ανοίγει ένας ορίζοντας δράσης, αλλά δεν καθορίζεται πώς θα πρέπει να ενεργήσει κανείς μέσα σε αυτό τον πλαίσιο²⁵⁹.

Η θέση του Weber περί ουδετερότητας του κράτους μπορεί συνεπώς να επανεξεταστεί, με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις. Η δύναμη αποτελεί κοινωνική σχέση, που καθορίζεται από κοινωνικούς δρώντες, οι οποίοι προσδιορίζονται από τη, σχετικά άνιση, δυνατότητά τους στην αγορά και την κοινωνία. Η δημοκρατική αρχή, όπως την οραματίστηκε ο Weber, προέβλεπε την ισότητα της ψήφου και των πολιτών. Ωστόσο τα δρώντα υποκείμενα μέσα σε μια κοινωνία κατέχουν άνισους πόρους και η θέση τους κατά την είσοδο στην πολιτική αρένα γίνεται από διαφορετική και συνήθως άνιση αφετηρία. Εάν όμως ο αγώνας για τη δύναμη έχει ως στόχο το κράτος, κι εάν οι πολίτες εμπλέκονται σε αυτόν τον αγώνα υπό άνισους όρους, τότε ούτε το κράτος μπορεί να διατηρήσει την απόλυτη ουδετερότητά του.

Είναι βέβαιο ότι ο Weber δεν προσέγγισε τυχαία την έννοια του κράτους υπό το πρίσμα φαινομενικής ουδετερότητας. Ήταν πεπεισμένος για τις ανισότητες που δημιουργούνται, τόσο εντός του κράτους, όσο και στη διαδικασία ανταγωνισμού των επιμέρους ομάδων. Το μοντέλο δημοκρατίας του Weber, το οποίο βασίζεται στο κράτος, εμπεριέχει τη δυνατότητα άσκησης ή απειλής άσκησης βίας, προς εκείνους τους διαγωνιζόμενους για την εξουσία που είχαν χάσει την εκλογική διαδικασία και δεν αποδέχονταν το αποτέλεσμα. Αυτό που είχε κατά νου με την ουδετεροποίηση του κράτους, ήταν να το προστατεύσει από μεμονωμένες κοινωνικές ομάδες, από πολιτικές οργανώσεις και τάξεις, από έναν εσαεί έλεγχο του κράτους που εν τέλει θα στρεφόταν ενάντια στις υπόλοιπες. Αφ' ενός φοβόταν το ενδεχόμενο παλινόρθωσης ενός μοντέλου διακυβέρνησης που εισήγαγε ο Bismarck, το οποίο βασιζόταν, πέρα από τη χαρισματική ηγεσία του ίδιου, στη γραφειοκρατική δομή με επικεφαλής τους Junkers και τη συστηματική καταπίεση των σοσιαλιστικών συνδικαλιστικών οργανώσεων και της Καθολικής εκκλησίας. Αφ' ετέρου ανησυχούσε για την έκταση που μπορούσε να λάβει μια σοσιαλιστική επανάσταση, την περαιτέρω γραφειοκρατικοποίηση της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, και την ενδεχόμενη ταξική μονοπώληση του ίδιου του κράτους. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Weber προσπαθεί να μεταφέρει τους όρους της σύγκρουσης από το ηθικό πλαίσιο του «καλού ή κακού», στο πεδίο της πολιτικής, λαμβάνοντας υπόψη το φάσμα των δυνατοτήτων της κρατικής πολιτικής. Έτσι το κράτος, στην ιδεοτυπική του ανάλυση, είναι το πλήθος ενεργητικών και παθητικών ενεργειών, μερικώς μοναδικό και μερικώς επαναλαμβανόμενο²⁶⁰, δεν σχηματίζεται ανεξάρτητα από τις πεποιθήσεις των ανθρώπων αλλά κατόπιν μιας μεταξύ τους συνθετικής διαδικασίας.

Ο Weber επισημαίνει το ζήτημα της πιθανότητας καθ' όλη τη διάρκεια του έργου του. Το ανθρώπινο πράττειν και ο αγώνας για δύναμη είναι μια πιθανότητα, όπως πιθανή είναι και η υπακοή των πολιτών σε κάθε μορφή εξουσίας. Για τον Weber, η πιθανότητα αλληλουχιών δράσης δεν είναι απλώς μια παρατηρούμενη και συνεπώς

²⁵⁹ Palonen Kari, «Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking, and Politicization», *Alternatives: Global, Local, Political*, τόμος. 28, αριθμ. 2, Politics Revisited (Mar.-May 2003), σελ. 173

²⁶⁰ Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, ό.π., σελ. 115

υπολογίσιμη πιθανότητα, αλλά ένα ενδεχόμενο που καθίσταται εφικτό υπό δεδομένες δομικές συνθήκες²⁶¹. Έτσι, η πιθανότητα βασίζεται σε περιστασιακές σχέσεις ή σε δομικά προσδιορισμένα ενδεχόμενα. Υπό αυτή την έννοια μπορούμε να πούμε πως ο Weber ποτέ δεν προσπάθησε να μιλήσει για το νόημα της ιστορίας, αντίθετα επιχείρησε να περιγράψει την πορεία της ιστορίας και την ευθύνη που έχουμε απέναντί της. Αυτός ο προοπτικισμός διέπει το σύνολο του έργου του. Επίσης, η πολιτική διάσταση της πιθανότητας δεν αναφέρεται μόνο στην τυπική δυνατότητα να πράξει κανείς εναλλακτικά, αλλά και στην παρουσία πολυάριθμων αντιπροσώπων που αγωνίζονται για τη κατάληψη της εξουσίας²⁶².

Ο Weber αναγνώριζε ότι ο αγώνας είναι η ουσία στη πολιτική. Κανείς δεν μπορεί να έχει την αξίωση να μπει στο στίβο της πολιτικής με την ακοσμική χριστιανική ηθική της αγάπης και της ειρήνης, της επί του Όρου Ομιλίας ηθικής, όπως οι Κουακέροι στην Πενσυλβάνια κατά τη διάρκεια του πολέμου της Ανεξαρτησίας. Όποιος ασχοληθεί με την εγκόσμια πολιτική, θα πρέπει να ξεπεράσει την παραπάνω ηθική και να είναι έτοιμος να αγωνιστεί για τις ιδέες του. Στη νεότερη εποχή υπάρχουν πολλαπλές αξίες που βρίσκονται σε ασυμβίβαστη σύγκρουση μεταξύ τους και θα πρέπει κανείς να διαλέξει ποιες εξ' αυτών θα υπηρετήσει. Βλέπουμε λοιπόν πως είναι η επιλογή της αξίας που θα υπηρετήσει και ο αγώνας που θα δώσει για την αξία αυτή, αυτό είναι που δίνει νόημα στη ζωή ενός πολιτικού.

Η αρνητική, για τη Γερμανία, έκβαση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου επανέφερε με τον εμφατικότερο τρόπο, κατά τον Weber, την ανάγκη για κοινωνική αλλαγή με τη θεσμοθέτηση της αστικής δημοκρατίας. Ο εκδημοκρατισμός της Γερμανίας ήταν το κατάλληλο μέσο για να αναδειχθεί η κατάλληλη ηγεσία που θα κάλυπτε το κενό που είχε δημιουργήσει η χαρισματική ηγεσία του Bismarck. Ανάμεσα στις «τελικές κοσμοθεωρίες που συγκρούονται»²⁶³ στη νεότερη εποχή, ο Weber επιλέγει τις αξίες που ήταν ενσωματωμένες στη γερμανική κουλτούρα και μπορούσαν να ευοδωθούν με την αναβάθμιση της ισχύος του γερμανικού εθνικού κράτους. Από τη στιγμή που η κοινωνική τάξη των Junkers ήταν σε φθίνουσα πορεία, ο Weber αναζήτησε την υπεύθυνη ηγεσία μέσα από έναν διαφορετικό μηχανισμό και προσπάθησε να αφομοιώσει την έννοια του χαρίσματος στο γερμανικό πολιτειακό σύστημα, με την ενσωμάτωση του δημοψηφισματικού χαρισματικού ηγέτη στη δημοκρατία. Η δημοκρατία θα έπρεπε να είναι έτοιμη να υποδεχθεί την πιθανότητα έλευσης του χαρισματικού στοιχείου, με τις όποιες αξίες αυτό μπορούσε να κομίσει.

Εξετάζοντας τις απόψεις του μεγάλου στοχαστή, είδαμε ότι η κοινωνική αλλαγή δεν μπορούσε να περιοριστεί, ούτε στον πολιτισμικό τρόπο ζωής ως απλό αντικατοπτρισμό ιδεών, ούτε στον πρακτικό τρόπο ζωής ως αντανάκλαση υλικών συμφερόντων. Για τον Weber υπάρχουν «μεταβαλλόμενες νοηματικές αποχρώσεις»²⁶⁴, οι οποίες πρέπει να ληφθούν υπόψη και αυτές αναμφίβολα περιλαμβάνουν τη λήψη εξουσίας από ορισμένες κοινωνικές ομάδες έναντι άλλων. Πρέπει λοιπόν να συνεκτιμήσουμε το γεγονός ότι, για τον Weber, η κοινωνική αλλαγή επέρχεται μέσα από τον συνδυασμό του αγώνα για δύναμη με την

²⁶¹ Dahrendorf Ralf, *Life Chances. Approaches to Social and Political Theory*, University of Chicago Press, Σικάγο 1979, σελ 65

²⁶² Palonen Kari, «Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking, and Politicization», ό.π., σελ 174

²⁶³ Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, ό.π., σελ. 152

²⁶⁴ H.H. Gerth, C. Wright Mills, *From Max Weber: Essays in Sociology*, ό.π, σελ. 63

υποκειμενική ορθολογικότητα, καθώς η αλλαγή δεν είναι απλώς ζήτημα χρόνου αλλά και ζήτημα θέλησης. Είναι αυτή ακριβώς η οπτική που επέτρεψε τελικά στον Weber να συνεκτιμήσει, τόσο τη δυναμική της επερχόμενης κοινωνικής αλλαγής, όσο και την προβλέψιμη φύση της. Επίσης, προσδιορίζοντας με σαφήνεια τον κοινωνικό ρόλο του πολιτικού ο οποίος υπερασπίζεται τις πεποιθήσεις του και τις ορθολογικές συνέπειες του ρόλου του, με οποιαδήποτε από τις δύο κύριες εκφράσεις του ορθολογισμού, ο Weber οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι η κατ' επάγγελμα πολιτική εξαρτάται από τη χαρισματική εξουσία και την ανορθολογικότητα που αυτή φέρει. Έχοντας ισχυριστεί πως το χάρισμα είναι αυτό που τελικά είναι ικανό να επιφέρει μεταβολές σε ένα εγκαθιδρυμένο σύστημα εξουσίας, ο Weber θεώρησε πως ο πλέον κατάλληλος φορέας κοινωνικής αλλαγής, δεν είναι άλλος από την χαρισματική πολιτική προσωπικότητα.

Ο Weber, μιλώντας για τη ζωή του πολιτικού άνδρα, θα απορρίψει τόσο την ανευθυνότητα, όσο και την αδίστακτη καιροσκοπία. Άλλωστε, η αδίστακτη καιροσκοπία θα ισοδυναμούσε με τη Realpolitik²⁶⁵, πολιτική για την οποία είχε εξαπολύσει δριμεία κριτική ενάντια στον Bismarck. Η ηθική της ευθύνης συνιστά ηθική με την ουσιαστική έννοια του όρου, διότι βασίζει τη λήψη αποφάσεων στην προσπάθεια να εξασφαλίσει μεγαλύτερο ποσοστό θετικών παρά αρνητικών συνεπειών. Ωστόσο, αυτή η πράξη εξισορρόπησης δεν βασίζεται ούτε σε μια δέσμη ξεκάθαρων και σταθερών πεποιθήσεων, ούτε στη δέσμευση σε απώτερες αξίες. Επί αυτού του σημείου, ένα δυνητικό συμπέρασμα είναι πως η αφοσίωση σε έναν σκοπό, ως δέσμευση σε απώτερες αξίες, στην ουσία αποτελεί προαπαιτούμενο της γνήσιας υπευθυνότητας. Εάν δεν ίσχυε αυτό, η ηθική της ευθύνης δεν θα ήταν διαφορετική από τη Realpolitik. Θα μπορούσε κανείς να διαφωνήσει με την εν λόγω τοποθέτηση, στο βαθμό που ο σκοπός σημαίνει ταυτόχρονα σταθερές αξίες. Συγκεκριμένα, μπορεί να θεωρηθεί πως η δέσμευση σε έναν σκοπό και σε συγκεκριμένες αξίες δεν ανήκει στη σφαίρα της ηθικής της ευθύνης, αλλά στη σφαίρα της ηθικής της πεποίθησης και ότι η ηθική της ευθύνης περιλαμβάνει μια εντελώς διαφορετική έννοια του «καλού», μια έννοια περισσότερο «ωφελιμιστική». Εάν κάτι τέτοιο αληθεύει, τότε αποκαλύπτεται η συνάφεια της ηθικής της πεποίθησης, δεδομένου πως ο Weber πιστεύει ακράδαντα πως για να έχει κάποιος πραγματική κλίση στην πολιτική πρέπει να έχει πίστη. Αυτή η θεμελιακή προσκόλληση στις απώτερες αξίες, η οποία εκδηλώνεται πλήρως σε πράξεις ορμώμενες από κάποιο φρόνημα ή κάποια πεποίθηση, συνδέεται άμεσα με τη βούληση για εξουσία, καθιστώντας λογικό για έναν πολιτικό το να κάνει αλλαγές στο σύστημα εξουσίας, ακόμα κι αν κάτι τέτοιο φαίνεται παράλογο στο πλαίσιο του κυρίαρχου ορθολογισμού.

Ο Karl Marx, στον επίλογο της δεύτερης έκδοσης του *Κεφαλαίου* το 1873, ασκώντας κριτική στον θετικισμό του Comte και στους οπαδούς της θεωρίας του, αναφέρει ότι με το έργο του δεν προσπαθεί «να γράψει συνταγές για το μαγειρείο του μέλλοντος»²⁶⁶. Ο Max Weber, με το δικό του έργο μερικές δεκαετίες αργότερα, υπηρέτησε την παραπάνω αρχή με τον καλύτερο τρόπο. Ο Weber δεν προσπάθησε

²⁶⁵ Κτενάς Γιάννης, «Οι δύο έννοιες της Realpolitik», στο <https://kaboomzine.gr/dio-ennies-tis-realpolitik/>, επίσκεψη 15/12/2017. Με τις χρήσιμες παρατηρήσεις του, ο Κτενάς αποκαλύπτει τη διττή ερμηνεία που μπορεί να πάρει η Realpolitik στο έργο του Weber.

²⁶⁶ Marx Karl, *Το Κεφάλαιο τόμος Ι*, μτφρ Μαυροματάκης Παναγιώτης, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2001, σελ. 23

να γράψει μια πραγματεία για να το πώς θα έπρεπε οι ζουν οι άνθρωποι στο παρόν και στο μέλλον, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν στοιχεία της μεθοδολογίας του, τα οποία προσπαθήσαμε να αναλύσουμε σε αυτή την εργασία και τα οποία εξυπηρετούν το σύγχρονο πολιτικό επιστήμονα για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Ομοίως, με τις πολιτικές παρεμβάσεις του δεν επιχείρησε να αποδείξει την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου μηχανισμού για το πώς θα πρέπει να κυβερνούν οι πολιτικοί ηγέτες στο μέλλον, χωρίς και πάλι αυτό να σημαίνει πως δεν σκιαγράφησε τα προσόντα του αληθινού πολιτικού ηγέτη και τους σκοπούς που αυτός οφείλει με σύνεση να υπηρετεί. Οι τοποθετήσεις του τέθηκαν στην υπηρεσία του μεγαλείου της Γερμανίας. Ο ίδιος θα πει, μιλώντας για την Γερμανία στην περίοδο των μεγάλων εθνικών ανταγωνισμών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ότι αυτό «μας έλαχε και οφείλουμε γι' αυτό να είμαστε ευγνώμονες»²⁶⁷. Οι θεσμικές αλλαγές για τις οποίες αγωνίστηκε είχαν ως στόχο την ανάδειξη πολιτικών ηγετών που θα εξυπηρετούσαν ακριβώς αυτόν τον σκοπό και αποτελούσαν το μέσο δημιουργίας των απαραίτητων προϋποθέσεων για μια ισχυρή Γερμανία. Διέκρινε τις δυσλειτουργίες που προκάλεσε η σιδηρένια διακυβέρνηση του Bismarck στη πολιτική ζωή της χώρας και επιχείρησε, με τις προτάσεις του για κοινοβουλευτικό εκδημοκρατισμό, τη μεταβίβαση της εξουσίας από την γραφειοκρατία στα χέρια των κατ'επάγγελμα πολιτικών, των ανδρών με κλίση προς την πολιτική. Κατέληξε σε αυτήν την τοποθέτηση, όχι γιατί υποτιμούσε την αξία και τις δυνατότητες της γερμανικής γραφειοκρατίας εν γένει, αλλά γιατί την θεωρούσε ανίκανη και αναρμόδια να επιλύει πολιτικά ζητήματα και να παίρνει πολιτικές αποφάσεις με αποτελεσματικότητα κι ευθύνη, όπως όφειλε να πράττει ο επαγγελματίας πολιτικός. Ταυτόχρονα, υπερασπίστηκε με θέρμη την ελευθερία και την αξιοπρέπεια των λαϊκών και εργαζόμενων μαζών, η οποία απειλείτο καθημερινώς από το σιδηρένιο κλουβί της γραφειοκρατικής λογικής και τον αποκλεισμό από τα πολιτικά δρώμενα στο πλαίσιο της σύγχρονης, νεοτερικής κοινωνίας. Στον πολιτικό με εσωτερική κλήση, ο οποίος ζει για την πολιτική και όχι από αυτήν, ο Weber διέκρινε τον ηγέτη που δύναται να αντιπαρατεθεί στην εγκατεστημένη και πανίσχυρη γραφειοκρατία. Στο πρόσωπο του οφείλει να συγκεντρώνει τα στοιχεία του πάθους, της αίσθησης του μέτρου και της ευθύνης. Αυτός ο πολιτικός ήρωας που διαθέτει το ψυχικό σθένος και την απαραίτητη ηθική στάση να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες του εγχειρήματός του και την αλογικότητα του κόσμου από την δική του οπτική γωνία, προορίζεται για την πολιτική. Η χαρισματική του προσωπικότητα θα τον εφοδιάσει με το όραμα και τον απαιτούμενο ρεαλισμό, ώστε να επιδιώξει το ανέφικτο για να κατορθώσει το εφικτό.

²⁶⁷ Weber Max, «Between Two Laws», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994 σελ. 75

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 1*, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, Σαββάλας, Αθήνα 2005
- Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 2*, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, Σαββάλας, Αθήνα 2005
- Weber Max, *Οικονομία και κοινωνία τόμος 3*, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, Σαββάλας, Αθήνα 2007
- Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 4*, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, Σαββάλας, Αθήνα, 2011
- Weber Max, *Οικονομία και Κοινωνία τόμος 5*, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, Σαββάλας, Αθήνα 2009
- Weber Max, *Θεωρία της Θρησκευτικής Αρνησικοσμίας, Ενδιάμεση Θεώρηση*, μτφρ Γκιούρας Θανάσης, Σαββάλας, Αθήνα 2002
- Weber Max, *Η Επιστήμη Ως Επάγγελμα*, μτφρ Κυπραίος Γ. Μιχαήλ, Παπαζήση, Αθήνα 2005
- Weber Max, *Η Πολιτική ως Επάγγελμα*, μτφρ Κυπραίος Γ. Μιχαήλ, Παπαζήση, Αθήνα 1987
- Weber Max, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μτφρ Κούρτοβικ Δημοσθέσης, Δημοσιογραφικός Όμιλος Λαμπράκη, Αθήνα 2010
- Weber Max, *Η Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών*, μτφρ Κυπραίος Γ. Μιχαήλ, Παπαζήση, Αθήνα, 1991
- Weber Max, «Between Two Laws», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994
- Weber Max, «The Nation State and Economic Policy», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994
- Weber Max, «Parliament and Government in Germany», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994
- Weber Max, «Socialism», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994
- Weber Max, «Suffrage and Democracy in Germany», *Political Writings*, εκδόσεις Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994
- Weber Max, «The President of the Reich», *Political Writings*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994
- Weber Max, *The Protestant Ethic Debate*, translated Austin Harrington and Mary Shields, Liverpool University Press, Liverpool 2001
- Weber Max, *The Russian Revolutions*, Polity Press, 1997

Β. ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγγελίδης Μανόλης, «Βαϊμάρη: Σύνταγμα και Έκτακτη Ανάγκη», *Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και οι Σημερινές «Αναβιώσεις» της*, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, Αθήνα 2012
- Τσίρος Νικόλαος, *Η Ανάδυση του Πολιτικού Στοιχείου στην Κοινωνιολογία του Max Weber*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2014
- Φίλιας Ι. Βασίλης, *Μαξ Βέμπερ: Συστηματική Κοινωνιολογία και Μεθοδολογία*, εκδόσεις Νέα Σύνορα Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1976
- Κτενάς Γιάννης, «Οι δύο έννοιες της Realpolitik», στο <https://kaboomzine.gr/dio-ennies-tis-realpolitik/> , επίσκεψη 15/12/2017
- Aron Raymond, *Η Εξέλιξη της Κοινωνιολογικής Σκέψης*, μτφρ Λυκούδης Μπάμπης, Γνώση, Αθήνα 2008
- Baehr Peter, *Caesarism, Charisma and Fate* , Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey 2008
- Baehr Peter, «The “Iron Cage” and the “Shell Hard as Steel”», *History and Theory*, τόμος 40, τεύχος 2 (May, 2001)
- Beetham David, *Max Weber and the Theory of Modern Politics*, Polity Press, Norwich, 1985
- Breiner Peter, *Max Weber and Democratic Politics*, Cornell University Press, 1996
- Bruun H. H., *Science, Values and Politics in Max Weber’s Methodology*, Ashgate Publishing Limited 2007
- Calyvas Andreas, *The Politics of the Extraordinary* , Cambridge University Press, 2009
- Catherine Colliot Thelene, *Ο Max Weber και η Ιστορία*, μτφρ Κοσμίδης Δημήτρης, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2005
- Dahrendorf Ralf, *Life Chances. Approaches to Social and Political Theory*, University of Chicago Press, Σικάγο 1979
- Giddens Antony, *Πολιτική και Κοινωνιολογία στη Σκέψη του Max Weber*, μτφρ Ιακώβου Βίκυ – Σταυρακάκης Γιάννης, Οδυσσέας, Αθήνα 1993
- Hegel Fredrich G.W., *Elements of the Philosophy of Right*, Cambridge University Press, 1991
- Hobbs Thomas, *Λεβιάθαν*, μτφρ Πασχαλίδης Γ., Μεταξόπουλος Α., Γνώση, Αθήνα 1989
- H.H. Gerth, C. Wright Mills, *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York 1946
- J. P. Mayer, *Max Weber and German Politics*, εκδόσεις Faber and Faber, Λονδίνο 1944
- Kalberg Stephen, «The Modern World as a Monolithic Iron Cage?», *Max Weber Studies*, Τόμος 1.2, 2001
- Lassman P. and Speirs R., *Introduction Weber Political Writings*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1994

- Marx Karl, *Το Κεφάλαιο τόμος 1*, μτφρ Μαυροματάκης Παναγιώτης, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2001
- Marx Karl, Engels Fredrich, *Manifesto of the Communist Party*, Verso, 2012
- Maley Terry, *Democracy and the Political in Max Weber's Thought*, University of Toronto Press, Τorόντο, 2011
- Michels Robert, *Κοινωνιολογία των Πολιτικών Κομμάτων στη Σύγχρονη Δημοκρατία*, μτφρ Ανδρουλιδάκης Γεώργιος, Γνώση, Αθήνα 1997
- Mommsen j. Wolfgang, *Max Weber and German Politics 1890-1920*, The University of Chicago Press , Σικάγο και Λονδίνο 1974
- Mommsen j. Wolfgang, *Political and Social Theory of Max Weber: Collected Essays*, Polity, 1984
- Mommsen j. Wolfgang, *The Age of Bureaucracy*, Basil Blackwell, Οξφόρδη, 1974
- Mouffe Chantal, «C.Schmitt and the paradox of liberal democracy», *Paul Hirst Schmitt's decisionism*, Verso, Λονδίνο, 1999
- Nietzsche Fredrich, *Τάδε Έφη Ζαρατούστρα*, μτφρ Αλεξίου Πρωταίου Γεωργία, Δαμιανός, Αθήνα 1999
- Polanyi Karl, *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*, μτφρ Γαγανάκης Κώστας, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2007
- Palonen Kari, «Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking, and Politicization», *Alternatives: Global, Local, Political*, τόμος. 28, τεύχος. 2, Politics Revisited (Mar.-May 2003)
- Scaff A. Lawrence, «Max Weber's Politics and Political Education», *The American Political Science Review*, Τόμος 67, 1973
- Scaff A. Lawrence, «Max Weber and Robert Michels», *American Journal of Sociology*, Τόμος 86, 1981
- Schmitt Carl, *Πολιτική Θεολογία*, μτφρ Κονδύλης Παναγιώτης, Λεβιάθαν, Αθήνα 1994
- Schmitt Carl, «The Dictatorship of the Reich president according to Art 48 of the Reich Constitution», *Constellations τόμος 18 τεύχος 3*, 2011